

אוניברסיטת בר-אילן

המחלקה לתרגום וחקר התרגום

שימוש בלועזית בטקסטים עבריים:

מחקר השוואתי בין עברית כשפת מקור לעברית מתורגמת

ברכה לנג

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
במחלקה לתרגום וחקר התרגום של אוניברסיטת בר-אילן

בהנחיית פרופ' מרים שלזינגר

תוכן העניינים

1	1. תקציר עברי
3	2. מבוא
6	3. סקירת ספרות
6	3.1 שאילת מילים כתופעה אוניברסלית
6	3.1.1 מאפייני התופעה של שאילת מילים
7	3.1.2 הגורמים המעורבים בתהליך השאילה
10	3.1.3 עמדות דוברי השפה וקובעי מדיניות כלפי חדירת הלעז
13	3.2 הלעז וחיזוש מילים בעברית
13	3.2.1 סקירה היסטורית של מקורות הלעז בעברית
15	3.2.2 דרכי ההטבעה של מילים לועזיות בעברית
18	3.2.3 שכיחות הלעז בעברית ועמדות הציבור וקובעי מדיניות כלפיו
23	3.2.4 מדיניות לשון ויצירת תחדישים בעברית
26	3.3 מחסרים לשוניים וההתמודדות עמם בתרגום לעברית
26	3.3.1 הגדרת המושג "מחסר לשוני" לסוגיו
27	3.3.2 דרכי התמודדות עם מחסרים בתרגום
30	3.3.3 נורמות לשוניות בתרגום לעברית
33	3.4 קורפורה ככלי מחקר בבלשנות ובחקר התרגום
33	3.4.1 קורפורה ככלי לניתוח בלשני
34	3.4.2 השימוש בקורפורה בחקר התרגום
37	4. שיטת המחקר
37	4.1 המאגרים הטקסטואליים (קורפורה)
39	4.1.1 שיטת הבדיקה
40	4.1.2 אילוצים מתודולוגיים
42	4.2 ניסוי
42	4.2.1 הטקסט
45	4.2.2 הנבדקים
45	4.2.3 מהלך המחקר
46	4.2.4 אילוצים מתודולוגיים
48	5. תיאור הממצאים
48	5.1 ממצאים מסריקת המאגרים הטקסטואליים (הקורפורה)
58	5.1.1 השוואה כמותית ואיכותנית של מספרי המילים במקור ובתרגום
49	5.1.1.1 מחשבים : מקור לעומת תרגום

51	5.1.1.2 מדע וחברה : מקור לעומת תרגום	
54	5.1.2 שימוש במילים לועזיות לצד מילים עבריות	
56	5.1.2.1 לועזית לצד עברית במחשבים : דוגמות נבחרות	
58	5.1.2.2 לועזית לצד עברית בכלכלה : דוגמות נבחרות	
60	5.1.2.3 לועזית לצד עברית במדע וחברה : דוגמות נבחרות	
63	5.2 ממצאי הניסוי	
63	5.2.1 שיעור המילים הלועזיות בכלל הטקסטים	
64	5.2.2 שיעור המילים הלועזיות בכל אחד מן התרגומים	
65	5.2.3 תיאור הבחירות המילוליות של המתרגמים	
65	5.2.3.1 בחירה במילה לועזית	
70	5.2.3.2 מתן הסבר או תוספת מילולית	
72	5.2.3.3 שינוי מבנה המשפט	
73	5.2.3.4 שינוי חלקי הדיבר של המילים	
74		6. דיון וסיכום
82		7. ביבליוגרפיה
		נספחים
		תקציר אנגלי

תודות

ברצוני להודות לכל מי שסייע בידי להביא את העבודה הזאת לידי גמר.

בראש ובראשונה אני רוצה להודות מקרב לב למנחתי, פרופ' מרים שלזינגר, אשר תקצר היריעה מהכיל את שבחה. תודה על הליווי המקצועי, על התמיכה והעידוד, על הסיוע בגיוס הנבדקים, על הזמינות להשיב על שאלותי הרבות בכל עת, על העצות המועילות, על מאור הפנים ועל היחס החם והלבבי. תודה על הזכות הגדולה שנפלה בחלקי להכיר אישיות מיוחדת זו ועל הזכות להחכים מידענותה המופלגת.

תודה לפרופ' אלדעה ויצמן על העמדת ההגדרות הבלשניות והמתודולוגיות על דיוקן.

תודה לנועם אורדן מהמחלקה לתרגום ולחקר התרגום בבר אילן על קריאת העבודה, על העצות המחכימות ועל האור ששפך על עבודה זו בידענותו הרבה.

תודה לכל המתרגמים שנטלו חלק בניסוי כדי לתרום לחקר התרגום, על ההיענות הנדיבה, על הזמן והמאמץ שהושקעו ועל הסבלנות הרבה.

ואחרון אחרון חביב, תודה לבעלי האהוב, מאיר, אשר ללא העידוד והתמיכה שהעניק לי, לא הייתי יוצאת לדרך. תודה על הטיפול המסור בבתנו עדן ובנטל הבית, אשר אפשר לי להתרכז בכתיבת העבודה. תודה על האמונה שהחדיר בי, שאפשר לסיים תואר שני עם תזה בשנתיים.

1. תקציר עברי

מחקר זה בוחן את מידת השימוש במילים לועזיות ואת אפיוני השימוש בטקסטים שנכתבו בעברית כשפת מקור ובטקסטים שתורגמו מאנגלית לעברית, ומשווה בין הממצאים. המחקר מתבסס על כר נרחב של מחקרים בחקר התרגום המצביעים על קיומם של הבדלים בין טקסט מקורי לבין טקסט מתורגם (לדוגמה: Baker, 1993), ומתוך כך בא לבחון אם מספר המילים הלועזיות בטקסט שנכתב במקור בעברית גבוה ממספר המילים הלועזיות בטקסט שתורגם לעברית ולעמוד על אפיוני השימוש בהן. למחקר מטרה כמותית ומטרה איכותנית. הבחינה הכמותית מאפשרת לדעת אם אכן קיים הבדל מספרי, והבחינה האיכותנית מבקשת לעמוד על אפיוני השימושים במילים לועזיות בכל אחד מן הטקסטים, מקוריים או מתורגמים.

מילה לועזית לצורכי מחקר זה מוגדרת בהתבסס על הגדרתו של ניר (1993), כמילה שמקורה בשפה זרה המתפקדת לצד מילה עברית מקבילה מבחינה סמנטית (לדוגמה: מודל-דגם). קריטריון זה נקבע כדי לאפשר את הבדיקה של אופן ההתמודדות בתרגום לעברית עם מצבי בחירה בין מילה לועזית למילה עברית, כאשר שתי האפשרויות קיימות.

יעדי המחקר הושגו בעזרת שתי שיטות מחקר: השיטה הכמותית והשיטה האיכותנית. בשיטה הכמותית נבחנו שני מאגרים טקסטואליים בעברית, האחד מקור והשני תרגום. כל אחד מן המאגרים כלל 75,000 מילים שנאספו מכתבי עת בשלושה נושאים שונים: כלכלה, מחשבים ומדע וחברה. בכל מאגר נמנה שיעור המילים הלועזיות, ולאחר מכן נעשה סיכום כולל של מופעים אלה בכלל המאגרים. שיטת השימוש במאגרים טקסטואליים (קורפורה) צוברת כיום תאוצה רבה יותר מתמיד בחקר התרגום (Baker, 1993).

במסגרת המחקר נערך ניסוי בקרב 16 מתרגמים מקצועיים ומנוסים, אשר נדרשו לתרגם טקסט מאנגלית לעברית. הטקסט כלל 26 מילים הניתנות לתרגום על-ידי מילה עברית או על-ידי מילה לועזית. לניסוי הייתה מטרה כמותית ומטרה איכותנית. מבחינה כמותית, מטרתו הייתה לכמת את שיעור הלעז בתוצרי התרגום על-ידי ספירת המילים הלועזיות שנבחרו לתרגום 26 הפריטים. מבחינה איכותנית, מטרת הניסוי הייתה לעמוד על מידת העקביות בבחירותיהם של המתרגמים לגבי כל אחת מן המילים ולהתחקות אחר הדרכים שנקטו כחלופה לשימוש במילה לועזית.

השילוב בין שני כלי מחקר אלה העלה תוצאות מבוססות ובדוקות היטב. מההיבט הכמותי, הן באמצעות המאגרים הטקסטואליים והן באמצעות הניסוי אוששה ההשערה כי בטקסטים מקוריים בעברית קיים מספר רב יותר של מילים לועזיות מזה שנמצא בטקסטים מתורגמים לעברית. מההיבט

האיכותני, הניסוי מלמד על העדפת השימוש במילה עברית על-ידי המתרגם. הממצאים מראים שקיימת נטייה בקרב מתרגמים להשתמש במילים עבריות אף כאשר אינן נפוצות בשימוש, ואף להמציא מילה עברית הולמת לשם כך. עוד נמצא כי כאשר אין בנמצא מילה עברית הולמת המתרגם עשוי להוסיף הסבר בעברית לצד המילה הלועזית. בנוסף, המתרגם ינקוט שינויים מורפו-תחביריים כאמצעי להימנעות משימוש בלעז.

ואלה המלצות המחקר: הרחבה של המדגם מבחינת ההיקף ומבחינת נושאי הטקסטים; בדיקה דיאכרונית של טקסטים מתורגמים לעומת טקסטים מקוריים בעברית; עריכת סקר בקרב מתרגמים בנוגע לעמדותיהם כלפי השימוש במילים לועזיות בתרגום לעברית; חקירת המדיניות של קובעי מדיניות פרסום ביחס לשימוש במילים לועזיות תוך התמקדות בשאלה אם קיים הבדל בהתייחסות לטקסטים מקוריים ולטקסטים מתורגמים; השוואה בין מתרגמים מנוסים ומקצועיים לבין מתרגמים חובבניים מבחינת מידת ההיכרות עם תחדישי האקדמיה ללשון העברית והשימוש בהם; ולבסוף, עריכת מחקר אורך או מחקר ממוקד-נושא שתכליתו לבדוק את יכולת ההשפעה של התרגום לעברית על הטמעת מילים או מונחים עבריים כתחליף למילים לועזיות הרווחות תחתיהם.

2. מבוא

בכל תקופותיה שאלה העברית מילים משפות שהיא באה במגע עמהן. עוד בלשון המקרא המוקדמת ניתן למצוא מילים זרות, אם כי במידה מועטה, אשר הולכת וגוברת עם חלוף השנים. תופעה זו כשלעצמה אופיינית ללשון מעצם טבעה הדינמי, ואין לראות בה מאפיין חריג (אלון ואחרים, 2006). יש שאף רואים בכך גורם חיובי המפרה את עולם המושגים של דוברי השפה השואלת ומעשיר אותה. העברית המודרנית שואלת מילים רבות משפות זרות לא רק בגלל הקשר עמהן אלא אף בגלל העדר מילים הנחוצות לשימוש יומיומי או לשימוש מקצועי (ניר, 1989). מחסרים לקסיקליים עשויים להביא לחידוש מילים עבריות, המכונות "תחדישים", שמטרתן היא למנוע את התפשטות הלעז בעברית ולאפשר שימוש בעברית בכל שטחי החיים (חומסקי, 1977; Hoffman, 2004).

עם זאת, עצם קיומו של תחדיש אינו מבטיח את קליטתו בשימוש. ניר (1989) מציין שהתנאי הבסיסי ליצירת מילה ולקליטתה בשימוש הוא תחושת הצורך במילה. כאשר נוצר מצב שבו הדוברים כבר התרגלו למילה לועזית מסוימת עד כדי כך שאינם חשים בזרותה, הם לא יחוו צורך להמיר אותה במילה חדשה, אלא אם כן קיים מניע אידאולוגי להעדפת מילה עברית על-פני מילה לועזית. למעשה כיום משמשות מילים לועזיות לצד מילים עבריות שוות-ערך, כלומר גם כאשר אין צורך במילה הלועזית. זאת מתוך העדפה ברורה של הדוברים שמקורה במניעים שונים, כגון אחידות במינוח מקצועי בינלאומי, כפי שהתברר במחקרה של שמש (1995, ורי' עוד Hoffman, 2004; אלוני-פיינברג, 1977).

בתרגום לעברית מקבלת הבחירה בין מילה עברית למילה לועזית פן שונה. המגע ההדוק עם לשון זרה הכרוך בתהליך התרגום עשוי להשפיע לטוב ולמוטב על העברית כשפת יעד, כפי שכבר העיד על כך אבינרי (1964). בלום (1976, עמ' 10) טוענת ש"בכל תרגום ניתן לזהות את רמת השאיפות של המתרגם ביחס לטיבה של העברית שהוא כותב בה". בתרגום בכלל יש קושי כאשר קיימים מחסרים לקסיקליים בשפת המטרה (דגוט, 1987), ובפרט כאשר המחסרים הם מונחים מקצועיים המשמשים בעידן הטכנולוגיה המתפתחת (Godman & Veltman, 1990). בתרגום לעברית עשויים התחדישים לסייע למתרגם בהתמודדות עם מחסרים לקסיקליים, אולם כאמור פתרון זה אינו תמיד מעשי בשל דחיית התחדיש או בשל העדפת הלעז מצד דוברי השפה.

נוסף על כך, במצבים שבהם יש אפשרות בחירה בין מילה לועזית למילה עברית, ייתכן שהעדפותיו של המתרגם יהיו שונות מאלה של הכותב עברית כשפת מקור. ידוע כי קיימים הבדלים בין כתיבת טקסט חדש לבין תרגום, והבחירה בין מילה עברית למילה לועזית עשויה להיכלל בין הסוגיות הלשוניות שעמן מתמודד

המתרגם. הדים להתמודדות עם הזרות בתרגום קיימים עוד מראשית התרגום הספרותי לעברית, שאז נחשב התרגום ככלי שרת להעשרת השפה (טורי, 1998).

עד כה נעשו מחקרים שונים בתחומים קשורים. מספר מחקרים בחנו את מידת הקליטה של תחדישים בשימוש (אלוני-פיינברג, 1977; שמש, 1995; ניר, 1982), ומחקר שנערך לאחרונה בדק את שיעור השימוש בלעז בעיתונות הישראלית (Rosenhoue & Fisherman, 2008). אולם עד כה טרם נערך מחקר מקיף הבוחן את השימוש במילים לועזיות בתרגום לעומת טקסטים מקוריים בעברית, למעט עבודה סמינריונית שכללה מחקר קורפוס (הרשקוביץ, 2005). לפי תוצאות מחקר זה, הטקסטים הכתובים בעברית מכילים מספר רב יותר של מילים לועזיות מאשר טקסטים המתורגמים לעברית. לפיכך, נראה כי יש מקום לבחון את סוגיית השימוש בלעז מנקודת המבט של התרגום לעברית כיום.

מטרות המחקר

למחקר זה שתי מטרות. האחת, בדיקת תקפותה של הטענה שבתרגומים לעברית יימצא שיעור נמוך יותר של מילים לועזיות מזה שיימצא בטקסטים מקוריים בעברית; השנייה, בדיקת דרכי ההתמודדות של מתרגמים לעברית במצבי בחירה בין מילה לועזית לבין מילה עברית.

ייחודו של המחקר הוא שבשונה מהמחקרים שצוינו, הוא בא להציג את השימוש בלעז מנקודת המבט של התרגום. זוויית זו מקנה יכולת התבוננות אחרת על פונקציונליות השפה ועל יכולתה לספק ביטויים מקבילים משלה לאלו הקיימים בשפות זרות. באמצעות המחקר נוכל ללמוד על השפעתו האפשרית של המתרגם על התפתחות השפה כסוכן תיווך להחדרת תחדישים ולשימוש בעברית טהורה ככל האפשר (ור' על תרומת המתרגם להעשרת העברית: אבינרי, 1964, עמ' 6)

זאת ועוד, תוצאות מחקר זה עשויות ללמד על המגמה הלשונית הרווחת כיום בקרב כותבי עברית. העמדת טקסטים מקוריים בראי התרגום עשויה לתרום זוויית נוספת לבחינת מודעותו של הכותב עברית ולהבליט דפוסים הייחודיים לתרגום. כמו כן, מאחר שבמחקר ייבדקו תחומי דעת שונים, תינתן היכולת לזהות את מאפייני האתגרים השונים הייחודיים לכל תחום ולהציע דרכי התמודדות עמם.

הגדרת מונחים

המונחים "מילה לועזית" ו"תחדיש" הם מילות מפתח בעבודה זו, על כן יש לבאר את משמעותם ולתחום את הגדרתם לצורך המחקר.

"מילה לועזית" היא כל מילה שמקורה בשפה זרה, שחדרה לעברית הן כצורתה, כדוגמת *דיסק*, והן בהתאמתה לצורה עברית, כדוגמת *קולונייה*, אשר מידת הזרות שבה מורגשת לדוברי השפה (ניר, 1993). תנאי נוסף להגדרת מילה לועזית הוא שניתן להמירה במילה עברית. מילה כמו *טלויזיה*, למשל, אשר לא התקבלה עברה תחדיש הרווח בשימוש, לא תיחשב מילה לועזית לצורך המחקר, ואילו המילה *טוסטר*, שניתן להמירה בתחדיש *מקלה לחם* או *מצנם* כן תיכלל בהגדרת המחקר. היכולת להמיר מילה לועזית במילה עברית נמדדת לפי הקריטריונים הבאים:

(1) קיום מילה עברית במילון עברי-עברי או עברי-אנגלי כלשהו, לרבות מאגר המונחים המקוון של האקדמיה ללשון העברית.

(2) כאשר אין בנמצא ערך מילוני כזה, נבחן קיומה של מילה עברית מקבילה הנפוצה בשימוש. תפוצת השימוש נמדדת בכלים מקוונים שימושיים, כדוגמת הכלים הבאים: מנוע החיפוש גוגל (Google), המאפשר השוואת שכיחות יחסית של מספר המופעים של המילה; אתרי אינטרנט או מילוני מונחים פנימיים שלהם, העוסקים בתחום שממנו נלקחה המילה, כגון מילון מונחי הפרסום של Adwords – תכנית הפרסום בגוגל; וכן פלטפורמות נפוצות שבהן סביר למצוא שימוש במילה, כגון המונח *איחוי הדיסק*, המקביל ל*פרגמנטציה*, המופיע בתפריט Windows בעברית.

"תחדיש" הוא כל מילה שחודשה בעברית על-ידי גוף כלשהו מאז תחיית הדיבור העברי ואושרה על-ידי האקדמיה ללשון העברית, או שניתן להוכיח כי היא רווחת בשימוש הדוברים, אשר כיום משמשת לצדה גם מילה לועזית. לשם הבהרה, המילה *מחשב* היא אמנם תחדיש (ניר, 2003), אך יש לשער שהדובר הישראלי בן-זמננו אינו מחשיב אותה ככזו, כי אינו משתמש במילה הלועזית *קומפיוטר*. לעומת זאת, המילה *איור* היא תחדיש עבור המילה הלועזית *אילוסטרציה* (שם), והשימוש בשתי המילים רווח בשפה זה לצד זה. בכלל זה יימנו גם מילים שחודשו בחמש השנים האחרונות וטרם רווחו בשימוש הקהל הרחב, כמו: *תגובית*, התחדיש עבור talk-back (האקדמיה ללשון העברית, 2007) אך התפרסמו באחד מפרסומי האקדמיה, כמו: "למד לשונך", וכן במאגר המונחים שבאתר האקדמיה ללשון העברית.

3. סקירת ספרות

3.1 שאילת מילים כתופעה אוניברסלית

מטרת פרק זה היא להציג את התופעה של שאילת מילים כתופעה אוניברסלית המתרחשת בשפות רבות ובכל הזמנים. לאורך הפרק נעמוד על מאפייני התופעה, על גורמיה ועל העמדות המקובלות כלפיה בקרב דוברי השפה השואלת. (על ביטויי התופעה בעברית יורחב בהמשך, בפרק 3.2)

3.1.1 מאפייני התופעה של שאילת מילים

שאילת מילים היא תופעה חובקת עולם, שראשיתה מאז המפגש הראשון בין דוברי שפות זרות בפרה-היסטוריה (Kowner, R. & Rosenhouse, J, 2008). לפי בייקר (Baker, 2006), שאילת מילים היא תופעה שבה מילים מסוימות שמקורן בשפה זרה הופכות חלק אינטגרלי בשפה מסוימת. התהליך מחייב קשר כלשהו בין שתי השפות, הבנה בסיסית של משמעות המילה ונטייה כלשהי לדו-לשוניות (Kowner & Rosenhouse, 2008).

אחד המצבים שבהם מתרחש תהליך הכניסה של מילים זרות לשפה הנו כאשר מיעוט אתני, לאומי או תרבותי חי בצלה של תרבות אחרת או מקיים עמה קשרים הדוקים (ניר, 1989). כך למשל שאלה האנגלית עשרות אלפי מילים מצרפתית לאחר הכיבוש הנורמני של אנגליה בימי הביניים, וכן היפנית שאלה קרוב ל-30,000 מילים זרות, בעיקר מהאנגלית, מאז תחילת המודרניזציה של יפן במחצית השנייה של המאה ה-19 (McMahon, 1994; Hock & Joseph, 1996; cf. Kowner & Rosenhouse, 2008). מילים זרות חודרות לכל השפות האירופיות. בחלקן הן מתקבלות בברכה, בחלקן תוך התנגדות (Phillipson, 2003). כיום ניתן לייחס תופעה זו להפיכתה של האנגלית לשפה הדומיננטית של העולם המודרני (Crystal, 1997; Phillipson, 2003). במהלך ההיסטוריה התפשטו שפות רבות והצטמצמו, לעתים על חשבון שפות אחרות, אולם דרך השפעתה הגלובלית של האנגלית כיום היא ייחודית. השפעתה ניכרת בכל השפות האחרות במערכות החינוך, בכלכלה ובתרבויות גדולות כקטנות. הלשון היא המדיום שבאמצעותו מתרחשת התקשורת בפוליטיקה, במסחר, בצבא, באקדמיה, באמצעי התקשורת, בטכנולוגיה, באינטרנט ובשטחי חיים רבים נוספים (שם).

מאז מלחמת העולם השנייה כבשה האנגלית מעמד אשר שום שפה לא זכתה בו קודם לכן. ההוכחה

לכך היא המספר הרב של דוברי האנגלית ברחבי העולם ותפוצתה הרחבה מבחינה גיאוגרפית (Kowner)

(Rosenhouse, 2008). לפי קריסטל (Crystal, 1997), הפיכתה של שפה מסוימת לגלובלית אינה קשורה כמעט למספר דובריה כי אם לזהותם. הלטינית הייתה לשפה בינלאומית בתקופת האימפריה הרומית בגלל עצמתם של הרומים ולא בגלל מספרם הרב ביחס לדוברי שפות אחרות באותה תקופה. קריסטל (שם) מנמק את דבריו בטענה כי לשפה אין קיום עצמאי; כל קיומה תלוי בהצלחתם של דובריה. הצלחה זו נמדדת בעיקר לפי כוחם הפוליטי של דוברי השפה ובמיוחד לפי כוחם הצבאי. גורם נוסף ההכרחי להתפשטות השפה הוא בסיס כלכלי חזק. האנגלית מייצגת דוברים שכוחה הכלכלי חזק וזהו הגורם המרכזי להיותה שפה גלובלית. בנוסף, האנגלית היא רבת-השפעה ופופולרית משום שהיא מייצגת הנאות, עֶצְמָה ויוקרה; היא פותחת דלתות, והחלטות רבות חשובות המשפיעות על אוכלוסיית העולם כולו מתקבלות באנגלית (Phillipson, 2003).

בכל ארץ קיימת הכרה בשפה נוספת מלבד זו הרשמית (Crystal, 1997). הכרה זו נעשית באחת משתי דרכים: (1) שפה שנייה - כאשר השפה משמשת לצורכי תקשורת, ויש לה מעמד רשמי במדינה. אנגלית משמשת כשפה שנייה ביותר משבעים מדינות, ביניהן גאנה, ניגריה, הודו וסינגפור. (2) שפה זרה – כאשר השפה מועדפת ללימוד כשפה זרה על-אף שאין לה מעמד רשמי במדינה. כיום האנגלית נלמדת כשפה זרה בלמעלה ממאה מדינות, ביניהן סין, רוסיה, גרמניה, ספרד ומצרים. תוך כדי התפשטותה דוחקת האנגלית את מעמדה של שפות זרות אחרות. כך למשל ב-1996 החליפה האנגלית את הצרפתית כשפה זרה באלג'יריה. כאשר מדברים על שאילת מילים, לא ניתן להתעלם מן העובדה שמלבד תפוצתה הרחבה של השפה האנגלית, שפות רבות פונות אליה כאל מקור למילים חדשות אשר הן משלבות באוצר המילים שלהן כחלק אינטגרלי מהשפה (Crystal, 1997; Phillipson, 2003; Mydans, 2007). גם כאשר האנגלית מתפקדת כשפה זרה לצד שפה מקומית רשמית, המילים הנשאבות אל השפה המקומית מהאנגלית מבטאות את מעמדה הגלובלי של האנגלית ואת כוחה על פני שאר השפות (Crystal, 1997).

3.1.2 הגורמים המעורבים בתהליך השאילה

תהליך כניסתן של מילים זרות לשפה הוא טבעי ובלתי נמנע, ומעורבים בו גורמים פסיכו-לשוניים, סוציו-לשוניים וכן גורמים פוליטיים ותרבותיים. הגורמים הרבים המעורבים בתהליך זה מעידים על כך ששאילת מילים היא חלק מההתפתחות הנורמלית ומההישרדות הטבעית של השפה (Kowner & Rosenhouse, 2008). גורמים אלה משתנים בהתאם לקשרים ההדדיים שבין השפה השואלת לבין השפה שממנה שואלים. להלן נציג בקצרה רשימה של גורמים.

1. **צורכי תקשורת בינלאומיים.** הצורך בשפה גלובלית נובע מצורכי תקשורת בינלאומיים (Phillipson, 2003). היכולת להיעזר בשירותי תרגום היא מוגבלת מסיבות שונות, ביניהן העלויות הגבוהות כאשר התלות בהם מוגברת. בדרך כלל נפתרה בעיית התקשורת על-ידי מציאת שפה שתפקדה כ- *lingua franca*. לעתים אף נעשה שימוש בשפה מפושטת (ידועה כ-*pidgin*). מעולם לא הייתה תקופה בהיסטוריה שבה נזקקו עמים כה רבים לתקשר ביניהם כמו מאז אמצע המאה העשרים, עם כינונו של האו"ם ב-1945 (שם). בקטגוריה זו נכללים גם קשרי מסחר בין מדינות, המחייבים קיום שפת תקשורת אחידה המאפשרת את ניהולם (Kowner & Rosenhouse, 2008).

לפי פיליפסון (Phillipson, 2003), הדעת נותנת שיש לייצר בשפת היצרן ולמכור בשפת הקונה. הדבר עדיין נכון, ויש הוכחות לכך שחברות שאינן יכולות לתקשר בשפתו של שוק מסוים נכשלות בניסיון לקיים עמו קשרי מסחר. עם זאת, מקומם המסורתי של גבולות מדיניים ושל שפות משתנה כתוצאה מהגלובליזציה של קשרי מסחר ומריכוז העצמה התאגידית במערכת כלכלית ניאו-ליברלית, המונעת בעיקר על-ידי ארצות הברית. גורם זה מעצים את כוחה ואת מעמדה של השפה האנגלית (שם).

2. **תפיסת השימוש בלעז יוקרתית.** יש שבקרב דוברי שפות מתעורר הצורך להשתמש במילה לועזית שמקורה בשפה הנחשבת יוקרתית יותר, כדי לציין מעמד חברתי גבוה או רמת השכלה גבוהה. הסבר זה חל על שפות רבות. לורנס (Lawrance, 2004) טוען שהאנגלית העתיקה שאלה את המילים *language female* מצרפתית, אף שסביר להניח שהיו לה מילים משלה לציון מסומנים אלו. הוא מסביר זאת בטענה שדוברי האנגלית רצו להישמע אלגנטיים יותר ולכן שאבו מן הצרפתית, היוקרתית יותר בעיניהם, מילים רבות. עוד הוא אומר שגם כיום, כשהצרפתית אינה נהנית עוד מאותה יוקרה דאז, דואגים דוברי אנגלית רבים לתבל את שפתם במילים או בצירופים בצרפתית, כמו: *au contraire*.

3. **קיום קשרים חברתיים בין דוברי שפות שונות.** לעתים לשונות שואלות מילים בגלל קשר חברתי שנוצר בין דוברי השפות. קרוסקריטי (Kroskrity, 1999) ערך מחקר על השפה *Western Mono*, שפת השבטים האינדיאניים בקליפורניה. אלו קיימו קשרים קרובים עם קהילות אינדיאניות שכנות. הוא מצביע על כך שה-*Western Mono* שאלה מילים מהשפה *Southern Sierra Miwok* משום שהתקיימו נישואי תערובת בין השבטים דוברי השפות הללו.

4. **קרבה גיאוגרפית וקשרים הדוקים למיניהם.** קיימים מצבים שונים שבהם מתקיימת קרבה גיאוגרפית לדוברי שפה זרה, כמו תיירות או נוכחות צבאית של דוברי שפה מסוימת בארץ זרה (Kowner & Rosenhouse, 2008). מתיישבים בריטים בהודו הביאו אל אוצר המילים האנגלי מילים רבות, ביניהן

curry, bungalow. בדרום אפריקה חדרו מילים רבות מאפריקנס אל האנגלית, ביניהן המילה *trek* (Lawrance, 2004). כמו כן קיימת תופעה תרבותית שבה נכללת נטייתם הטבעית של בני אדם לחקות אחרים הנתפסים בעיניהם כחזקים ובעלי עָצְמָה. תופעה תרבותית זו כוללת בתוכה גם שאילת אלמנטים לשוניים מהקבוצה הדומיננטית (Kowner & Rosenhouse, 2008).

5. הצורך בהטבעת מינוח ורעיונות חדשים. התפתחויות טכנולוגיות ושינויים תרבותיים מעוררים צורך במילים חדשות. בתקופות היסטוריות מסוימות צורך זה מתעורר ביתר שאת, כמו במאה ה-18, שבה התחוללו שינויים טכנולוגיים רבים במערב אירופה. כיום האנגלית מתפקדת כמקור למילוי צרכים לשוניים כאלה הן בשל העובדה שהיא שפת אמם של מדענים ושל חוקרים רבים וכן של דוברים המייצגים כלכלות חזקות ומפותחות, והן בשל עושרה הלשוני (שם, ורי' עוד על אוצר מילים בתחומי המדע בשפות שונות אצל Godman & Veltman, 1990).

6. הנטייה ליצור ז'רגון ייחודי בקבוצות סגורות. נטייה זו קיימת בעיקר בקרב קבוצות של אנשי מקצוע מתחום מסוים אך גם בקרב צעירים הרואים בשימוש במילים זרות סמל לייחודיות. מלבד הסטטוס המוגבה, מילים אלה מייצגות תחומי עניין ייחודיים אשר אין לאחרים עניין בהם. האנגלית מציעה שפע של אפשרויות ליצירת מילים כאלה (Kowner & Rosenhouse, 2008).

7. תקשורת המונים. אמצעי התקשורת ההמונית התפתחו במהירות מראשית המאה ה-20. בתחום זה ראוי להדגיש את מרכזיותה של השפה האנגלית, אשר מאז ראשית המאה ה-20 מובילה כיוונים ומגמות בתחום הפצת מידע ותרבות פופולרית. תעשיית הסרטים האמריקנית המצליחה משדרת לעולם את אורח החיים האמריקני ובין היתר את השפה האנגלית (Kowner & Rosenhouse, 2008).

נפוצות השימוש באינטרנט, אשר 80% מהאתרים שבו מופיעים באנגלית, וכן ערוצי טלוויזיה המשדרים באנגלית במדינות שאינן דוברות אנגלית, הם אמצעים רבי השפעה להפצת האנגלית בתרבויות אחרות (Kowner & Rosenhouse, 2008). שור (1999) מזכיר את חששה של הצרפתית מפני ההצפה במידע, בפרטים ובבידור באנגלית כאיום על השפה הצרפתית. עובדה זו מצביעה על ההשפעה החזקה של אמצעי התקשורת על חדירת לשונות זרות לתרבויות קיימות.

3.1.3 עמדות דוברי השפה וקובעי מדיניות כלפי חזירת הלעז

מדיניות לשון היא חלק אינטגרלי ממדיניות חברתית (Phillipson, 2003). העמדות ביחס לקבלת מילים זרות נעות בין שני הקטבים של טהרנות לשונית לעומת פתיחות כלפי שפות זרות (שור, 1999). בקוטב הטהרני ניתן למצוא לשונות לאומיות רבות החשות מאוימות על-ידי שפות שונות, ועל-ידי האנגלית בפרט, ועקב כך נוקטות צעדים להגנתן. מדיניות מתגוננת מנסה למנוע את חזירתן של מילים זרות באמצעים שונים, כגון חקיקה נגד שימוש במילים זרות או חידוש מילים למילוי חסרים במאגר הלשוני (Kowner & Rosenhouse, 2008).

בדרך כלל לשונות מתגוננות מתאפיינות בקיומם של אחד מן הגורמים הבאים, המעכבים את חזירתן של לשונות זרות:

- (1) לאומיות – אידאולוגיות לאומיות ומדיניות לשון המדגישה את מקומה של הלשון בזהות הלאומית נוטות לחזק טהרנות לשונית ולהחליש את ההטמעה של מילים זרות.
- (2) איום תרבותי – החשש מפני איום על התרבות מניא תרבויות מקבלת מילים זרות. דוגמות לכך הן ישראל וצרפת, המתגוננות מפני תרבויות משתלטות.
- (3) קיומם של מוסדות להכוונת לשון – אקדמיות ללשון מעודדות את חיזוק הלאומיות באמצעות שימוש בשפת האום. מוסדות אלה מכוונים את מדיניות הלשון באמצעים שונים, ביניהם יצירת חלופות למילוי מחסרים לקסיקליים¹ (Kowner & Rosenhouse, 2008). לעתים לאחר זמן מוסדות אלה מעניקים גושפנקה לשימוש במילים זרות מסוימות שכבר השתמשו בשפה (שם). התערבותם של המוסדות ברוב המקרים מנוגדת להתנהגותם של דוברי השפה, השואלים מילים זרות שלא ביודעין. בתקופות שונות בהיסטוריה נשמעו קולות מחאה נגד ההישענות המוגברת על האנגלית. במאבק לעצמאות הודו הזהיר גנדי שהשימוש באנגלית משקף התרחקות מהתרבות (Phillipson, 2003), אך הסכנות הטמונות בתופעה זו אינן רק תרבותיות. בתחום האקדמיה, פרסומים אקדמיים חשובים אינם זוכים בהכרה מספקת כאשר הם נכתבים בשפה שאינה אנגלית. גופים שונים פועלים כדי לשכנע את האיחוד האירופי ואת הממשלות המקומיות לקדם דו-לשוניות או רב-לשוניות בקרב אקדמאים (שם). פיליפסון (שם) מוסיף כי השימוש באנגלית כשפה זרה כרוך גם באי-צדק חברתי. דוברי דנית, למשל, מוצפים בפרסומות באנגלית בלבד, בעוד מרבית האוכלוסייה, בעיקר השכבה שמעל גיל חמישים, אינה שולטת באנגלית.

¹ ר' בהרחבה פרק 3.3 "מחסרים לשוניים"

קריסטל (Crystal, 1997) מונה סכנות נוספות הטמונות בתהליך הגלובליזציה הלשונית. אחת מהסכנות היא התגבשות קבוצה אליטיסטית חד-לשונית שתפתח עוינות כלפי דוברי שפות אחרות. כמו כן, דוברי השפה הגלובלית עשויים לפתח שאננות ולחוש העדר צורך בלימוד שפות זרות, מתוך חשיבה שהכול אמורים להבין את שפתם. סכנה נוספת היא הכחדת לשונות. כאשר שפה נכחדת, תרבותה נכחדת (שם). התגוננות לשונית היא לרוב נחלתן של לשונות מיעוט (Kowner & Rosenhouse, 2008). דוגמה לשפה מתגוננת היא היפנית, אשר בשנות ה-30 ניסתה לסלק מתוכה את המילים האנגליות שחדרו אליה (שם). מקרה נוסף של התגוננות לשונית הוא טורקיה, אשר חוללה מהפכה לשונית לשימור שפתה (Lewis, 1999).

לואיס (Lewis, 1999) דן בהרחבה בניסיונות אשר נעשו במסגרת המהפכה לקביעת מינוח טכני בתחומי הרפואה, המוזיקה והמחשבים. אנשי המחשבים יצרו מילים בשפה הטורקית עבור מונחים בסיסיים כמו printer, hardware, software; אך רוב המונחים הבינלאומיים עדיין רווחים כצורתם בתחום זה. המילון למונחי המחשבים שיצא לאור בשפה הטורקית מבאר היטב כל מונח לועזי הקשור למחשבים, אך נטען (שם) כי אין מטרתו לקדם את המהפכה הלשונית אלא לשמש ככלי עזר להבנת מושגים במחשבים. לפי האמור נראה כי לשונות מיעוט הן המתגוננות העיקריות מפני השתלטות הלעז, אך למעשה זוהי גם נחלתן של לשונות 'עולמיות' שקידמו חקיקה בנושא. באוסטריה ובגרמניה, למשל, עוד קודם לתהליך הגלובליזציה התקיימה חקיקה לשימור הלשון. ידועה היטב היא צרפת, החרדה לגורל לשונה כחלק מהדאגה לזהותה הלאומית והתרבותית (שור, 1999).

וינשטיין (Weinstein, 1989, p.56, אצל: שור, 1999) מביא את דעתה של האקדמיה הצרפתית למדעים בעניין האיומים על הלשון הצרפתית: (א) השתלטות התרבות והמדע האמריקניים על אירופה מחלישה הן את מעמדה של הצרפתית והן את "מקוריותה התרבותית". (ב) זוהי תוצאה של אי-יכולתם של הצרפתים לשמור על טהרת לשונם. (ג) התפתחותם המהירה של כלי התקשורת מביאה לכך שהצרפתים מוצפים במידע ובבידור המשודרים באנגלית, וללא שמירה על טוהר לשונם לא יוכל לבוא לידי ביטוי הגניוס הצרפתי.

בשנת 1976 התפרסם בצרפת חוק נגד שימוש במילים זרות במודעות, בדפי הסבר ובחוזי עבודה. שם החוק הוא "שמירה על טוהר הלשון הצרפתית" (אלוני-פיינברג, 1976). מאוחר יותר, בשנת 1994, חוקק השר טובון² חוק שנקרא על שמו "חוק טובון" ובו חייב את השימוש בשפה הצרפתית בחמישה תחומים: בתחום המכירות והשיווק (חובה להסביר את המוצר לצרכן בשפתו וכן לפרסמו בצרפתית), בתעסוקה (חובה לכתוב

² כד

חוזים ותקנות בצרפתית), בחינוך, בתקשורת האלקטרונית ובכנסים המתקיימים בצרפת. חוק זה אף קבע מינוח מחייב לעובדים ולאנשים בתפקידים ציבוריים (Agar, 1996, אצל: שור, 1999). גם בגרמניה יש החוששים מהתופעה המכונה Denglish – גרמנית-אנגלית, המתגבשת כתוצאה מהשימוש המופרז באנגלית במחוזותיהם (Zulla, 2002).

בניגוד לעמדה זו, הרואה בשימוש בלשון ערך לאומי חשוב, קיימת הגישה המתירה את קבלתן של מילים משפות זרות ואף את הטמעתן כליל בתרבות. לדברי פיליפסון (Phillipson, 2003), יש הטוענים כי רצוי להשתמש בשפה אחידה לצורכי מדע, לעומת אחרים המתנגדים לדחיקתן של שפות מדע אחרות לשוליים, כמו הצרפתית והגרמנית, שהשימוש הבינלאומי בהן נעלם אט אט. דומה הוא גורלה של הרוסית, שככל שחולף הזמן מדעניה משיגים שליטה רבה יותר באנגלית (שם).

המקרה של השפה Western Mono מייצג דוגמה קיצונית לויתור הדרגתי על השפה עד למצב של הכחדתה כמעט כליל (Kroskrity, 1999). כאשר החלה קהילת דוברי השפה את המעבר לשימוש בשפה האנגלית, חשו הורים רבים כי מחובתם ללמד את ילדיהם את השפה האנגלית. תפיסה זו נבעה מראיית השפה ככלי – אם עד כה התפרנסו דוברי ה-Western Mono ללא צורך בשפה זרה, עם השינויים הכלכליים של ראשית המאה ה-20 החלו הם לראות בשפתם שפה 'לא שימושית', שפה שאוצר המילים שלה אינו עונה על צורכי התקופה של כלכלת המזומנים.

קריסטל (Crystal, 1997) מציין שהיתרונות של קיום שפה גלובלית הם רבי-ערך, אך הוא אינו מתעלם מן הסכנות שאחרים מייחסים לכך. הוא טוען שניתן לקיים שפה גלובלית תוך שמירה על זהות תרבותית. עם זאת, הוא אינו מכחיש את הצורך להכיר בכך שקיומה של שפה גלובלית יכול להשפיע על שפות אחרות, בעיקר על-ידי תפקודה של השפה הגלובלית כמקור למילים זרות המתערבות באותן שפות.

לסיכום, שאילת מילים היא תהליך טבעי המתרחש בכל שפה ובכל מקום על ציר הזמן. גורמים רבים משפיעים על חדירת מילים זרות לשפה, ואין דרך למנוע זאת. מקורות השאילה עשויים להשתנות, אך כיום, וייתכן שאף בעתיד, השפה האנגלית היא המקור העיקרי לשאיבת מילים זרות. הגישות כלפי השימוש במילים זרות נעות בין התגוננות לבין קבלה, ברצון או שלא ברצון, של המילים הזרות אל חיק השפה. גם כאשר נעשים ניסיונות לעיכוב הטמעתן של מילים זרות בשפה, לא תמיד ניתן לנבא את הצלחתם.

3.2 הלעז וחידוש מילים בעברית

מטרת פרק זה היא לסקור את ההיבטים השונים של הלעז בעברית. הסקירה תתמקד במאפיינים של שאילת מילים לועזיות לעברית בתקופותיה השונות, בדרכי ההטבעה של מילים לועזיות המשתרשות בעברית ובשכיחות השימוש במילים אלה. כמו כן נרחיב על העמדות כלפי תופעה זו ועל התמורות שחלו בעמדות אלה מתקופת תחיית הדיבור העברי ועד ימינו. לבסוף נדון בחידוש מילים בעברית ובסיכויי התקבלותן כתחליף למילים הזרות המקבילות להן.

3.2.1 סקירה היסטורית של מקורות הלעז בעברית

העברית שאלה מילים משפות זרות לאורך כל תקופותיה, מן המקרא ועד היום. להלן נציג סקירה של תופעה זו על ציר הזמן ההיסטורי של העברית, לפי החלוקה המקובלת לארבע תקופות העברית: לשון המקרא, לשון חז"ל, לשון ימי הביניים והתקופה המאוחרת - מתקופת ההשכלה ועד ימינו (ר' חלוקה מפורטת לתקופות ואפיוניהן אצל אלון ואחרים, 2006). בסקירה נתמקד בשפות שמהן שאלה העברית מילים ונעמוד על אפיוני השאילה בכל תקופה.

בימי המקרא התבטאה השפעתן של שפות זרות בשאילת מילים משפות אחרות, שמיות בעיקר, כמו מצרית (תיבה, פענוח), בבלית (סגן, סריס, פחה, פרסית (אבינרי, 1964) וכן אכדית ופיניקית (ניר, 1989). מילים בנות שתיים או שלוש אותיות, כגון *דת* ו*סגן*, אינן מורגשות בזרותן לקורא העברי ואף אינן ידועות לו כמילים זרות [ביחס למילים מקראיות אחרות], לעומת מילים ארוכות יותר כגון *מלצר*, *פרדס*, *פתגם* וכל-שכן *אחשתרנים* ו*אחשדרפנים* שמקורן הזר בולט יותר (אבינרי, 1964). בתקופת הבית הראשון מספר המילים הזרות הוא מועט יחסית (אלון ואחרים, 2006).

בתקופה המאוחרת גובר מספר המילים השאולות מארמית, מפרסית ומיוונית. תחומי השאילה הם בעיקר תחומי המסחר והמלאכה, המנהל והשלטון: *פתשגן* (אסתר ג, יד); *גנזך* (דבר הימים א' כח, יא) והמילה *פרדס* (קהלת ב, ה). השבים מגלות בבל הושפעו מאוד מן הארמית, אשר שימשה אותם בדיבור ובכתיבה. בחלק מן הספרים קיימים פרקים בארמית (דניאל, עזרא) ובאחרים מילים ששאלו הסופרים ממנה: *חזויה* (דברי הימים א' טז, כז), *שעה* (דניאל ד, טז) ועוד. בספר דניאל נכללים גם מספר שמות של כלי נגינה הידועים מן היוונית, כגון *סומפונייה*, *פסנתרין* (דניאל ג, ה) (שם).

בימי חז"ל גברה שאילת המילים הזרות מארמית וכן מיוונית ומרומית (אבינרי, 1964). בתקופה זו שאלה העברית מילים גם מן האכדית (כגון: *אמיד*, *משכון*, *שטר*), מן השומרית (כגון: *גט*, *נחתום*, *תרנגול*) ומן הפרסית (כגון: *אתרוג*, *בוסתן*, *גוון*) (אלון ואחרים, 2006). בתלמוד ובמדרש קיימות אלפי מילים זרות. גם כאן אין מורגש מקורן הזר של המילים הקצרות, כגון *אופי*, *זוג*, *ספג*, אשר מחלקן אף נוצרו פעלים, כגון

דפוס – הדפוס, דוגמה – הדגים (אבינרי, 1964). השפה היוונית השפיעה על העברית באופן סמוי עד כדי כך שגם מילים ארוכות יותר הידמו לעברית על-ידי חילוץ שורש עברי, כביכול, שממנו נוצרו המילים הלועזיות, כמו הפעלים התריס, התפלמס ועוד רבים אחרים הנוטים על דרך בנייני הפועל העבריים (בן-שחר, 2002).

במדרש בולטת תופעה זו במיוחד ומתעצמת יותר מבעבר. דוגמות לכך: ארגנטין במקום שכר, אפיסטולי במקום איגרת, דונאטיבה במקום מתנה. המשפט: "עושה אסטאטיבה ונותן דונאטיבה" (ב"ר, י, אצל: שם, עמ' 143) כתוב חציו עברית וחציו זר, ומשמעותו היא "עושה חניה ונותן מתנה". למרות זרותו של משפט זה אין בו שינוי מבחינת מבנה הלשון העברית. השפה הזרה אשר הטביעה את חותמה גם במבנה השפה היא הארמית בלבד (אבינרי, 1964).

בימי הביניים גברה השפעת הערבית על העברית. מילים רבות העשירו את לשוננו, כמו אקלים, אופק, מרכז, קוטר ועוד. בהשפעת הערבית החל השימוש בתארים גזורי-שם (גופני, גשמי) ואף התרחב אוצר המונחים המופשטים (איכות, כמות, גשמיות). השפה הערבית השפיעה לא רק על אוצר המילים העברי, אלא אף על התחביר ועל דרכי ההבעה בעברית (אבינרי, 1964).

בתקופת ההשכלה חדרו מילים רבות וביטויים זרים מידיש. תחילה ניסו הסופרים להימנע משימוש בידיש מתוך עיקרון והתאמצו לשאוב את אוצר המילים שלהם ממקורות העברית בלבד (אלון ואחרים, 2006; אבן-זוהר, 1990), אולם בשל צרכים ספרותיים שונים החלו לחדור ביטויים מידיש לספרות העברית, בד בבד בשילוב זריות מהשפה הרוסית הן בטקסטים מקוריים והן בטקסטים שתורגמו ממנה (אבן-זוהר, שם).

בראשית החייאת השפה השפיעה הגרמנית על העברית המתחדשת לא רק באמצעות מילים זרות, אלא אף באמצעות תרגומי שאילה ממנה. באותה תקופה הגיעו רוב המדענים היהודים והבלשנים שחיו בארץ ופעלו בה מארצות מזרח אירופה וקיבלו את השכלתם הגבוהה בעיקר בגרמניה או באוסטריה. מסיבה זו גברה השפעת הגרמנית על העברית. נוספו לכך גורמים אחרים, כמו ארגוני "עזרה" שפעלו בארץ במוסדות החינוך וחיזקו את השפעת הגרמנית (אלוני-פיינברג, 1977).

בסוף המאה התשע עשרה, בגלל ריבוי הלשונות בארץ, ניכרו היטב ההשפעות הזרות על הלשון העברית. בתי הספר של כ"יח הדגישו את הלשון הצרפתית עד כדי כך שגם המורים העבריים נאלצו לדבר מעט בצרפתית כדי להשביע את רצון הפקידים הצרפתיים שתמכו בהם. גם בבית הספר של "אגודת אחים" האנגלית ע"ש אוולינה דה-רוטשילד היה גורלה של העברית זהה, ומעמדה היה נחות ביותר. לימודה הצטמצם בעיקר לתפילות ולברכות ולמעט לימודי דקדוק (חומסקי, 1997). בראשית המאה העשרים המשיך מצב זה של בלבול לשונות להתקיים. למרות מאבקו של אליעזר בן-יהודה לשימוש בעברית, עדיין התקיים עיקר הלימוד בבתי הספר בשפות זרות (שם).

העברית בת-ימינו מושפעת מלשונות אירופה, בעיקר מן האנגלית (אלון ואחרים, 2006). אחרי מלחמת העולם הראשונה קיבלה אנגליה את המנדט על ארץ ישראל. עובדה זו חיזקה את השפעת האנגלית בארץ. השפה האנגלית הייתה למקצוע חובה בבתי הספר, ולמרות ההתנגדות העקרונית לאנגלית בפלגים מסוימים בחברה גדלה השפעתה והלכה (חומסקי, 1997).

מאוחר יותר, עם ריבוי העלייה לארץ וייסוד המדינה ועם השפעתן של ארה"ב ושל יהדות ארה"ב על החיים בארץ, התעצמה השפעת האנגלית לאין שיעור והיא החלה ניכרת היטב במינוח העברי הרשמי והלא-רשמי. באותם ימים (שנת 1976) התפרסם החוק לשמירה על טוהר הלשון הצרפתית³. אין תמה אפוא כי מילים אנגליות חודרות בקלות אל העברית, אם שפות מפותחות יותר ובעלות כוח לאומי רב מוצאות עצמן מתגוננות מפני השפעת האנגלית. אמצעי התקשורת ההמונית תורמים אף הם את חלקם בהחדרת ההשפעה של האנגלית על העברית. בישראל השפעה זו ניכרת לא רק על השפה המדוברת, אלא אף על תחדישי הלשון של האקדמיה ללשון העברית (אלוני-פיינברג, 1977; החלטות האקדמיה ללשון העברית, 2007).

צוקרמן (3Zukerman, 2003) מרחיק לכת ומכנה את השפה העברית החדשה "ישראלית" ולא "עברית", בטענה שהעברית העכשווית יונקת משני מקורות עיקריים: לשונות שמיות ולשונות הינדו-אירופיות. מתוכן העברית והיידיש הן התורמות העיקריות להתפתחות ה"ישראלית". הוא ממחיש את דבריו באמצעות המילה *דיבוב*, במשמעות של לעודד מישהו לדבר, אשר לדבריו, נוצרה בהשפעת הפועל העברי המקראי "דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, י: שם) ובהשפעת המילה האנגלית *dubbing*. סימוכין לטענה זו הוא מוצא בעובדה שבמילון אבן שושן משנת 1970 לא נכלל ערך זה, ואילו במילון אבן-שושן משנת 1997 הוא מופיע לראשונה (עמ' 277, כרך ג, שם). הוא מציע לדבר על "התאמה פונטית-סמנטית" (Phono-Semantic Matching, PSM), שבה ייכללו מלבד היבטים מורפולוגיים, גם היבטים תרבותיים, חברתיים ופוליטיים, המשפיעים באופן סמוי על הטבעת מילים בעברית.

3.2.2 דרכי ההטבעה של מילים לועזיות בעברית

עד כה סקרנו את המקורות השונים שמהם חדרו מילים לועזיות לעברית לאורך ההיסטוריה. להלן נדון בהגדרה הבלשנית של המושג "מילה שאולה" ונתמקד בדרכי ההטבעה של מילים לועזיות בעברית נכון לימינו. ראשית יש לציין כי המונח "מילה זרה" בדיון זה כמוהו כמונחים "מילה לועזית" ו"מילה שאולה". זאת בניגוד לניר (1993), המציע להבחין בין מילה זרה למילה שאולה, בהתבסס על חוקרים אחרים (ביניהם: פון פולנץ, 1974, מוזכר שם), בעיקר בגרמנית, הנוהגים להבחין בין מילה שאולה לבין מילה זרה. מילה

³ כפי שהורחב לעיל בפרק 3.1.3

שאולה (Lehnwort) היא מילה שאכן נשאלה משפה זרה, אך אינה מורגשת בזרותה לדוברי השפה בגלל הסגלתה למערכת המורפו-פונמית; לעומת זאת, מילה זרה נחשבת ככזו כאשר היא נותרת בצורתה המקורית ולכן בולטת בזרותה (שם).

הבחנות אלה יובנו לאור שלושה קריטריונים שניר (1993) מציע כדי להגדיר "מילה שאולה": מורפו-פונמי, אטימולוגי ופסיכו-לשוני. לפי הקריטריון המורפו-פונמי, מילה שאולה היא כל מילה שרכיביה המורפולוגיים או הפונמיים אינם תואמים את דרכי התצורה או ההגייה בעברית. הקריטריון האטימולוגי קובע שכל מילה שמקורה בשפה שאינה עברית הנה "מילה שאולה". על-פי הקריטריון הפסיכו-לשוני, מידת הזרות המורגשת אצל דוברי השפה בעת השימוש במילה מסוימת היא אשר מגדירה את המילה כ"מילה שאולה". כלומר, יש להבחין בין מילים שדוברי השפה כלל אינם מרגישים בזרותן כמו המילה *בנק* בעברית, אשר אין לה מקבילה בעברית, לבין מילים שבולט בהן אלמנט הזרות, כמו המילה *סיטואציה*. לפי ניר (שם), קשה לקבוע במדויק את שיוכה של כל מילה לאחת משלוש הקבוצות האלה.

רוב המילים השאולות בעברית בת-זמננו הן שמות-עצם. מערכת השם העברית קולטת מילים רבות יותר ממערכת הפועל, וזאת בתנאי שהמבנה הפונטי שלהן אינו זר לחלוטין לאוזנו של דובר העברית. תהליך השאילה של שמות-עצם מתרחש בשתי דרכים. דרך אחת היא חדירת בסיסים כצורתם אל אוצר המילים העברי, כמו: *טלפון*, *אמבולנס*, *רובוט*. דרך שנייה היא התאמת בסיסים שאולים באופן חלקי לדרכי התצורה בעברית, באמצעות סופיות ממין נקבה המצטרפות אליהם. דוגמות לכך הן המילים: *אוניברסיטה*, *פיזיקה*, *אקדמיה* (ניר, 1993).

לאחר שבסיס לועזי כלשהו נקלט באוצר-המילים העברי, עשויים להצטרף אליו צורנים שונים המקובלים במערכת הצורות העברית, כגון צורני-דקדוק וצורני-גזירה. למילה *טנק* למשל, ניתן לצרף את צורן הריבוי: *טנקים*. כמו כן, ניתן להפוך שמות עצם שאולים לשמות-תואר על-ידי הצמדת סופיות עבריות, כגון *ריאליסטי*, *סמנטי*, *סטנדרטי* (שם).

כאמור, רוב המילים הלועזיות נקלטות במערכת השם. מעטות הן המילים החודרות אל מערכת הפועל. כאשר חודר פועל לועזי, תהליך זה אינו מתרחש במישרין אלא דרך מערכת השם: תחילה נקלט שם העצם הלועזי ולאחר מכן מופק ממנו מעין שורש עברי, הנוטה על-פי רוב על-דרך אחד מהבניינים הכבדים: פיעל, פועל והתפעל. זאת משום שרוב השורשים הלועזיים הם בני ארבעה או חמישה עיצורים: *הפנט*, *טלפן*, *צנוד*, *קטלג* (שם).

עד כה תואר כיצד מילים משפות זרות עוברות אל העברית ללא התייחסות אל תוכן. ייתכן מצב שבו מילה לועזית עוברת שינוי משמעות בשלב מסוים של השאילה. יש שתחילה היא חודרת במשמעה המקורי

ורק מאוחר יותר מתרחש המעתק הסמנטי. לעתים מקבלת המילה רק אחד מן המשמעים הכרוכים במילה מבין המשמעים האחרים המיוחסים לה, בשל השוני במשמעות הקיים גם בין השפות האירופיות. דוגמה לכך היא המילה *דיסציפלינה*, שבעברית משמעותה העיקרית היא 'שיטה, תחום מדעי', ואילו באנגלית היא גם 'משמעת'. במקרים כאלה ההסגלה מתרחשת במישור התוכן (ניר, שם; ר' עוד על מילים זרות שתוכן משתנה מהמקור אצל: Shlesinger & Malkiel, 2005).

כמו כן לעתים מילה לועזית משמשת כהשלמה למילה עברית מקבילה. במקרה כזה המילה הלועזית נושאת משמעות מודגשת יותר מזו של המילה העברית (Hoffman, 2004). דוגמה לכך היא המילה *מסויס*, אשר לצדה אנו מוצאים את המילה הלועזית *ספציפי*. בעוד משמעותה של המילה העברית היא "ספציפי", משמעותה של המילה הלועזית היא "יותר ספציפי" (שם).

צוקרמן (Zukerman, 2003) מבחין בין שתי תקופות שבהן השפיעה האנגלית על העברית: (1)

ראשית המאה ה-20, תקופת המנדט הבריטי בארץ, שבה האנגלית הבריטית משפיעה על העברית. (2) סוף המאה ה-20, תהליך האמריקניזציה צובר תאוצה בעולם, בין היתר בישראל, ומכאן ההשפעה של האנגלית האמריקנית על השפה העברית. ההשפעה ניכרת לא רק בקבלת מילים אנגליות אל העברית, אלא אף באופן הגייתן. לעתים קרובות, ההגייה המועדפת על הישראלים דובר העברית מנוגדת לכללי ההגייה העברית ומתאימה לאופן הגיית המילה באנגלית. במקום לבטא *respect* עשוי הישראלי לבטא *rispect*. או, לדוגמה, המילה *אמברקס*, שמקורה במילה האנגלית *armbreaks* ושנכנסה לעברית בתקופה הבריטית, הושפעה מן ההגייה הבריטית, המאריכה את העיצור *a*. לדברי צוקרמן (שם), אילו נכנסה לעברית בימינו, ודאי היו הוגים מילה זו כ-*embreaks*.

צוקרמן מונה מספר יתרונות לחידוש מילים בדרך של התאמה פונטית-סמנטית:

(1) 'מחזור' מילה עברית מיושנת

(2) הסוואת ההשפעה הזרה על השפה

(3) הקלה על לימוד המילה החדשה

מניעים נוספים:

(4) פלפול (בדרך יצירת המילה)

(5) שמירה על סדר ומשמעות

(6) שמירה על האמונה שבצלילי המילה טמונה משמעות פנימית

(7) תקינות פוליטית

3.2.3 שכיחות הלעז בעברית ועמדות הציבור וקובעי מדיניות כלפיו

להלן נדון בשכיחות השימוש בלעז כיום תוך התמקדות בתחומים מסוימים שבהם ניכר שיעור גבוה יותר של שימוש בלעז. הסקירה תתבצע על ציר הזמן שמתקופת תחיית הלשון ועד לימינו. תוך כדי הסקירה יועלו העמדות המשתנות כל העת, מאז ועד היום, כלפי קבלת מילים לועזיות אל חיק העברית.

מודעותם של דוברי העברית לשאילת מילים משתנה לפי הרקע התרבותי והלשוני שלהם. דוברי השפה הילדיים בדרך כלל משתמשים בשפה כחלק טבעי מחייהם ואינם מקדישים מחשבה לנושאים לשוניים הקשורים אליה (Rosenhouse & Fisherman, 2008). כמו בשפות אחרות דוברי העברית שכן מתייחסים לנושא של שפת לאום, להתפתחותה ולעתידה הם בעיקר אנשי מקצוע שעיסוקם קשור בלשון, כגון בלשנים, מורי לשון, מחנכים וכותבים מכל סוגות הספרות (שם).

גישת הציבור לעברית כערך לאומי בישראל משתנה כל העת. בשנת 1880, טרם עלותו לארץ פרסם אליעזר בן יהודה מאמר בכתב-העת העברי "חבצלת", ובו קרא תיגר על שלטון הלשונות הזרות בארץ, העשויות להכחיד את אחדותנו הלאומית. "כי אם חפץ נחפוץ בקיום הלאום, אם חפצנו כי בנינו יהיו עברים, עלינו לחנכם בשפה העברית ולעשותה השפה העיקרית בחינוך בנינו. עלינו להשכיח את בנינו ובנותינו את לשונות הלעז הנשחתות אשר קרעו אותנו לקרעים, עשונו ללא עם ושמונו למנוד ראש ולבזוי בגויים" (מצוטט אצל: חומסקי, 1997, עמ' 256).

בשנת 1881 עלה בן-יהודה לארץ והוסיף להטיף לתחיית הלשון העברית ולשימוש בה כאמצעי לחינוך לאומי. הוא תבע מעצמו ומאחרים להשתמש רק בלשון העברית, ורבים מאנשי היישוב לעגו לו על כך. גם הציונים הנלהבים פקפקו ביכולתה של העברית לתפקד כשפת חולין וכשפה מקצועית (חומסקי, 1997). הקושי לדבר עברית כשפת יומיום נבע משתי סיבות עיקריות: העדר מינוח מתאים ומילים נחוצות בעברית והעדר ההרגל לדבר עברית (הרמתי, 1997).

בן יהודה לא אמר נואש, ואכן בשנת 1883 הוא הוזמן על-ידי נסים בכר, יהודי שהיה נאמן ללשון העברית, להשפיע על השימוש בלשון העברית בבית הספר כ"ח בירושלים. בהשפעת תלמידיו, ביניהם המורה דוד ילון, החלה העברית לשמש בלימודי המקצועות השונים, עד שבשנת 1892 התקבלה החלטה ללמד את כל המקצועות בעברית. (חומסקי, 1997). מורי העברית אף חידשו בעצמם מילים שנדרשו להם לצורך ההוראה, עד כי לעתים נוצר חוסר אחידות בשמות מונחים ואובייקטים מסוימים, שכונו בשם אחר בכל בית-ספר (הרמתי, 1997).

למרות הישגים אלה רבים היו המתנגדים להמרת הלשונות הזרות בעברית. הפקפקנים שבהם טענו כי העברית שפה מתה, ואוצר המילים שלה אינו מתאים לצורכי הזמן החדש. הייתה התנגדות חריפה מצד פקידי הברון רוטשילד ומנהלי בתי הספר שהתנהלו בשפות זרות⁴. הם ראו בניסיונות להחדרת העברית מעין פגיעה בכבודם ובסמכותם והתייחסו בצרות עין ללוחמים לתחיית העברית. קבוצה נוספת של מתנגדים הייתה המוני העם השמרנים. אלה התקשו לוותר על הלשונות הזרות שעל ברכיהן גדלו והתחנכו. הם ראו במאמצייהם של בן-יהודה וחבריו להוריד את הלשון העברית לחיי החולין של השוק חילול הקודש ואפיקורסות (חומסקי, 1997).

בשנת 1913, ערב הקמת בית הספר הריאלי והטכניון, פרצה מלחמת לשונות על רקע שאלת יכולתה של העברית לשמש כשפת ההוראה של המדעים הטכניים. ההחלטה שהתקבלה בוועד הנאמנים הייתה ללמד את מדעי הטבע והטכניקה בגרמנית כדי לקשר את התלמידים באמצעות הלשון התרבותית ביותר אל ההתפתחות המדעית של הזמן החדש (מובא שם, עמ' 268). החברים הציוניים התפטרו בוועד הנאמנים עוד באותו היום, וביניהם אחד העם, אשר מלכתחילה נטה לוותר על השימוש בעברית כשפת ההוראה בטכניון, אך מאוחר יותר שינה את דעתו (שם).

עם מתן המנדט לממשלת בריטניה באוגוסט 1922 נכללה השפה העברית בין השפות הרשמיות לשימוש בפרסומי הממשלה ובדיונים פוליטיים ומשפטיים. מאז קיבלה העברית מעמד שאין עליו עוררין כשפת הקיבוץ היהודי בארץ (שם). בשנת 1980 הגיש ח"כ משה שמיר הצעה ל"חוק יסוד של הלשון העברית" שמטרתו הייתה למנוע את התפשטות הליעוז בפרסומים עבריים ולקבוע את המדיניות כלפי השימוש בלשונות זרות בישראל. החוק עבר רק בקריאה ראשונה ונגנז (שור, 1999).

מילים לועזיות המשיכו כל העת לשמש בעברית הכתובה והמדוברת (הרמתי, 1997). קבוצה שהתנגדה לכך במיוחד הייתה יהודי ארה"ב (שם). אלה התנגדו לשימוש במילים לועזיות גם כאשר הן מקובלות ב"עברית ישראלית". הם הציעו חידושים כתחליף למילים לועזיות אשר לא היו מקובלים בישראל, לדוגמה המילה *קיוסק*, שמקורה כנראה בטורקית, הומרה במילה העברית *סוכה* או *סוכת גוזז*. גם העיתונות היידית בארה"ב השתדלה למעט במילים לועזיות. טענתם של מלומדי ארה"ב הייתה שיש לשמר את רוח הלשון העברית, ומכאן מובנת תמיכתם הרבה בפעולות האקדמיה ללשון העברית למציאת מילים מקבילות למילים לועזיות (שם).

בהקשר זה יש לציין את ההבדל בין בני מזרח אירופה לבני הארץ בגישתם כלפי השימוש במילים זרות. בעוד אנשי הארץ נזהרו מאוד משימוש במילים אלה, אף לא למושגים נצרכים מתחום מדעי הרוח והחברה,

⁴ : 'כיי"ח' הצרפתי, "אגודת אחים" האנגלי, "למל" האוסטרי ו"עזרה" הגרמני

ראו אנשי מזרח אירופה דוגמה ומופת בשפה הרוסית. הם הוקירו מאוד את המילים הלועזיות והרבו להשתמש בהן, לעתים במתכוון, גם בכתיבתם בעברית (אורנן, 1996).

לשאלת השימוש במילים לועזיות נדרשו גם המילונאים, בבואם להכריע בסוגיית הכללתן במילון העברי. בראשית שנות העברית היו מילונאים שחרדו לטוהר הלשון והחרימו את המילים הלועזיות. היו שהתנגדו להכללת מונחים מדעיים לועזיים במילונים עבריים וייחדו להם מילונים נפרדים (ניר, 1989). י"מ פינס, למשל, עיבד ספר פיזיקה עממי לעברית ("ספר הכוח") ולא כלל בו אף מילה לועזית אחת אלא חידש מילה עברית לכל מושג שנזקק לו (סמרמרת – כוח האלקטרי ; אקדח ; אורנן, 1996). עם הזמן פחתה ההתנגדות, ולפי בדיקה שערך סיוון (1976), בשנות ה-80 כבר ניתן היה למצוא במילונים עבריים מילים לועזיות רבות לציון מושגים מדעיים לצד מונחים עבריים, מה גם שרוב המילים שעוררו את המחלוקות נמצאה להן כבר חלופה עברית הולמת.

גישה מתונה יותר מציע אבינרי (1964), אשר אינו שולל מילים לועזיות לחלוטין. הוא גורס ששימוש נאה כאשר הצורך הוא הכרחי (ואוחז בדעה זו גם רבי, 1994). אטר (1989) אף הוא מייצג גישה פתוחה לקבלת לשונות זרות. הוא מתייחס באופן כללי לסוגיה של לימוד שפה זרה ובקיאיות בה. לדבריו, כדי לאפשר תקשורת בינלאומית וכדי להתאים למציאות המשתנה, ומכיוון שאנחנו חיים בעולם רב-לשוני, כל אדם תרבותי ומשכיל חייב להסתגל למציאות זו וללמוד שפות רבות ככל האפשר. הוא אינו מסתפק בשפה אחת אלא מדגיש את הצורך בריבוי שפות.

עם זאת, אבינרי (1964) מביע חשש מחדירה מופרזת של מילים לועזיות: "לא אימת המילה הזרה עלי. בבוא שעתה תחלוף ותעבור כלא היתה [כך]. התפתחות שפתנו מעידה על כך. וסוף-סוף קליטת מילים זרות – היא מן הדברים שרובם קשה ומיעוטם יפה. אבל עוות דרכי שפתנו בהשפעת הלועז – אין לך דבר נפסד ומזיק מזה" (עמ' 145). ואכן, לפי מחקרו של שור (1999), העברית בשלהי שנות ה-90 מתמודדת עם תהליכים של התפשטות הלעז והיא זקוקה להגנה מפניהם. האידאל הטהרני המתבטא בסיסמה "עברי, דבר עברית!" כמעט נשכח בימינו, ונוכחותן של מילים זרות ניכרת היטב בשלטי חוצות ובפרסומות באמצעי התקשורת, אשר לעתים אף נכתבות באלפבית לועזי (Rosenhouse & Fisherman, 2008).

למרות זאת ניר (1993) קובע ששכיחות השימוש במילים לועזיות נמוכה משיעור השימוש במילים עבריות מקוריות. הוא אף מציין שיש להביא בחשבון את ההבדלים הניכרים בשיעור השימוש במילים הלועזיות בתחומים שונים. בענפי ספורט מסוימים, למשל, וכן במקצועות טכניים גובר השימוש במילים לועזיות לעומת הכרוניקה העיתונאית בכללה, ואף בסוגה זו עולה השימוש בהן על זה שבספרות היפה (ניר, 1993).

שלזינגר (מובא אצל: Rosenhouse & Fisherman, 2008) מכנה את העיתונאים כמתווכי התקשורת בין שפות זרות לדוברי עברית בישראל. הוא רואה זאת כחלק מהמתירנות המודרנית. רוזנטל (2007, עמ' 167) קובע ש"הז'רגון המקצועי של אמצעי התקשורת הוא בדרך כלל מוטה אנגלית". עוד הוא אומר, כי העיתונות הבריטית והאמריקאית היא המודל לתקשורת העולמית, ובכלל זה הישראלית. גם מונחי היסוד המגדירים את המקצוע או משמשים בו נאמרים בדרך כלל באנגלית: סקופ, דדליין, ספין (שם).

במחקר שנערך לאחרונה נמצא שיעור גבוה של מילים לועזיות בעיתונות הישראלית (Rosenhouse & Fisherman, 2008). רוב המילים הלועזיות שנמצאו תפקדו כשמות עצם. עיקר השימוש בלעז נמצא בתחומי כלכלה וחברה. כמו כן נמצא שיעור גבוה במיוחד של מילים בתחום האלקטרוניקה והתעשייה (שם). אחת ממסקנות המחקר היא שתופעה זו ללא ספק נובעת מהשפעות תרבותיות וממוצרי צריכה שמקורם בארצות הברית. זאת ועוד, סוכני הפרסום פונים אל הישראלי עם סחורה בשמות לועזיים, בודעם שמילים אלה 'מוכרות יותר' (רבי, 1994). האקדמיה ממשיכה לחדש ללא הרף חלופות עבריות, אך פעילותה מתקדמת לאט ביחס לקצב השאילה של המילים הלועזיות (Rosenhouse & Fisherman, 2008).

השימוש בלעז בקרב דוברי העברית נקשר כיום עם תחושת יוקרה ועליונות. רבי (1994) טוען ש'הישראלי העליון' הוא צרכן הלעז העיקרי. בקבוצה זו נכללים אנשי ציבור, פוליטיקאים ואקדמאים. רוזנבלום וטריגר (2007) טוענים כי המילים עצמן נתפסות כשוות-ערך של מעמד סוציאקונומי. מילים שמקורן באנגלית הן סמל סטטוס, כמו המילה קריאטיב. לדעתם, הכמיהה לאנגלית והזלזול בעברית מתבטאים לא רק בתערוק מילים אנגליות, אלא אף בהעתקת מבנים תחביריים ורעיונות מאנגלית לעברית.

במחקר של פישרמן (Rosenhouse & Fisherman, 2008) נבדק היחס לשימוש במילים לועזיות בקרב שלוש קבוצות של דוברי עברית: תלמידי בית ספר, אחיות וסטודנטים באוניברסיטה. נמצאו הבדלים רבים בהתאם למשתנים כמו גיל, רקע תרבותי ולשוני ותעסוקה. הנבדקים גילו התנגדות מועטה יחסית לשימוש במילים זרות אך בפועל היה השימוש במילים אלה נמוך מהצהרותיהם.

לעתים השימוש במילה לועזית אינו מבטא קיום או העדר גישה אידאולוגית לשימוש במילה עברית אלא נובע מהעדר צורך להמיר את המילה הלועזית שהשתגרה בשימוש במילה עברית, או מהקושי הכרוך בהסתגלות למילה חדשה (ניר, 2003). זאת ועוד, פעמים רבות הציבור אינו מודע כלל לקיומם של תחליפים עבריים למילה לועזית מסוימת (סיוון, 1989, ור' רשימת מילים לועזיות ששימשו למרות קיומן של חלופות עבריות).

בקרב קבוצות מקצועיות ניכרת התנגדות להמרת מונחים מקצועיים הרווחים בצורתם הלועזית במילים עבריות מקבילות. התנגדות נחרצת מביעים רופאים, אשר בעיניהם השימוש במינוח עברי הוא מלאכותי

ומאלץ ומציב מחסום בפני תקשורת מקצועית בינלאומית (שמש, 1995). לדעה זו שותפים אנשי הייטק, הטוענים שיש קושי בתיאור מציאות טכנולוגית שנוצרה באנגלית באמצעות השפה העברית (רוזנטל, 2004). תחום שבו בולט השימוש בלעז הוא עולם העסקים הישראלי, כפי שרוזנטל כותב (2007, עמ' 159): "שפת העסקים הישראלית בנויה כולה על אדני האנגלית האמריקאית, אך היא משתמשת בעיקר בתרגומי שאילה". גם בקרב רופאים ניכרת לעתים רבות העדפה לשימוש במינוח מקצועי לועזי בשל הצורך בתקשורת בינלאומית בעזרת מונחים אחידים (שמש, 1995).

אחד התחומים הנפוצים בימינו שבהם בולט במיוחד השימוש במילים לועזיות הוא עולם ההייטק. אין המדובר רק בשאלת מילים אלא בתופעה רחבה יותר בעלת ביטויים ייחודיים. לפי רוזנטל (2004), שפת עולם ההייטק משקפת תרבות שיחה שלמה שבה, בין היתר, ממציאים מילים. הוא מביא את דוגמת השיחה הבאה:

"איפה הפרסונה, למה הוא לא מגיע לישיבה?"

" הוא בלחץ, הם צריכים לדלוור עד סוף השבוע, ואין להם רסורסים."

הפועל *לדלוור* נוצר מהפועל האנגלי *to deliver*, והוא אחד מהפעלים, המרובעים בדרך כלל, הנולדים מהאנגלית בקצב מסחרר. (דוגמות נוספות: *לפנטז, לסמפט, לקטלג, לקמבן*). הוא מביא באותו הקשר את המילה *commitment*, אשר לטענת אנשי ההייטק לא ניתן לתרגמה לעברית, אף לא באמצעות המילה *מחויבות*, שנקלטה בהקשרים אחרים בהצלחה רבה.

בעולם ההייטק מרבים ליצור קיצורי תיבות, לדוגמה *PC*, שמו של המחשב הביתי. התפוצה הרחבה של מילים ופעלים באנגלית המשמשים בעולם ההייטק היא נושא השנוי במחלוקת בקרב אנשי ההייטק. עם זאת, המילים היסודיות המשמשות בתחום דווקא כן נקלטו, כמו *תכנות* במקום *קומפיוטר אאוט*, *מסך* וצג במקום *מוניטור*, *לגלוש* באתר אינטרנט ו *לצרוב* דיסק, במקום *to surf* ו-*to burn*, בהתאמה (רוזנטל, 2004).

מאמר של גולדברג (2002, מופיע בתוך: Rosenhouse & Fisherman, 2008) שהופיע בעיתון הארץ במוסף ליום העצמאות בעניין שפת ההייטק מונה מספר סיבות לתופעה זו: בקיאותה של אוכלוסיה זו בשפה האנגלית בשל הקשרים המקצועיים עם עמיתים בחו"ל, בעיקר בארה"ב; תחושת עליונות ו'סנוביזם' של עובדים אלה; והצורך במינוח אנגלי בשל מחסרים בעברית.

מסקנתו של רוזנטל (2004), המובאת כדרכו בלשון משעשעת, מיטיבה לתאר את דרכי השימוש בלעז

בתחום ההייטק:

" התמונה, יש לומר, אינה חד משמעית. דווקא בתחום אוצר המילים הבסיסי של עולם המחשבים נקלטו חידושים עבריים ודחקו את המילה הלועזית. אז יש פה, לטעם סיי, איזה באלאנס, כי מחד גיסא ההייטק הוא אינגליש אורינטד ואין מה לעשות, אבל מאידך גיסא יש כאן איזה קומיטמנט לעברית, ובימים טרופים אלה זה בכל זאת סמסינג."

לסיכום, במציאות שבה תופס הלעז חלק כה נכבד בתרבותנו, ראוי לציין את השקפתו של אבינרי (1964) ביחס לסוגיה זו. יש השואלים: הן השפה נועדה לשמש ככלי תקשורת, וכל עוד איש מבין את רעהו מה אכפת לך אם יאמרו כך או כך? אבינרי משיב כי בשאלה זו טמונה סכנה. ראשית, מבחינת הלשון ערכה השימוש של הלשון עלול להיפגם מכך בגלל הסכנה של שפת בבל "אשר לא יבינו איש שפת רעהו", כלומר, ייתכן מצב שבו איש לא יבין את רעהו בגלל השימוש המוגבר במילים זרות. נוסף על כך, מבחינה עקרונית הוא רואה בגישת ה"לא-אכפתיות" מקור להרבה מן הרעות החולות אשר באו לעמנו. גישה זו עלולה להתבטא בשאלות בענייני לשון ולהגיע לשאלות כבדות משקל, כלשונו: "מה איכפת אם אין צניעות ואין הסתפקות במועט ואין חלוציות ואין לאומיות ואין אהבה לתורת ישראל וספרות ישראל?" (עמ' 146).

3.2.4 מדיניות לשון ויצירת תחדישים בעברית

הלשון מתפתחת ומתחדשת כל עת שהאדם יוצר ומתפתח. דבר זה נכון במיוחד בעידן ההתרחבות המהירה של המדע והטכנולוגיה, שבו מדענים, סופרים ואף פשוטי העם מוסיפים מילים המשמשות אותם לצורכיהם הלשוניים (אלוני-פיינברג, 1978). התאמת העברית, לשון עתיקה, למציאות המודרנית שבה מתעוררים חידושים ללא הרף, היא צורך גדול ואתגר מיוחד (ניר, 1993). מסיבה זו הציב לעצמו ועד הלשון העברית מטרה לחדש מילים הנחוצות בדיבור יומיומי (שם). להלן נתמקד בפעילות הגורמים המחדישים מילים בעבר ובהווה.

מאז מחצית המאה התשע-עשרה היו פעילים שונים, רשמיים ולא רשמיים, שתרמו לחידוש מילים בעברית. בין הפעילים הלא רשמיים נמנים משה שולבוים, אליעזר בן-יהודה ואחרים (אלוני-פיינברג, 1978). באלול תרמ"ט נוסדה בירושלים חברת "שפה ברורה", ובשנת תר"ן הקימה החברה את "ועד הספרות". לאחר זמן קצר הוסב שמו ל"וועד הלשון" (לימים האקדמיה ללשון העברית), שהיה הגוף הרשמי הפעיל בחידוש מילים (ניר, 1993). ועד הלשון שם לו למטרה להרחיב את השפה העברית כך שתוכל לשמש בכל שטחי החיים ולהפיץ את הדיבור העברי בין כל שדרות העם (אלוני-פיינברג, 1978).

ועד הלשון היה הגוף שאישר כל חידוש לשוני שנוצר בארץ ובחו"ל, ואף חידש מילים בעצמו (אלוני פיינברג, 1978). פעילותו נפסקה זמן קצר לאחר היווסדו, ורק בשנת 1904, לאחר הצטרפותם של בכירי המורים בארץ באותה תקופה חודשה פעילותו (ניר, 1993). חברי הוועד המחודש היו אליעזר בן-יהודה, חיים אריה זוטא, דוד ילון, אהרון מאיר מזיא, יוסף בר"ן מיוחס, אליהו ספיר ויחיאל מיכל פינס. הוועד פרסם מילים בשימוש יומיומי, כגון *שעון*, *מבחן*, *רכבת* וכן מונחים נחוצים במקצועות ובתחומים שונים, כמו בתחומי החינוך, ההתעמלות, הצמחים, המלבושים ועוד (שם).

ניר מציין כי פעילותם של ועד הלשון ושל האקדמיה ללשון העברית שירשה את מקומו, נקראת "קביעה", ולא "יצירה" של מונחים, שכן לעתים רבות נבחרת מילה הקיימת במקורותיה הקלאסיים של העברית אשר יוצקים לתוכה משמעות חדשה (שם). עובדה זו מתבטאת בעקרונות שהנחו את ועד הלשון. העיקרון הראשון היה הישענות על המקורות העבריים, כלומר מתן עדיפות למילים עבריות המצויות בספרות העברית לדורותיה על-פני מילים זרות הקיימות בה, כגון מילים מהארמית (אלוני פיינברג, 1978). כאשר אין הדבר אפשרי, תיבחר מילה ארמית (ניר, 1993). העיקרון השני היה מילוי החסרים בלשון לפי דרכי התצורה והדקדוק המקובלים בעברית, תוך מתן עדיפות לשורשים שמיים ותוך מאמץ להימנע מקבלת מילים זרות מלשונות לא שמיות. לפי עיקרון זה, הקפיד הוועד להעניק למילים החדשות צליל עברי (אלוני-פיינברג, 1978).

בשנת 1953 עבר חוק בכנסת אשר הסמיך את האקדמיה ללשון העברית כגוף הרשמי הממונה על צורכי הלשון העברית (שם). באופן מפתיע, הוועד, אשר זוהה עד כה עם הימנעות משימוש בלעז, נשא מעתה שם לועזי (Hoffman, 2004). מלבד האקדמיה פועלים גופים אחרים המחדשים מילים לצורכיהם, ביניהם צה"ל, מכון התקנים הישראלי ואחרים (ינאי, 1989) וכן סופרים, מתרגמים ומשוררים (אורן, 1996).

תהליך הקביעה של מונחים חדשים מתבצע על-פי ההליכים המקובלים באקדמיה ללשון העברית. התהליך הוא תלת-שלבי: תחילה ועדה מקצועית שבה חברים אנשי מקצוע ובלשנים דנה בעניין. לאחר מכן רשימת המונחים שהוצעו מועברת לאישורה של ועדת מינוח כללית, ולבסוף האקדמיה דנה בהם. בכל אחד משני השלבים האחרונים יכול הגוף הרלוונטי לערער על ההצעה ולהחזיר מונחים מסוימים לדיון בוועדה כדי להחליפם באחרים. (ניר, 1993, ור' שם דוגמת התחדיש *תימוכין* שהוצע כתחליף למילה *גיבוי*, עמ' 160).

שיקולי האקדמיה המרכזיים ביצירת התחדיש נסמכים על צורת המילה ועל האנלוגיה בינה לבין מילים אחרות במקורות הקלאסיים. בין השיקולים המשניים נכללים הגורם הסמנטי והגורם הפסיכולוגי-חברתי. השיקולים הראשוניים מכריעים בבחירות האקדמיה אשר ליצירת תחדיש מסוים, ואילו השיקולים המשניים עשויים להשפיע על התקבלות התחדישים בציבור. לעתים לא האקדמיה היא יוזמת התחדיש אלא הציבור הרחב, אנשי מקצוע ואחרים היוצרים מילה לצורכיהם, והאקדמיה נדרשת בדיעבד לאשר אותה. דוגמה לכך היא המילה *תשליל* כתחדיש למילה *נגטיב*, אשר נפסלה באקדמיה בשל העדר מילה לציון הפוזיטיב. מילה זו השתגרה למרות התנגדות האקדמיה (ניר, 1993).

שלושה גורמים משתתפים בתהליך ההטמעה של תחדישים: הגורם המחדש, הגורם המתווך והציבור הקולט. הגורם המתווך הוא כלי תקשורת המונים, משרדי הממשלה, ראשי המדינה ומערכת החינוך (ניר, 1982). כדי שמילה תיקלט בשימוש דרושים שני תנאים עיקריים. ראשית, קיים התנאי של תחושת הצורך במילה להבעת מסר מסוים. שנית, מכריעה תחושת השקיפות הלשונית של המילה (ניר, 2003).

מידת השקיפות נקבעת לפי היבטים מורפו-סמנטיים ולפי היבטים פסיכולוגיים ופסיכו-לשוניים (ניר, 1982, 2003). תכונת השקיפות המורפו-סמנטית מתבטאת ביכולת לנחש את המילה לפי צורתה או לפי המבנה שלה. ההיבטים הפסיכו-לשוניים מתבטאים באסוציאציות שהם מעוררים אצל קולטי התחדיש. ניתן לחלק אסוציאציות אלה לשלושה סוגים: (1) קישור המילה הנתונה עם המשמעות שיועדה לה. (2) קישור המילה עם משמעות שגויה. (3) העדר אסוציאציות. במקרה הראשון תוגדר המילה כ"שקופה", ואילו בשני המקרים האחרים תוגדר כ"אטומה" (ניר, 1982). כך, למשל, נקלטה המילה מערבול (מיקסר) בגלל שקיפותה, ואילו המילה מקלה לחם נדחתה בשל קישורה לשורש קל"י אשר אינו מתקשר עם טוסט, וכן בגלל אורכה המכביד (ר' שם דוגמות נוספות, עמ' 188).

במהלך השנים נערכו מספר מחקרים לבדיקת התקבלותם של חידושי האקדמיה בציבור. מחקרה של אלוני פיינברג (1977), שנערך בקרב קבוצות אוכלוסיה שונות, מראה כי 49% מהנשאלים הכירו את המילים, ו-42% השתמשו בהן. כמו כן הראו ממצאיה כי ציבור המשכילים ער יותר לחידושי לשון, וכי קיים מתאם משמעותי בין רמת ההשכלה של האדם לבין מידת היכרותו עם חידושי לשון ולשימושו בהם. מחקר שערך ניר (1982) בקרב סטודנטים או בעלי השכלה אקדמית דוברי עברית מצביע על כך ש-50% לפחות מהנשאלים לא הכירו את התחדישים שהוצגו בפניהם. אורן (1996) מציין כי מידת ההצלחה של הטמעת חידושי האקדמיה אינה עולה על 50-60 אחוזים.

מחקר שערך שמש (1995) על מידת היכרותם של רופאים עם תחדישים בתחום הרפואה מצביע על העדפה ברורה של מילים לועזיות על-פני תחדישים, למרות היכרותם עם רוב המונחים החדשים שהוצגו בפניהם. כמו כן נראה שככל שהמונח שקוף יותר כך הוא מוכר ושגור יותר. מונחים שהוודאות לגביהם מעוררת או מונחים שעומדים בתחרות עם מונחים עבריים אחרים נתקלים בקשיי קליטה. עם זאת הפצת המונחים באמצעות כלי התקשורת משפרת את תפוצתם (שם). כפי שמציין אורן, מילים רבות שחודשו אינן נפוצות משום שהן לא הובאו לידיעת הציבור (אורן, 1996 וכן סיוון, 1974).

לסיכום האמור, למרות היכולת להצביע על חשיבותם של גורמים מסוימים בהגברת סיכויי ההיקלטות של תחדישים, לא קיימת נוסחה המבטיחה הטמעה מלאה של תחדישים בשימוש הציבור (ניר, 2003). התחשבות המחדשים בגורמים פסיכו-לשוניים וקיום זרוע למחקר סוציו-לשוני, אשר תפעל ליד האקדמיה לייעול פעילות החידוש, עשויים להגביר את סיכויי ההשתגרות של מילים חדשות בשימוש ציבור הדוברים (ניר, 1982). מלבד זאת, סיוון (1981) מזכיר את תרומתה העתידית של הפצת דיסק ובו מילון מונחים עברי-אנגלי הכולל את המונחים העדכניים שפרסמה האקדמיה⁵. כפי שקובע סיוון (1974), בסופו של דבר דרכם של

⁵ מאמר זה נכתב בשנת 1981, שאז טרם נפוץ השימוש באינטרנט. כיום מופיעים מאגרים אלה באתר האקדמיה ללשון העברית והם זמינים ונגישים לכול.

תחדשים, כפי שנראה בבחינת תולדות הלשון העברית, היא שרובם נקלטים, אם לא מיד עם יצירתם, בשלב מאוחר יותר.

3.3 מחסרים לשוניים וההתמודדות עמם בתרגום לעברית

בפרק זה נסקור את הספרות העוסקת במחסרים לשוניים בכלל ובמקרה העברית בפרט. תחילה נדון בהגדרות המקובלות בעבור המושג מחסר לשוני ובחלוקה לסוגי מחסרים. לאחר מכן נבחן דרכים שונות המסייעות למתרגם להתמודד עם מחסרים לשוניים, ונראה כיצד דרכים אלה מעוגנות בנורמות הלשוניות של התרגום לעברית מראשית תולדותיו ועד היום.

3.3.1 הגדרת המושג 'מחסר לשוני' לסוגיו

תרגום הוא אמצעי לקישור בין תרבויות. בתרגום נעשה ניסיון להחדיר אלמנט מתרבות אחת אל תרבות אחרת. היכולת לתרגם טקסט תלוי, בין היתר, במידת הקרבה שבין התרבויות. כאשר בתרבות מסוימת חסר פריט מסוים, תתקשה התרבות לספק אמצעי לשוני להעברת הפריט לדוברי השפה (Ivir, 1987). נצר (תשמ"ח) מגדיר חסר⁶ לשוני כ"העדר אמצעי לשוני להבעת מושג כלשהו". חסר זה מוכר ביותר למתרגם בבואו ליצוק תוכן אחד משפה אל שפה. ידוע כי אין שתי לשונות בעולם המכוונות בדיוק זו אל זו, ולכן ייתכנו מחסרים בין שפות (שם).

הפערים בין לשונות נובעים משני סוגי הבדלים עיקריים בין תרבויות: הבדלים במציאות החוץ-לשונית והבדלים במיפוי הלשוני של אותה מציאות חוץ-לשונית (Ivir, 1987). במקרה הראשון, המציאות כוללת את כל האלמנטים אך אין בה ייצוג לשוני; במקרה השני, התרבות כוללת גם ייצוג לשוני, וההבדלים הלשוניים הם למעשה הבדלים תרבותיים. הבדלים במציאות החוץ-לשונית יוצרים פערים כאשר בתרבות אחת חסרים אלמנטים הקיימים בתרבות אחרת, ואילו הבדלים במיפוי המילולי של מציאות חוץ-לשונית זהה יוצרים פערים משום שכל שפה מתמקדת בהיבטים שונים של אותה מציאות (שם).

דגוט (תשל"ו) אף הוא מנמק שההבדלים בין תרבויות נובעים ממיפוי שונה של המציאות, אך הוא מוסיף שכל שפה בוחרת בכל תקופה את הלקסיקון הדרוש לה לתיאור המציאות, מכיוון שאלמלא כן לא תוכל השפה לספק כל כך הרבה מילים לתיאור מספר כה עצום של פריטים שניתן לתאר. הוא מדמה את השפה למעין מפה מיוחדת של חוויות הדוברים, ואת הלקסיקון ל"רשת קואורדינטות" הפרושה על המפה הזאת, אשר דרכה מתמצאים דוברי השפה באותה המפה. אחת הסיבות העיקריות להבדל הלקסיקלי בין שפות היא שהמפה "מחוררת", והחורים הללו משתנים משפה לשפה (שם).

גודמן וולטמן (Godman & Veltman, 1990) טובעים את המונח "שפה מפותחת", המתפקדת בכל תחומי העשייה האפשריים, בניגוד ל"שפה לא מפותחת", המציעה מצאי לשוני בטווח מצומצם של שימושים, לרוב מתחום הבית והמשפחה.

⁶ נצר משתמש במושג "חסר", המקביל למושג "מחסר" המקובל בחקר התרגום

דגוט (תשל"ו) מחלק את המחסרים לארבע קבוצות: (1) מחסרים "תרבותיים", הנובעים מהבדלי תרבות. דוגמה למחסר תרבותי בין עברית לאנגלית היא המילה *טלית*, שאינה קיימת בתרבות של דוברי האנגלית. (2) מחסרים לקסיקליים הנובעים מהשוני בגיבוש המשמעות של המילים בשתי השפות. דוגמה למחסר לקסיקלי בתרגום מעברית לאנגלית היא המילה *יממה*. (3) מחסרים סביבתיים, כלומר מילים שמתארות את סביבת הדוברים הייחודית, כמו המילים *נגב*, *תל*, *ערבה*. (4) מחסרים מורפו-תחביריים⁷ הנובעים מצורת הגזירה השונה של מילים בכל שפה, כמו המילה *מספרה*, אשר באנגלית מובעת באמצעות שתי מילים: *barber's shop*.

3.3.2 דרכי התמודדות עם מחסרים בתרגום

להלן נסקור את הדרכים השונות שבהן יכול המתרגם לגשר על פערים בין שפות ותרבויות. בד בבד עם הצגת הפתרונות השונים נתייחס גם לסוגי המחסרים המתאימים למילוי בשיטה הנדונה. השיטות הבאות מייצגות את מגוון האפשרויות העומדות בפני המתרגם להתמודדות עם מחסרים לשוניים (כפי שממייך אותן איביר, (Ivir, 1987):

1. **שאיילה**. "כל אימת שמתגלה חסר, אפשר להכשיר ולהרחיב את המינוח בעזרת מילים שאולות או תרגומי שאילה" (יאקובסון, 1986 עמ' 125). זהו אמצעי נפוץ המבטיח העברה מדויקת של מושגים מתרבות המקור אל תרבות היעד, וזאת בתנאי שהמציאות החוץ-לשונית הוסברה לקורא באמצעי אחר (כגון הגדרה, ייצוג חזותי וכדומה). היתרון בשיטה זו הוא שלאחר העברת הביטוי אל תרבות היעד, ניתן להשתמש בו בחופשיות בכל הקשר בתרבות היעד. יעילות השיטה תלויה בהיכרותו של הקורא עם המציאות החוץ-לשונית שהביטוי מתאר (Ivir, 1987).

קיימות מגבלות מסוימות שאינן מאפשרות ליישם אמצעי זה בכל המקרים של מחסרים תרבותיים. ראשית, כדי שהמושג ייקלט צריכה להיות הצדקה לשימוש חוזר בו בשפת היעד. שנית, מבנה הביטוי חייב להתאים לשפת היעד מבחינה מורפולוגית ופונולוגית כדי שיתקבל בקרב דוברי שפת היעד; אחרת, הוא לא יתקבל בברכה. מסיבה זו קל יותר לשאול ביטויים פשוטים מאשר ביטויים מורכבים, וכן קל יותר לשאול משפה שמרבים לשאול ממנה מאשר משפה שנדיר לשאול ממנה. כמו כן, החלטתו של המתרגם מושפעת מגישת הקהילה הלשונית לשאיילה משפות זרות: קל יותר יהיה לייבא ביטויים אל תרבות הפתוחה להשפעות זרות מאשר לתרבות טהרנית (שם).

דגוט (תשל"ו) ממליץ על שיטה זו לתרגום מחסרים תרבותיים, מכיוון שכך נמנעת הבעיה של חוסר דיוק בהעברת המשמעות בהגדרה, אך זאת בצירוף הסבר שיופיע מחוץ לגוף הטקסט כדי למנוע סרבול הפוגם

⁷ דגוט משתמש במושג "מחסרים תחביריים" אך לפי דבריו נראה כי כוונתו היא למחסרים מורפו-תחביריים.

ברצף הקריאה. כך גם נשמרת ייחודיותו של המקור דווקא בשל הזרות שבתעתיק. חסרים תרבותיים מעמידים במבחן את כושרו ואת רגישותו של המתרגם להבנת תרבויות ולתיווך ביניהן. גודמן וולטמן (Godman & Veltman, 1990) מציינים שהשימוש בשאילה נעשה רבות בתחום התרגום המדעי, כאשר מתרגמים לשפה הענייה בעשייה מדעית.

נוסף על כך, דגוט (תשל"ו) ממליץ במיוחד על שימוש בשאילה לתרגום מחסרים סביבתיים, מכיוון ששפות מגלות פתיחות לקבלת מונחים סביבתיים זרים, בניגוד לסגירותן כלפי מונחים תרבותיים זרים. הוא מנמק קביעה זו בעובדה שקבלת מונח סביבתי זר כמוה כהכרת נופים חדשים, מה שאין כן בקבלת מונח תרבותי, המחייבת קבלת המטען התרבותי שהוא נושא עמו, ובכך מאיימת על זהותם של דוברי השפה. כמו כן הוכח שמונח סביבתי עתיד להשתרש בשפה, בעוד מונח תרבותי יישאר ברוב המקרים כנטע זר בשפת היעד.

2. הגדרה. אמצעי זה תלוי בידע המוקדם של דוברי שפת היעד. מקיפה ככל שתהא, אין הגדרה שמסוגלת להעביר את כל המידע הקיים במקור, ולכן ההגדרה של המתרגם צריכה להתמקד בידע הרלוונטי לפעולה התקשורתית הרצויה (Ivir, 1987). השימוש העיקרי באמצעי זה הוא לצד שאילה בגוף הטקסט או בהערות שוליים. אורך ההגדרה מונע ממנה לשמש אמצעי יעיל במקרים שהמושג חוזר על עצמו פעמים רבות לאורך הטקסט.

חיסרון נוסף הוא כבדות ההגדרה מבחינה תקשורתית – ההגדרה מושכת תשומת לב רבה מזו שהמושג המקורי מקבל בשפת המקור. השימוש בהגדרה ראוי רק כאשר יש לאלמנט המוגדר ערך בפני עצמו בהעברת המסר, ולא כאשר הוא משמש כרקע בלבד (שם). עם זאת, לפי יאקובסון (1986), ההגדרה אינה בהכרח ארוכה ומסורבלת. היא יכולה להיעשות באמצעות "תיאורי עקיפין": אם המילה בורג היא מחסר בשפת היעד, ניתן לתרגמה כמסמר מסתובב.

דגוט (תשל"ו) מוסיף שהאתגר בהגדרה הוא להעביר את הדנוטציה ואת הקונוטציה של המילה המקורית במלואן. "אין לפקפק באפשרותו של תרגום סביר למחסר לקסיקלי (בניגוד למחסר תרבותי או סביבתי), בתנאי שהמתרגם ידע לפרק את המחסר למרכיבי המשמעות שלו ולמצוא להם תרגום מרוכז ונאות בשפת היעד" (עמ' 41). עם זאת, הוא מציין שיש מקרים שבהם ריבוי המרכיבים הסמנטיים מקשה על מציאת תרגום נאות. על שיטה זו ממליץ דגוט (תשל"ו) לתרגום מחסרים לקסיקליים וכן לתרגום מחסרים תחביריים.

3. תרגום מילולי. זהו האמצעי המקובל ביותר למילוי מחסרים לקסיקליים ותרבותיים לצד שאילה בין-תרבותית (Ivir, 1987). שיטה זו משמשת להפצת מסרים בין שפות ולהשפעות זרות על תרבויות. היתרון העיקרי של שיטה זו הוא הנאמנות הגבוהה לביטוי המקורי ושקיפותו בשפת היעד. זוהי שיטה נוחה כאשר האמצעים הלשוניים של שפת היעד מאפשרים זאת בקלות כהעתקה פשוטה. עם זאת לא תמיד ניתן לתרגם

באופן מילולי. כאשר יש שוני במציאות החוץ-לשונית יתקשה המתרגם להקביל בין הביטוי המקורי לתרגום. תרגום מילולי מסייע במקרים שבהם חשוב הדיוק שבו מעבירים את המסר משפת המקור גם אם הדבר כרוך בחוסר שקיפות בשפת היעד כמו במקרה של כתבי קודש (שם).

תרגום מילולי אינו אפשרי כאשר הוא עשוי להתנגש עם ביטוי קיים בשפת היעד אשר יש לו משמעות שונה. בנוסף אמצעי זה אינו אפשרי כאשר הוא מתקבל כביטוי שגוי מבחינה דקדוקית בהעברתו לשפת היעד. כאשר שתי האפשרויות קיימות, המתרגם בוחר בין הגדרה לבין תרגום מילולי לפי קהל היעד הקולט את התרגום (שם).

4. **המרה.** שיטה זו מתאימה כאשר קיימת חפיפה חלקית בין תרבויות יותר מאשר במצבים של העדר מול קיום של מרכיב תרבותי מסוים. במקרה כזה קיים דמיון חלקי בין מרכיב בתרבות המקור למרכיב הקיים בתרבות היעד, ומשימת המתרגם היא להשתמש במשאבי שפת היעד עבור המרכיב הדומה כדי להעביר את המסר הטמון במרכיב המקורי. היתרון בכך הוא שהקורא מזדהה עם המרכיב התרבותי ואינו נתקל במחסום תקשורתי, אולם יש בכך פגיעה בזרותו של הטקסט כיצירת תרגום (שם).

5. **יצירת תחדיש⁸ בשפת היעד.** זוהי אפשרות שאינה נפוצה כל-כך בשימוש לעומת השיטות שהוזכרו עד כה. זאת משום שהיא נתפסת כמלאכותית מצד המתרגם ומקשה על הבנתו של הקורא. סיבה נוספת לשימוש הפחות תכוף בשיטה זו היא חוסר היכולת לדעת אם המילה תתקבל בשפת היעד ומתי. יצירת תחדישים נעשית הן באמצעות דרכי התצורה המקובלות בשפת היעד והן באמצעות הרחבת משמעות של מילה שכבר קיימת בשפת היעד (Ivir, 1987), ורי' עוד על יצירת תחדישים למילוי מחסרים לקסיקליים אצל דגוט, תשל"ו). היתרון בשיטה זו הוא הנייטרליות של המילה: בשל היותה ריקה ממטען תרבותי היא מאפשרת קליטה של תכנים חדשים לתוכה. עם זאת הנייטרליות שבמילה מטשטשת את מוצאו התרבותי של האלמנט.

6. **השמטה.** לעתים המתרגם עשוי להחליט שהצעת חלופה באחת הדרכים שנמנו עד כה תגבה ממנו מחיר כבד על חשבון התכלית התקשורתית של התרגום יותר מאשר תתרום לנאמנות למקור, ולכן הוא בוחר להשמיט את האלמנט כליל.

7. **הוספה.** תוספת מידע תרבותי הכרחית במקרים שבהם מושג תרבותי אינו מוכר בתרבות היעד. זאת כאשר בטקסט המקור יש רמיזות או אמירות המובנות לבני תרבות המקור, אך קולטי התרגום אינם מסוגלים להבין אותן ללא תוספת הסבר בנוגע למטען התרבותי הכרוך באלמנט המתורגם.

⁸ יאקובסון (1986) מכנה אפשרות זו "ניאולוגיזם" והכוונה היא לתחדיש שהמתרגם יוצר לצורך מילוי מחסר לשוני.

מכל האמור עולה כי אין פתרון אחיד המתאים לכל המקרים אלא יש לשקול כל מקרה לגופו. השיקולים המנחים את המתרגם בבחירתו בכל אחד מן הפתרונות משתנים לפי סוג האלמנט הנדון והתפקיד שהוא ממלא בשפת המקור ולפי ההקשר שבו מופיע האלמנט (Ivir, 1987). בדומה לכך, גודמן וולטמן (1990) מציעים שיש להתייחס לתרגום בהקשרו המסוים לרבות כל הנתונים הקשורים בו: זמן, מקום, קהל יעד והרקע הסוציו-לשוני.

3.3.3 נורמות לשוניות בתרגום לעברית

עד כה הגדרנו את מושג המחסר לסוגיו השונים וסקרנו את הדרכים המוצעות בחקר התרגום להתמודדות עמו. כעת ראוי ליחד סקירה נפרדת למקרה העברית, שפת היעד הנדונה במסגרת מחקר זה. להלן נתמקד בבעיות הייחודיות לעברית ובנורמות שהנחו את המתרגמים לגישור על פערים לקסיקליים בתרגום לעברית משנות ה-50 ועד היום.

העברית חסרה מונחים רבים, טכניים בעיקר, ועל כך מעיד עושר המילים הלועזיות הקיימות בה בהעדר תחליף נוח וקביל. בתחום הפועל, למשל, בשפות האירופיות קיים שפע של פעלים בני תחיליות או סופיות המעשירות את מערכת הפועל, וכנגדם בולט החסר בעברית. דוגמה לכך היא הפועל *to overcrowd*, אשר בעברית יש לתרגמו בעזרת מספר מילים: לכנס קהל גדול מדי (נצר, תשמ"ח). הלר (1999) מציינת כי בניגוד לסופר העברי, המתרגם לעברית נתקל בקשיים הזהים לאלה של מתרגמים אחרים, הקשורים בפער שבין לשון ותרבות המוצא לבין לשון ותרבות היעד. נוסף על המחסרים התרבותיים נתקל המתרגם במחסרים לשוניים ובעיות של אדקוויטיות פונקציונאלית ואסתטית (שם). דוגמה למחסרים לקסיקליים המקשים על התרגום היא תרגומו של עודד פלד ליצירתו של קונרד "קו הצל". העלילה מתרחשת בלב ים, ובתרבות העברית אין עבר של יורדי ים, כך שהעברית ענייה באוצר מילים לתיאור כל הפריטים המתוארים בספינה. פלד מודה שהשתמש בפתרונות מלאכותיים שלא ניתן להבינם ללא הערות השוליים שצירף (פלד, 2007).

בשנות ה-50 וה-60 התפיסה הרווחת היא שהתרגומים משרתים את התפתחות הלשון העברית (Toury, 1998; ויסברוד, 1989), והנורמה השלטת היא קבילות – התאמה לשפת היעד (שם). לשון התרגום נוטה להיות מוגבהת. השבח ניתן על תרגומים שלשונם צרופה מכל סיג מלאכותי ומשובחת באיכותה. בלום (1976) מציינת שבתקופה זו היו המתרגמים גאים להעיד על עצמם שכתבו את היצירה על טהרת העברית. היא מצטטת את רומש במבוא ל"ספר כור עוני", הלא הוא רובינזון קרוזו (שם, עמ' 9): "לא העתקתיו כאשר הוא, כי אם הסיפור לבד שמתי לי לקו ותקנתיו מחדש בשפת קדשנו עפ"י רוח הדובר בה ורוח בני עמה כאילו נולד על ברכה".

אבן-זוהר (1976) מפרט את האמצעים שעמדו לרשות הסופר העברי בהיתקלו במחסר לתיאור פריט

ריאליה : (1) חוסר התייחסות לאותו פריט (2) שימוש במילה זרה (3) שילוב מילה זרה עם מילה עברית

מפרידה כגון "הנקרא..." (4) צירוף הסבר בהערת שוליים (5) שימוש במילה בלתי מובחנת מבחינה

דנוטאטיבית והבחנתה על-ידי תיאורי לוואי או הקשר (6) שימוש במילה בלתי מובחנת בלי מתן הסבר. כך

נהגו גם המתרגמים, אך בשלב מאוחר יותר, כאשר השתנו הנורמות, לא יכלו להשתמש באפשרות הראשונה של השמטה מכיוון שהנורמות לא התירו לעשות כן (שם).

גם בעיתונות הכללית ובכתבי העת ניכרת הסתייגות מלשון-דיבור נמוכה הן במקור והן בתרגום.

ויסברוד (1989) מונה את מאפייני הלשון המוגבהת :

1. בשנים אלה מצפים מן המתרגם שידלה את מילותיו מאוצרות העברית הקדומה, כלומר מן

המקורות. לשון חכמים משמשת כתחליף ללשון דיבור המופיעה במקור.

2. המתרגם מתבקש להעדיף את הנדיר והחריג, כיאה ללשון ספרות.

3. תחדישים מתקבלים בברכה, במיוחד אם הם מבוססים על המקורות.

בשנות ה-70, ואפילו עוד בשלהי שנות ה-60 נחלשת ההעדפה ללשון הגבוהה. בתקופה זו מתחילים

לשבח את העברית הפשוטה, הבלתי מתוחכמת, ואף מעודדים את המתרגם להימנע מלשון מוגבהת. במהלך

שנות ה-70 גוברת ההתנגדות ללשון הגבוהה. בשנות ה-60 וה-70 המוקדמות אין התייחסות מרובה להשפעת

האנגלית על תרגומים, וכאשר מזהים השפעה כזו מחשיבים אותה להתערבות בלתי רצויה של גורם זר.

התנגדות זו מקבילה להתנגדות של השפעת האנגלית על התרבות הישראלית בכלל (שם).

בשנות ה-70 גוברת המודעות להתערבות זרה בתרגום בכלל ולהתערבות האנגלית בפרט. ההתייחסות

לתרגומים שבולטת בהם הזרות היא כאל יצירה לקויה ומלאכותית. בשנות ה-80 גוברת המודעות להשפעת

האנגלית והיחס כלפיה עדיין שלילי, אך ניתן למצוא תשבחות לתרגומים שבהם מתגלה השפעה זו ביתר שאת.

ויסברוד (1989) קובעת שביקורת זו תלויה רבות במעמד המערכת המוציאה לאור : ככל שמעמדה מבוסס

יותר, כך תתגלה בביקורת על תרגומיה מידה נמוכה יותר של התנגדות להשפעת השפה הזרה.

משנות ה-80 ניכרות שתי מגמות עיקריות : (1) שמירה על הנורמה של הלשון המוגבהת או נטייה

למציאת פתרונות מלאכותיים (2) שמירה על התאמה בין הסגנונות והמשלב בתרגום תוך שימוש בלשון

טבעית (הלר, 1999). בקבוצה הראשונה נמנים מתרגמים בעלי אידאולוגיה לשונית מוגדרת (כנענית או

טהרנית) שממנה נובעים הפתרונות המלאכותיים והמוגבהים, היוצרים תרגום לא אדקוטי וחוסר

פונקציונליות בשימוש הלשון. הקבוצה השנייה דוגלת בעקרונות הפוכים : (א) שמירה על משלב מקביל, כלומר

התבטאות כפי שהיה מתבקש בסיטואציה תקשורתית דומה בעברית (ב) העדפת ביטוי עברי מקביל על-פני

תרגום מילולי של הביטוי הזר והימנעות מכוונת מפתרונות מלאכותיים ו"תרגומיים" (שם).

דוגמה למתרגם מהקבוצה הראשונה היא אהרון אמיר. בן-שחר (1989) מבקרת את תרגומו "עליסה בארץ הפלאות" על השימוש המופרז בתחדישים, כלומר במילים שהמציא לצורכי התרגום וזאת כדי להעשיר את השפה. בן-שחר (שם) רואה בשיטה זו אמצעי לתרגול השפה הספרותית בעברית, ולא הצגת תרגום אדקוויטי. מתרגם מהקבוצה השנייה הוא גדעון טורי, אשר שילב מבנים תת-תקנייים במקומות שבהם נדרשו ושמר על התאמה סגנונית ומשלבית בתרגומו ליצירה של המינגווי *For Whom the Bell Tolls* (הלר, 1999). המפנה בנורמות התרגום הושפע מהתמורות שחלו בתרבות הישראלית: התפתחות השפה, גידול מספר דוברי העברית וכן מגמת האמריקניזציה שהחלה אז. האידאל החברתי עבור בני דור זה לא היה עוד "צבריות" והנחלת הלשון אלא שחרור וחופש. מגמות אלה ניכרו בכתיבה המשוחררת, בלשון טבעית עד כדי גסות, ולא בלשון גבוהה, מאופקת ומצועצעת (שם). התרגומים לעברית החל משנות ה-80 משקפים את העמדה שהמתרגם נוקט ביחס לטיבה של העברית שבה הוא כותב (בלום, 1976).

לקראת סוף המאה ה-20 החלו להיראות ניצנים של יישום משלבים שונים וסגנונות חדשים בתרגום. שינויים אלה אפשרו העדפות סגנוניות ונורמטיביות, כמו בחירה בין ביות לבין הזרה, נורמה שכלל לא הייתה בבחינת אפשרות קודם לכן (Toury, 1998). כמו כן המשיכו המתרגמים להשתמש באפשרות שציין אבן-זוהר (1976), של שימוש במילה בלתי מובחנת מבחינה דנוטאטיבית בלויית או שלא בלויית הסברים. מעתה לשון התרגום מציעה אפשרויות רבות יותר מבעבר באוצר המילים, בצורות הדקדוקיות, במשלב ובסגנון (הלר, 1999).

3.4 קורפורה ככלי מחקר בבלשנות ובחקר התרגום

אחד מכלי המחקר המקובלים כיום בחקר התרגום הוא הקורפוס (או ברבים: קורפורה, בהמשך גם "מאגרים טקסטואליים"). מטרת פרק זה היא להגדיר את המושג קורפורה כמקובל בחקר הבלשני, לעמוד על סוגי הקורפורה השונים המשמשים בחקר התרגום ולאפיין את הסוגיות הלשוניות המתאימות למחקר באמצעות כלי זה.

3.4.1 קורפורה ככלי לניתוח בלשני

"קורפוס ממוחשב" מוגדר כ"גוף של טקסטים המאורגנים יחד בשיטתיות ומוכנים לעיבוד ממוחשב"⁹ (Johansson, 1998). קורפוס כזה מספק נתונים למחקרים תיאוריים וכן למחקרים תיאורטיים. לאחר יצירתו ניתן להשתמש בו למטרות שלא נצפו בשלב העריכה. קורפורה ממוחשבים משמשים למגוון רחב של מחקרים בדקדוק, בחקר השיח, בווריאציות לשוניות ועוד. הם משמשים הן במחקרים סינכרוניים והן במחקרים דיאכרוניים (שם).

השימוש במאגרי קורפורה ממוחשבים לצורכי מחקר ראשיתו בשנות ה-60 וה-70 (Stubbs, 1998). הקורפוס הראשון של בראון (Brown) שיצר נילסון פרנסיס (Nelson Francis) הכיל מיליון מילים של אנגלית אמריקנית כתובה משנת 1961 במדגמים של יחידות בנות 2000 מילה. כיום היקף כזה של קורפורה נחשב קטן מאוד בשל היכולת לאחסן כמויות גדולות של טקסטים במחשב השולחני האישי. היכולת לעבוד עם קורפוס מאפשרת כיום לבלשנים נגישות רבה לניתוח טקסטים ולפרשנותם (שם).

השימוש בקורפורה לצורכי מחקר בלשני היה שנוי במחלוקת בקרב חוקרי הלשון. עם זאת כיום נעשה כלי זה שימושי יותר מאי פעם. ניתן לייחס מפנה זה לשני גורמים: הראשון, העניין הגובר של בלשנים בשימוש בשפה לעומת מערכות לשוניות מופשטות; והשני, ההתפתחות הטכנולוגית אשר אפשרה אגירת קורפורה בתבנית ממוחשבת נוחה לקריאה ולניתוח מחקרי (Johansson, 1998).

בשנות ה-90 נטבע המונח *Corpus Linguistics* ובכך הונחה אבן פינה חשובה בניסיון להפוך שיטת מחקר זו לזרם מרכזי במחקר הבלשני. בתקופה זו חלה צמיחה חסרת תקדים בשימוש בקורפורה בחקר הבלשנות, אשר סינקלייר (Sinclair) וליץ' (Leech) הגדירו כ"דרך חדשה לחשוב על השפה" (Laviosa, 2004). מאגרי ענק החלו נוצרים לצורכי מחקר, ביניהם The British National Corpus ו-Cambridge Language Survey, שכללו מאה מיליון מילים ואף יותר.

⁹ תרגום חופשי, ב.ל.

סטאבס (Stubbs, 1998) טוען כי היכולת לעבוד עם מאגרי קורפורה ככלי לניתוח תיאורטי ומעשי

חשובה משתי סיבות. ראשית, בתחומים רבים, כמו בעולם המשפטים, קיימת משמעות לניתוח פרשני של טקסטים, שכן החלטות הרות-גורל עשויות להסתמך על פרשנויות כאלה. שנית, עד לשימוש במאגרים ממוחשבים התבסס רוב המחקר הבלשני על ניתוח משפטים בודדים. גישה זו הציבה מגבלות חמורות על יכולת הניתוח, ואילו מחקר באמצעות קורפורה מאפשר ניתוח דפוסים לשוניים בגלל השימוש בכמויות גדולות של טקסטים.

גיוהנסון (Johansson, 1998) מרחיב על התועלת שניתן להפיק מהשוואת קורפורה במחקר בלשני.

שיטה זו מאפשרת גילוי תובנות אשר לשפות הנבדקות, אשר לא ניתן להבחין בהן במאגרים חד-לשוניים. מאגרים בני-השוואה יכולים אף לשמש למגוון מטרות ולהרחיב את ידיעותינו אשר למאפיינים הייחודיים לשפה מסוימת ולהבדלים תרבותיים בין שפות, וכן להצביע על מאפיינים אוניברסליים. יתרון נוסף הוא היכולת להבחין בין מאפיינים של טקסטים מקוריים למאפיינים של טקסטים מתורגמים. מלבד זאת כלי זה שימושי להשגת מטרות יישומיות, כגון לקסיקוגרפיה, הוראת שפה ותרגום (שם).

3.4.2 השימוש בקורפורה בחקר התרגום

במשך תקופה ארוכה ראו בלשנים בטקסטים מתורגמים גרסה מעוותת של שפת המקור ולא הכירו בהם ככלי למחקר בלשני (Baker, 2004). ההכרה בערכם של טקסטים מתורגמים לצורך מחקר בלשני החלה עם ההכרה בכך ששונותם של הטקסטים המתורגמים אינה נגרמת בשל איכותם הירודה של התרגומים אלא בשל הגורמים השונים המעורבים ביצירתם (Mutesayire, 2004). הרעיון של שימוש בקורפורה ככלי לחקר התרגום הוצע לראשונה על-ידי מונה בייקר (Mona Baker). בשנת 1993 כתבה בייקר שזמינותם של מאגרים טקסטואליים גדולים הן בשפת המקור והן בשפת היעד תאפשר לחוקרי תרגום ללמוד על טבעם של טקסטים מתורגמים.

בשנת 1996 נעשה המחקר הראשון מבוסס-הקורפורה בתרגום במנצ'סטר. מחקר זה השווה בין מאגרים

חד-לשוניים מקוריים ומתורגמים. ממצאי המחקר הצביעו על פישוט השפה של טקסטים מתורגמים

מהעיתונות לעומת טקסטים מקוריים דומים (Laviosa, 2004). מאז נעשו מחקרים דומים אשר השוו בין

מאפיינים לשוניים בטקסטים מקוריים לעומת אותם מאפיינים בטקסטים מתורגמים, כגון הנהרות ומילים

נרדפות (Mutesayire, 2004; Jantunen, 2007). מחקרים מסוג זה משקפים את גישתה של בייקר,

אשר לפיה יש לסטות מהגישה המסורתית, המעמידה טקסט מתורגם מול טקסט המקור ובוחנת את

ההבדלים ביניהם, ולחקור טקסטים מתורגמים בפני עצמם בניסיון לעמוד על מאפייניהם הייחודיים כתרגומים (Baker, 1995).

בייקר (1995) מבחינה בין שלושה סוגים עיקריים של קורפורה בחקר התרגום: (1) קורפורה מקבילים (2) קורפורה רב-לשוניים (3) קורפורה בני-השוואה¹⁰. ההרכבים השונים של כל אחד מסוגי הקורפורה מאפשרים התמקדות בסוגיות שונות של התרגום, כפי שנראה להלן.

מאגרי הקורפורה המקבילים מורכבים מטקסטים בשפת המקור הכתובים בשפה א ומטקסטים המתורגמים לשפה ב. סוג זה של קורפורה מאפשר בחינה של דרכי ההתמודדות של מתרגמים עם סוגיות מסוימות, ובהתבסס על הבחנות אלה ניתן לפתח הכשרה מקצועית ראויה למתרגמים (שם, ור' עמ' 231 לדוגמות של מחקרים בתרגום שנערכו באמצעות סוג זה של קורפורה). הסוג השני, קורפורה רב-לשוניים, כולל מאגרים חד-לשוניים במספר שפות לפי קריטריונים זהים. סוג זה של קורפורה מאפשר חקירה של פריטים לשוניים ושל מאפיינים לשוניים בסביבתם הטבעית, כלומר בשפת המקור, במקום לחקור את אופן השימוש בהם בטקסטים מתורגמים.

עם זאת קיימות מגבלות בשימוש בקורפורה רב-לשוניים. כלי זה אינו מספק מענה לסוגיות תיאורטיות המונחות בבסיס חקר התרגום ואינו מסוגל להסביר את תופעת התרגום כשלעצמה. מגבלה זו נובעת מההנחה שלא כל דבר שניתן לומר באופן טבעי בשפה א, ניתן לאומרו באופן טבעי גם בשפה ב. במילים אחרות, בייקר (1995) מציעה שאין להשוות מקור לתרגומי או שפה א לשפה ב, אלא יש להשוות בין טקסטים שנכתבו בשפה מסוימת ללא השפעה של טקסט אחר, לבין טקסטים שנכתבו במסגרת התנאים המקובלים בתרגום. לשם כך בייקר (שם) מציעה את הסוג השלישי שהזכרנו - קורפורה בני-השוואה.

קורפורה בני-השוואה כוללים שני תתי-קורפורה נפרדים של טקסטים באותה שפה: תת-קורפוס אחד המורכב מטקסטים מקוריים בשפה הנתונה, ותת-קורפוס נוסף, המורכב מטקסטים מתורגמים באותה שפה, משפת מקור או משפות מקור מסוימות. ייחודיותו של הרכב זה היא מתן היכולת לזהות דפוסים האופייניים לטקסטים מתורגמים, ללא תלות בשפות המקור או בשפות היעד הקשורות אליהם. כמו כן הרכב זה מאפשר לזהות דפוסים שחוזרים על עצמם בשכיחות גבוהה או נמוכה יותר בטקסטים מתורגמים בהשוואה לטקסטים מקוריים. קורפורה בני-השוואה תורמים לגיבוש הכללות רחבות יותר אשר לאופיים של טקסטים מתורגמים (שם).

תחומי התרגום הנחקרים באמצעות קורפורה הם לא רק לשוניים, אלא נוגעים גם בתחומים רחבים יותר, כגון סגנונות של מתרגמים שונים והשפעות אידאולוגיות של שפת היעד (Laviosa, 2002). בתחום הלשוני נידון רבות הנושא של דפוסים לקסיקליים ושל שיעורי שכיחות לקסיקליים הייחודיים לטקסטים

¹⁰ באנגלית בהתאמה: (1) parallel corpora (2) multilingual corpora (3) comparable corpora.

מתורגמים (Jantuen, 2004). שיעורי השכיחות החריגים של מילים ודפוסים לשוניים אחרים בטקסטים מתורגמים עשויים להצביע על תופעה רחבה יותר, הכוללת ביטויים כגון פישוט, הנהרות וכוללים תרגומיים. עם זאת עוד לפני השימוש בקורפורה בחקר התרגום נמצאו הבדלים בשכיחויות של פריטים לקסיקליים בטקסטים מתורגמים (שם).

החלוקה לסוגים שונים של קורפורה מצביעה על האפשרויות הרבות שכלי מחקר זה טומן בחובו להעשרת חקר התרגום. עם זאת טרם מוצו היכולות הללו, וכפי שבייקר (1995) מציינת, עוד ארוכה הדרך עד לגיבוש מתודולוגיה אחידה בתחום מחקר זה. אחת הסיבות לכך היא הקשיים הטכניים הכרוכים בהרכבת קורפורה וביצירת תוכנה ראויה לעבודה עם המאגרים, אולם למרות זאת התובנות הרבות שניתן להשיג באמצעות כלי זה עשויות להבטיח מחקר עתידי פורה המבוסס על קורפורה (שם).

4. שיטת המחקר

שיטת המחקר כללה שני כלים: ניתוח מאגרים טקסטואליים (קורפורה) וניסוי. המאגרים שימשו את המטרה הכמותית של המחקר בהשוואת טקסטים מקוריים למתורגמים, אך תובא בפרק "תיאור הממצאים" התייחסות גם למימד האיכותני של הממצאים תוך עמידה על אפיוני השימוש בלעז בכל אחד מן המאגרים. הניסוי שימש ככלי כמותי ואיכותני לניתוח השוואתי של תרגום טקסט זהה מאנגלית לעברית בידי מתורגמים שונים, במטרה לזהות כיצד בא לידי ביטוי השימוש בלעז בין כלל בחירותיו הלשוניות של המתרגם. כמו כן הניסוי בא להשלים את הבדיקה במאגרים, שכן במאגר המתורגם נבדקו מילים בלבד ללא התחשבות בשפת המקור, ואילו הניסוי אפשר לבחון את השימוש בלעז מזווית איכותנית על-ידי מתן שקיפות גבוהה יותר לגבי הדרכים השונות שבהן התמודד המתרגם עם מילה שניתן לתרגם בשני אופנים, כפי שיפורט בהמשך.

4.1 המאגרים הטקסטואליים (קורפורה)

לצורך המחקר נבנו שני מאגרים: הראשון הורכב מטקסטים הכתובים בעברית במקורם, והשני מטקסטים שתורגמו מאנגלית לעברית. זאת בהתבסס על המודל השלישי של בייקר (1995) לקורפורה בחקר התרגום¹¹. הטקסטים נלקחו מכתבי עת המשלבים מאמרים בעברית ומאמרים מתורגמים משפות שונות ומופיעים בגרסה אלקטרונית באינטרנט. הטקסטים שנכללו תורגמו מאנגלית בלבד. כל מאגר כלל 75,000 מילים לפי הפירוט הבא:

טבלה מספר 1: הרכב המאגרים הטקסטואליים

נושא	מקור	תרגום	כתב עת ושנה
מחשבים	25,000	25,000	PC מגזין 2008
כלכלה	25,000	25,000	דה-מרקר, הארץ 2007-8
מדע וחברה	25,000	25,000	הידען מדע וחברה 2007-8
סה"כ	75,000	75,000	

¹¹ ר' בהרחבה פרק 3.4.2

השיקול המנחה בבחירת טקסטים מתוך כתבי עת אחידים בכל נושא היה שמירה על אחידות המשלב והתאמה סגנונית בין כתבי המקור לכתבי התרגום. כתבי עת אלה משקפים את המשלב הרווח בקרב אנשי המקצוע, אך עדיין מובן גם לאנשים שאינם עוסקים בתחום. אופי הטקסטים הנכללים בכתבי העת מסוג זה הוא דיווח על ידיעות ועל חידושים בתחום הנידון בהם בשפה ברורה, המאפשרת נגישות לכל מי שמתעניין בנושא¹². כך גם ניתן היה לצפות שהמינוח שישמש בטקסטים אלה הוא המינוח הרווח במשלב הבינוני, המוכר לרוב דוברי השפה, ועם זאת מקצועי ועדכני. מכיוון שכתבי עת אלה מיועדים לא רק לאנשי מקצוע, ניתן ללמוד מהם על השימוש הרווח בשפה ועל דרכי כניסתן של מילים זרות או חדשות לשימוש בלשון הקורא המשכיל.

איסוף הטקסטים נעשה בדרך של גזירת מאמרים שהופיעו בגרסה המקוונת והדבקתם במסמך בתוכנת Word. כל מאמר סונן בקפידה: הוצאו שמות כותבים, תאריך ופרטים שוליים אחרים שאינם חלק מגוף הטקסט, עד לקבלת מסמך בן 25,000 מילים המכיל טקסט רלוונטי בלבד. כל תת-מאגר נשמר בתיקיה נפרדת, וכל שלושה מאגרים תוקו יחד תחת הכותרות "מקור" ו"תרגום". (עיין נספח 1)

הבחירה בנושאי המאגרים נבעה מהשיקולים הבאים:

א. אילוצים טכניים - בשל העיקרון של שמירה על משלב אחיד נעשה מאמץ למצוא טקסטים המופיעים בגרסה אלקטרונית כדי לאפשר חיפוש ושמירה ממוחשבים, ועם זאת לשמור על אחידות משלבת ועל כמות זהה של מילים בכל צמד מאגרים. מכיוון שמצאי הטקסטים המתורגמים המופיעים בגרסה אלקטרונית אינו גדול דיו כדי לאפשר הרכבת מאגרים מתחומים שונים, התקבלה ההחלטה להתמקד בכתבי העת שנבחרו.

ב. שיקולים לשוניים - מחשבים וכלכלה הם תחומים המתפתחים כל העת, והם משקפים את הדינמיקה הלקסיקלית של השפה. כמו כן נושאים אלה מעוררים עניין רב בקרב השכבות השונות של הציבור, והם מכילים מינוח ייחודי ברמות תפוצה שונות: ממונחים שגורים בשימוש יומיומי ועד מונחים המשמשים בעיקר את אנשי המקצוע. התחום השלישי, מדע וחברה, עוסק בנושאים כלליים המשליכים על החברה האנושית, כמו: חינוך, התפתחות הילד, אנרגיה מתחדשת, תגליות מדעיות שונות ועוד נושאים שיש לציבור עניין בהם. המכנה המשותף בין מאגר זה לקודמיו הוא המשלב

¹² קביעה זו אשר לנגישות כתבי העת מסתמכת על הצהרות כתבי העת בעניין קהל היעד, הפתוח לקבוצות גולשים מגוונות, ואופי הידיעות, המקיפות תחומים רבים ושונים, וכן על מידת התפוצה הרחבה והפרסום של כתבי העת. ר' עוד בקישורים הבאים: פי.סי. מגזין: <http://www.bubbletech.co.il/bt/SERVICE.jhtml?value=48>; הידען מדע וחברה: <http://www.themarket.com/>; דה-מרקר: <http://www.hayadan.org.il/wp/ads>

הלשוני, שכן הוא כולל טקסטים הנכתבים בידי אנשי מקצוע, ועם זאת הוא מופץ בקרב כלל ציבור דוברי השפה העברית.

ג. למרות כל האמור לעיל, מאחר שמטרת המחקר איננה התמקדות במינוח מקצועי מתחום מסוים אלא אפיון השימוש בלעז בכתובה בעברית, למעשה כל טקסט יכול להיכלל במאגרים כל עוד הוא עמד בקריטריונים המשלביים והטכניים. חלוקת המאגרים לפי נושאים אפשרה בדיעבד אבחנה פנימית בין אפיונים שונים הנובעים מאופיו הייחודי של כל אחד מנושאי המאגרים.

4.1.1 שיטת הבדיקה

לאחר איסוף הטקסטים ותיוקם, החל תהליך החיפוש אחר המילים הלועזיות על-פי הקריטריונים שהוגדרו במונחי המחקר. בתחילה נשקלו דרכים לחיפוש אוטומטי בעזרת סימונות ותחיליות אופייניות, כמו דיס-, - ציה, אינטר-, אולם עד מהרה התברר כי אין דרך אוטומטית לחיפוש זה מכיוון שמילים רבות מושאלות כצורתן (ניר, 1993). לדוגמה, מילה כמו לינק (link) אינה ניתנת לחיפוש בעזרת הגדרה אוטומטית. כמו כן, כאמור לעיל, מטרת הסריקה לא הייתה סטטיסטית בלבד אלא אף איכותנית, וכדי לעמוד על אפיונים שונים לא היה מנוס מסריקה ידנית, מילה אחר מילה.

כל מאגר נסרק בקפידה תוך סימון מילים לועזיות בהארה תכולה. עם התקדמות הסריקה נמצאו הבדלים בולטים בדרכי השימוש בלעז, שתבעו את מיונם בקטגוריה נפרדת (כפי שיפורט בהרחבה בפרק ניתוח הממצאים ובדיון). תוך כדי ההבחנה בהבדלים האמורים נערך מעין מקרא המגדיר את משמעותו של כל צבע סימון:

- תכלת למילים לועזיות כצורתן העומדות באופן עצמאי
- צהוב למילים עבריות המופיעות לצד מקבילתן הלועזית ולהפך
- סגול למילים המוקפות במרכאות
- ירוק למילים מקבילות המשמשות באותו טקסט בערבוביה - פעם לועזית ופעם עברית. מילים שחזרו על עצמן באותו מאגר נספרו פעם אחת בלבד.

במהלך הסריקה סומנה כל מילה שעמדה בקריטריונים של מילה לועזית. כדי לאמת את קיומה של מקבילה עברית ולצורך בירור משמעותן של המילים הלועזיות נעשה שימוש במילונים הבאים:

1. "רב מילים" בגרסת המנויים המקוונת <http://www.ravmilim.co.il/default.asp>

2. מאגר המונחים של האקדמיה ללשון העברית <http://hebrew-terms.huji.ac.il/>
3. המילון הרפואי המקוון אינפומד <http://www.infomed.co.il/medGlossary.asp>
4. שלמון עידן, מילון למונחי פרסום באינטרנט <http://www.signup.co.il/glossary-index.php>
5. מילון מונחים של Adwords – תכנית הפרסום של Google באינטרנט <https://adwords.google.com/support/bin/answer.py?answer=6320&topic=29>
6. לקסיקון לכלכלה (אבניאון, 2004).

כמו כן נעשה שימוש בספרו של סיוון (1974) המציין חלופות עבריות למילים לועזיות מסוימות. מונחים שלא נמצאו במילונים, כמו מונחים מתחום הפרסום באינטרנט - בירור משמעותם נעשה באמצעות חיפוש באינטרנט.

לאחר הסריקה נמנו מספר המילים הלועזיות בכל תת-מאגר ומספר המילים שנכתבו לועזית לצד עברית בנפרד. לאחר מכן חושב היחס באחוזים לגבי כל תת-מאגר. לבסוף חושב היחס בין מאגר העברית הכולל (75,000 מילים) לבין המאגר המתורגם בכללותו (75,000).

4.1.2 אילוצים מתודולוגיים

1. האקדמיה ללשון העברית מחדשת מילים רבות, אך כאמור לעיל, לא כולן בהכרח נקלטות בשימוש הקהל הרחב. לעתים ניתן למצוא אותן הן בשימושם של אנשי המקצוע והן בשימושם של כלל דוברי השפה, ולעתים בשימושם של ההדיוטות בלבד. הקושי במחקר זה היה העדר דרך ודאית לדעת עד כמה המונח שגור, משום שחלק מהגדרת המונח "מילה לועזית" לצורכי המחקר הוא מילה שקיימת עבורה מקבילה עברית שנקלטה במידה מסוימת בשימוש הדוברים, ולא ניתן לספק מחקרים עדכניים הכוללים את כל המילים המופיעות בשימוש הרחב. כדי לקבוע אם תחדיש מסוים נקלט בשימוש דוברי השפה, נעשה שימוש במנוע החיפוש המקוון "גוגל" כקורפוס עברי להערכת מידת השימוש במונח. המנוע מציין את מספר המופעים של המילה ומאפשר הערכה של מידת היקלטותה. כאשר נמצאו עשרה מופעים לפחות של שימוש במקבילה עברית, נקבעה המילה הנידונה כמילה לועזית. אחרת, הוצאה המילה מכלל הגדרה זו ולא נכללה במניין המילים הלועזיות. יש לסייג ולומר כי למרות יעילותו כמנוע חיפוש, הייתה הכותבת מודעת למגבלות הטכניות של

"גוגל": לעתים תוצאות החיפוש עשויות להיות לא מדויקות, ומהימנותן מוטלת בספק ככל שמספר התוצאות המוצגות עולה. עקב כך נעשה השימוש בכלי זה תוך הקפדה על בדיקת התוצאות הרלוונטיות (10 התוצאות הראשונות), ולא מתוך הסתמכות "עיוורת" על הנתונים המספריים שהוצגו. עם זאת, למרות ההסתייגות ניתן לראות בתוצאות אלה שיקוף של מגמה לשונית כלשהי כאשר הפערים בולטים.

2. בניגוד למתואר לעיל, התגלו מקרים שבהם מילה לועזית קיבלה תחדיש עברי אשר לא הופיע במילוני

האקדמיה. כך למשל המונח *ממשק* (user interface) בתחום המחשבים מופיע במאגר המונחים של

האקדמיה כ"מנשק" בציון הערה: "בטעות אומרים: ממשק" (<http://hebrew-terms.huji.ac.il>).

3. לעתים נמצא כי תחדיש עברי משמש תחליף למילה לועזית רק בחלק מן המשמעים שלה או בחלקי דיבר

מסוימים בלבד. בהקשרים מסוימים לא ניתן היה להמיר את המילה הלועזית במקבילתה העברית. לדוגמה,

המילה סולרי (solar) יכולה לשמש כשם תואר בביטוי "אנרגייה סולרית" באותה מידה שניתן למצוא את

השימוש בביטוי "אנרגיית השמש", אך כאשר מדברים על "ארכיטקטורה סולרית", גם האקדמיה,

המשתמשת במילה שמש בשאר השימושים של המונח, מציעה *ארכיטקטורה סולרית* בלבד ([http://hebrew-](http://hebrew-terms.huji.ac.il)

[/terms.huji.ac.il](http://terms.huji.ac.il)).

במקרים כאלה, כאשר הייתה קביעה ברורה של האקדמיה אשר לשימושים במילה הלועזית לעומת מקבילתה

העברית, לא היה קושי בהכרעה; אך במקרים שבהם לא הייתה התייחסות של האקדמיה, ההתייחסות

למילה הייתה כאל מילה לועזית רווחת ולפיכך לא נכללה היא במניין המילים הלועזיות.

4.2 ניסוי

הניסוי כלל טקסט לתרגום מאנגלית לעברית שהופץ בקרב מתרגמים מקצועיים ומנוסים. בטקסט נכללו מילים שניתן לתרגמן באמצעות מילה עברית או להשאירן בצורתן הלועזית כפי שהיא מקובלת בעברית. מטרת הניסוי הייתה לבחון כיצד תרגמו המתרגמים מילים אלה – באמצעות מילה עברית או לועזית. בחירה זו עשויה לשקף את השערת המחקר אשר להיצמדותו של המתרגם לשפה שאליה הוא מתרגם ולאפשרויות המילוליות שהיא מציעה.

4.2.1 הטקסט

הטקסט נלקח מתוך כתב העת "סיינטיפיק אמריקן" הכתוב באנגלית, המופיע בגרסה מקוונת¹³. הבחירה בכתב עת זה נעשתה בשל המשלב הלשוני שהוא מייצג – משלב המקביל למשלב הטקסטים שנכללו בקורפורה - שפה ברורה וקולחת העוסקת בתחומים מדעיים באופן שכל קורא ממוצע יכול להבינם. בחיפוש אחר הטקסט נלקחו בחשבון מספר גורמים:

- משלב – כאמור, שפה קולחת וברורה כדי להגביר את סיכויי ההיענות של המתרגמים להשתתפות בניסוי. כמו כן השפה כוללת גם מינוח מקצועי, אם כי במידה לא רבה.
 - אורך - נעשה מאמץ למצוא טקסט באורך סביר, כלומר עמוד בן 250 מילים, המוגדר על-ידי אגודת המתרגמים בישראל כיחידת תרגום¹⁴.
 - תוכן - הייתה העדפה ברורה לטקסטים מתחום כללי על פני טקסטים מתחום המצריך ידע ספציפי, וזאת כדי לאפשר לכל מתרגם המביע את הסכמתו להשתתף במחקר לקחת בו חלק ללא קושי רב. כמו כן נעשה חיפוש אחר נושא מעניין ככל האפשר כדי לעודד השתתפות במחקר.
- נוסף על דרישות אלה היה צורך במציאת 12 מילים לפחות בתוך הטקסט שניתן לתרגמן בשני אופנים: כמילה עברית וכמילה לועזית. מציאת טקסט העונה על כל הדרישות הללו הייתה משימה לא קלה, ולבסוף

¹³ ר' טקסט בנספח 2 וכן בקישור:

<http://science-community.sciam.com/blog-entry/Mind-Matters/Stress-Poverty-Changes-Brain/300009584>

¹⁴ ר' על מוסר תשלומים באתר אגודת המתרגמים בישראל (ITA): http://ita.org.il/articleview.php?tPath=201_217

נבחר טקסט המתאים מבחינת התוכן והמשלב, אך לא מבחינת האורך. הטקסט קוצר והותאם כך שבסופו של דבר התקבל טקסט בן 650 מילים המכיל 26 פריטים (להלן גם "המילים") לבחינה.

לצורך ניתוח הנתונים רוכזו 26 הפריטים בטבלה, ובעבור כל אחד מהם הוצעו שתי אפשרויות תרגום: לועזית ועברית. יש לציין כי לחלק מהמילים לא הייתה מקבילה עברית מובהקת, אולם בכל זאת הן נכללו כפריטים לבחינה כדי לבדוק אם המתרגם חמק מן הצורה הלועזית באמצעים אחרים, כמו באמצעות שינויים מורפו-תחביריים. ההצעות ניתנו על-סמך בדיקה במילון "רב מילים" ובמאגר המונחים המקוון של האקדמיה ללשון העברית. ההצעות ניתנו גם על סמך ההקשר. לדוגמה, עבור המילה "פיזית" הוצעה החלופה העברית "גופנית" מכיוון שנושא המשפט המקורי הוא בריאות הנפש לעומת בריאות הגוף. הטבלה הבאה מפרטת את הפריטים שסומנו לבדיקה בתוצרי התרגום.

טבלה מספר 2: פריטי מילים לבחינה בתוצרי התרגום עם הצעת שתי אפשרויות תרגום

מילה אנגלית מהטקסט	אפשרות תרגום לועזית	אפשרות תרגום עברית
physical	פיזית	גופנית
socioeconomic	סוציו-אקונומי	כלכלי-חברתי
status	סטאטוס	מצב/מעמד
aspects	אספקטים	היבטים
psychiatric	פסיכיאטרי	נפשי
chronic	כרוני	ממושך
interact	לקיים אינטראקציה	לתקשר
colleagues	קולגות	עמיתים
predictor	פרדיקטור	מנבא
objective	אובייקטיבי	עובדתי/בלתי מוטה/ללא פניות
indicator	אינדיקאטור	מצביע/מראה
information	אינפורמציה	מידע
prestige	פרסטיז'ה	יוקרה
individual	אינדיבידואל	פרט, יחיד
technique	טכניקה	שיטה, אמצעי

מסוים	ספציפי	specific
חיוני/חשוב/מכריע	קריטי	critical
עצמאי	אוטונומי	autonomic
רגשי	אמוציונאלי	emotional
אישי	סובייקטיבי	subjective
קיימת/מתאם/תלות	קיימת קורלציה	correlated
ניתוח	אנליזה	analysis
אפשרות, קיום בכוח	פוטנציאל	potential
מסתגל	אדפטיבי	adaptive
מנגנון	מכאניזם	mechanism
פרשנות	אינטרפרטציה	interpretation
(מחקר) אורך	לונגיטודינאלי	longitudinal

כפי שניתן לראות בטבלה, המילים שסומנו אינן שייכות לתחום מקצועי מסוים, וברובן אינן בולטות בזרותן מבחינה זו שאלה מילים שניתן לראות כמעט בכל טקסט גנרי. זאת כדי להבליע את מטרת המחקר וכדי למנוע ניסיון מצד הנבדקים לענות על ציפיות הכותבת. הנבדקים לא קיבלו כל מידע אשר למטרת המחקר. כדי לא להכביד על המתרגמים וכדי לאפשר תוצאות שקופות עד כמה שניתן, ניתנה הנחיה קצרה בלבד אשר לאופן התרגום בזו הלשון:

"הטקסט נלקח מתוך 'סיינטיפיק אמריקן'. תרגמו אותו כאילו הייתם מתרגמים את הטקסט

לגרסה הישראלית של המגזין. מונחים המסומנים בכוכבית ניתן להשאיר באנגלית.

אשמח להשיב על כל שאלה המתעוררת במהלך התרגום".

הנבדקים התבקשו לא לתרגם מונחים באנטומיה שנכללו בטקסט, וזאת מהשיקול המנחה של עידוד היענות. הכותבת השיבה לשאלות טכניות של הנבדקים באמצעות הדואר האלקטרוני. אחת מן הנבדקים שאלה כיצד לנהוג במילה לועזית מסוימת, בטענה שכך היא נוהגת לשאול את לקוחותיה. תשובת הכותבת הייתה שהיא אינה מתערבת בשיקולים לשוניים, והיא המליצה למתרגמת לפעול כפי שהייתה נוהגת אילו הייתה היא קובעת את המדיניות הלשונית.

4.2.2 הנבדקים

לצורך המחקר אותרו 16 נבדקים לפי הדרישות הבאות:

- מתרגמים מקצועיים – מקצועיות הוגדרה לפי ההבחנות הבאות: (1) מתרגמים שעיסוקם המרכזי הוא תרגום. (2) מתרגמים שקיבלו הכשרה מקצועית במוסד אקדמי ישראלי (אוניברסיטת בר אילן או מכללת בית ברל).
 - מתרגמים מנוסים – מתרגמים שצברו שנתיים לפחות בתרגום לאחר תקופת ההכשרה המקצועית.
 - שפה וכיווניות – מתרגמים ששפת אמם היא עברית וששהו בישראל במהלך השנתיים האחרונות כארץ מגוריהם וכמקום עיסוקם. שפת התרגום שלהם היא אנגלית כשפה שהם בקיאים בה ומתרגמים ממנה לעברית.
- הנבדקים השתתפו במחקר בהתנדבות.
- הנבדקים אותרו בדרכים הבאות:
- הפצת בקשה באמצעות הדואר האלקטרוני להשתתפות במחקר בקרב חברי הפורום המקצועי האלקטרוני Hebrew Translating ובקרב חברי הפורום המקצועי של ה-ITA.
 - פנייה אישית באמצעות דואר אלקטרוני למתרגמים שפרטיהם נלקחו ממאגר בוגרי המחלקה לתרגום וחקר התרגום באוניברסיטת בר אילן.
- בדרך הראשונה הייתה היענות גבוהה, אך לא הייתה התאמה מלאה לדרישות המחקר. כתוצאה מכך התבצעו רוב הפניות באופן אישי לאחר בחירה מתוך מאגר הבוגרים. 13 מן הנבדקים נבחרו בדרך זו בעוד 3 הנותרים בדרך הראשונה.
- הנבדקים קיבלו בדואר אלקטרוני את הקובץ לתרגום עם הנחיות לתרגומו¹⁵ והתבקשו לאשר את השתתפותם. הנבדקים עבדו על הטקסט בזמנם החופשי תוך שימוש בכל אמצעי עזר שעמד לרשותם. הם השיבו את תוצרי התרגום באמצעות הדואר האלקטרוני. הפנייה הראשונה למתרגמים הייתה בפברואר 2008. התרגום האחרון התקבל בתחילת מאי 2008.

4.2.3 מהלך המחקר

לאחר קבלת כל 16 תוצרי התרגום הוזנו הנתונים בקובץ "אקסל" לפי הטבלה הבאה:

¹⁵ כמצוטט לעיל

טבלה מספר 3: הדגמה של הטבלה שבה הוזנו המילים שנכללו בניסוי

מילה לתרגום	מתרגם 1	מתרגם 2	מתרגם 3	מתרגם 4...
מילה	תרגום	תרגום	תרגום	תרגום

לאחר הזנת המילים סומנו הקטגוריות הבאות:

- מילים שתורגמו כצורתן הלועזית
- מילים שתורגמו באמצעים אחרים, כגון פיצוי מילולי ושינוי תחבירי
- מילים שהוסברו

כמו כן נעשה סיכום מספרי של הנתונים הבאים:

- מספר מילים לועזיות מתוך מספר הפריטים הכולל
 - מספר מילים לועזיות למתרגם
 - ממוצע מילים לועזיות בתרגום
- לאחר מכן דורגו המילים לפי שיעור המופעים הלועזיים של תרגומיהן, מהנמוך לגבוה.

4.2.4 אילוצים מתודולוגיים

במחקר בכלל ובכלי זה בפרט התעוררו מספר אילוצים כדלהלן:

- תקפות אקולוגית – הנבדקים השתתפו במחקר בהתנדבות. למרות האיכות שניכרה בתוצרי התרגום, אין לדעת אם התוצאות שיקפו את התוצר שהיו מייצרים ואת התוצאות שהיו מתקבלות אילו הייתה העבודה נעשית בעבור לקוח משלם. עם זאת יש לציין כי הכותבת חששה שבשל אופי העבודה ייתכן שהנבדקים יכתבו את המילה הלועזית בלי ניסיון לחשוב על מילה עברית הולמת. חששות אלה נמוגו בעת קבלת תוצרי התרגום, כפי שיידון בפרק תיאור הממצאים.
- אין דרך מובהקת להגדרת מידת ההיכרות של דוברי השפה עם מילה עברית מסוימת. מחקרים שנסקרו בפרק הספרות מראים כי קיים שוני בין מידת ההיכרות של דוברי השפה עם מילים מתחומים מסוימים. אף לא קיימים מחקרים עדכניים לגבי כל מילה לועזית המוכרת גם בגרסה

עברית. לכותבת היה קושי בבחירת המילים שישמשו כפריטים לבחינה, ולאחר מכן קושי בהגדרת השקיפות של מילה אחת לעומת מילה אחרת. אף-על-פי-כן, נקטה הכותבת כל אמצעי שעמד לרשותה לאישוש הנחותיה וממצאיה.

- כדי להעמיק את ההבנה בנושא השימוש בלעז בעברית מנקודת מבטו של המתרגם, ייתכן שלאחר הגשת תוצר התרגום היה מקום לבקש מהנבדקים למלא שאלון עמדות. אולם הוספת כלי מחקר הייתה חורגת מהיקף עבודה זו ומכבידה על הנבדקים אשר בלאו הכי פעלו בהתנדבות. ממצאי המחקר התבססו אפוא על תוצרי התרגום בלבד ללא יכולת לבחון את עמדתם של המתרגמים כלפי הבחירות הלשוניות שעמן התמודדו.

5. תיאור הממצאים

בפרק זה נציג את הממצאים שעלו משני כלי המחקר: הקורפורה והניסוי. בכל אחד מן הפרקים נציג את הממצאים הרלוונטיים תוך התייחסות לממד המספרי ולממד האיכותני שלהם. בפרק הדיון, שיובא בהמשך, נאחד את הממצאים משני כלי המחקר ונתייחס למסקנות העולות משניהם יחד.

5.1 ממצאים מסריקת המאגרים הטקסטואליים (הקורפורה)

לסריקה היו שתי מטרות:

(1) לבדוק באיזה מן המאגרים יימצא מספר גבוה יותר של מילים לועזיות

(2) לאפיין את השימוש במילים לועזיות בטקסטים הנבדקים.

הממצאים מסריקת המאגרים מתחלקים לשתי קבוצות: (1) שימוש במילים לועזיות בלבד במקומות שבהם ניתן להמירן במילים עבריות. (2) שימוש במילים לועזיות לצד מקבילתן העברית או להפך. בפרק זה נעסוק בשני הממצאים. שיטת הצגת הנתונים תהיה זהה בשניהם. תחילה יוצגו הממצאים הכמותיים בליווי דוגמות המאפיינות את השימוש במילים הלועזיות. המילים שבדוגמות יינתנו בהקשרן המקורי בגלל הגישה האיכותנית של המחקר, הבוחנת את הבחירה המילולית בהתאם להקשר הנתון, כמפורט בפרק המתודולוגיה. לאחר כל קבוצת דוגמות נציע חלופות עבריות למילים הלועזיות, ובכך נוודא שאכן השימוש במילה הלועזית אינו הכרחי מבחינת המטען הסמנטי או הפרגמטי במקומו הנתון.

5.1.1 השוואה כמותית ואיכותנית של מספרי המילים במקור ובתרגום

נתבונן בטבלה הבאה, המרכזת את הממצאים הכמותיים מכלל המאגרים.

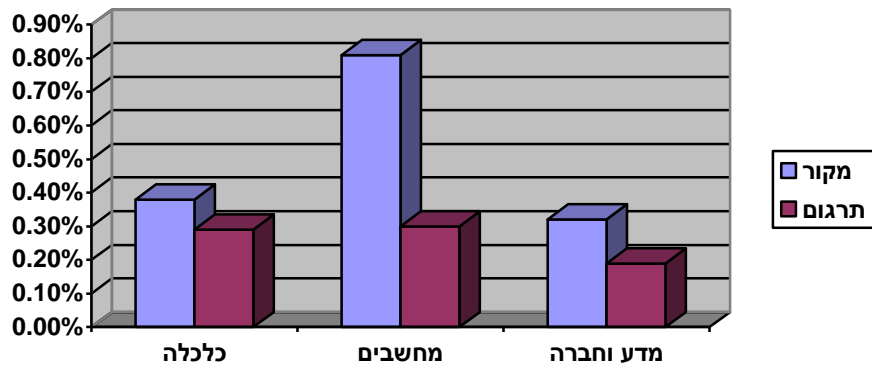
טבלה מספר 4: סיכום מספרי של המילים הלועזיות בכלל המאגרים

תחום	אחוז במקור	אחוז בתרגום
מחשבים	0.81% 204/25,000	0.3% 77/25,000
כלכלה	0.38% 97/25,000	0.29% 74/25,000
מדע וחברה	0.32% 82/25,000	0.19% 49/25,000
סה"כ	0.51% 383/75,000	0.26% 200/75,000

כפי שעולה מטבלה 4, שיעור המילים הלועזיות גבוה יותר בטקסטים שנכתבו עברית במקורם לעומת טקסטים שתורגמו לעברית. בעוד במקור אחוז המילים הלועזיות הוא 0.51% מכלל המילים, בתרגום עומד

מספר האחוזים של מילים לועזיות על 0.26%. במילים אחרות, מספר המילים הלועזיות במקור עולה בכ-200% על מספר המילים בתרגום. הפרש זה ניכר באופן מוחשי בהתבוננות בתרשים שלהלן.

תרשים מספר 1: מילים לועזיות במקור לעומת התרגום בכלל המאגרים

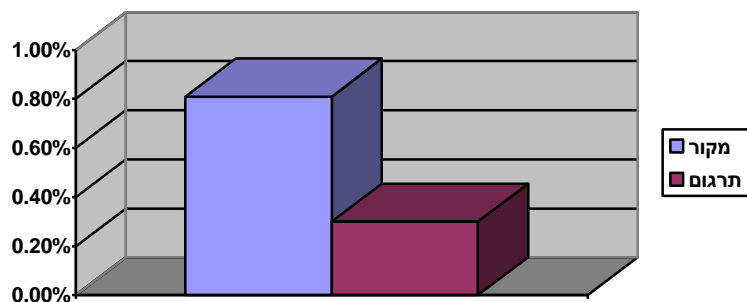

עיון בתרשים ממחיש את העובדה שנמצא שיעור גבוה יותר של מילים לועזיות בטקסטים שנכתבו עברית במקורם, ובכך מאשש את הטענה כי בטקסטים עבריים מקוריים קיים שיעור גבוה יותר של מילים לועזיות מאשר בתרגומים לעברית. תרשים מספר 1 מראה כי קיימים פערים גם בין צמד מאגרים אחד למשנהו. במחשבים נמצא השיעור הגבוה ביותר של שימוש בלעז, לאחר מכן בכלכלה ולבסוף במדע ובחברה. פערים אלה יידונו בהרחבה על כל מאגר בנפרד להלן.

5.1.1.1 מחשבים: מקור לעומת תרגום

להלן נתמקד בתרשים הממחיש את הפערים בין השימוש בלעז בטקסטים מקוריים לעומת השימוש בלעז בטקסטים מתורגמים בצמד המאגרים מתחום המחשבים.

תרשים מספר 2: מילים לועזיות במחשבים: מקור לעומת תרגום

כפי שנאמר לעיל, נמצא כי במחשבים שיעור השימוש במילים לועזיות הוא הגבוה ביותר מבין שלושת צמד המאגרים שנבדקו. תרשים זה מראה כי שיעור המילים הלועזיות בטקסטים מקוריים גבוה פי 0.27%, כלומר כמעט פי שלושה, מזה שבטקסטים מתורגמים. נתון זה מלמד על ההשפעה הרבה שיש לתעשיית המחשבים והאינטרנט על החדרת מילים לועזיות לשפה העברית. (דיון על כך בפרק הדיון) לשם המחשה, נביט במספר דוגמות נבחרות למילים לועזיות שנמצאו במאגרים המקוריים והמתורגמים בתחום המחשבים.

מילים לועזיות שנמצאו בטקסטים מקוריים או מתורגמים בנושא מחשבים (דוגמות נבחרות)

- "המוצר מקיים בקרת שימוש ברשתות אלחוטיות ואכיפת מדיניות רשתות מותרות ואסורות ומספק פתרון חדשני המאפשר חסימת שימוש **סימולטני** בחיבורי רשת שונים".
- "המערכת תומכת במאות סוגי **פורמטים** ידועים".
- "קידום אתרים (Search Engine Optimization) SEO בקיצור, היא אחת ה**פרקטיקות** הכי משגשגות בימינו".
- "ישנם גם אנשי מקצוע שמתמחים בפרסום מקוון וואו ב **Bidding**-על מילות חיפוש בתוצאות הממומנות של מנועי החיפוש".
- "לדרג אתרים בהתאם ל**לינקים** שהם מקבלים מאתרים אחרים".
- "**בהקלקה** אחת, הוא יוסיף לתוצאות החיפוש שלכם באחד ממנועי החיפוש הגדולים נתונים על הגיל, ציון ה- **PageRank**, ה**לינקים** הנכנסים ועוד הרבה דברים".
- "ניתן לומר איפוא, כי בבסיס הפיתוח של ה**ווב** המודרני עומדות טכניקות בנות שמונה שנים בקירוב".
- "אמנם קיים תמריץ מסויים לאפשר ל- **MathML, SVG** וא**פליקציות** אחרות של XML להיות מופצות **און-ליין בפורמט XHTML**".
- "לדברי LG, בתוך המסך משולב כוון **פלאש** בגודל 8 מגהבייט, שמתקין אוטומטית את התוכנה על גבי המחשב אליו מחברים את המסך".
- "קבוצת העבודה העוסקת ב- HTML פתוחה לציבור באמצעות ה**מכניזם** של זימון מומחה".

- "הספסיפיקציות של אפליקציות ווב 1.0 (WA1) מביאות לכך שלא רק HTML יעודכן, אלא גם

XHTML 1.0 (תחת השם המבלבל XHTML5) וכן שפת HTML DOM תחת השם DOM5

HTML".

כעת נבחן כיצד ניתן היה להשתמש במילה עברית במקום במילה לועזית בכל אחת מן הדוגמות שהוצגו לעיל.

טבלה מספר 5: הצעת חלופות עבריות לדוגמות נבחרות במחשבים

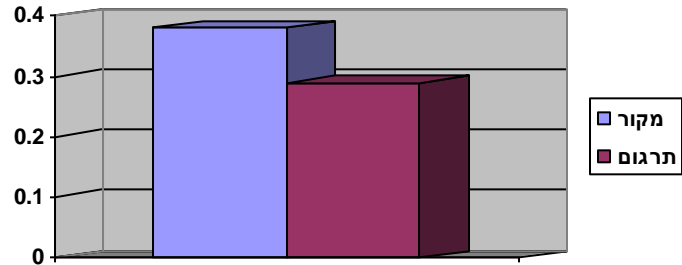
מילה לועזית	חלופה עברית
סימולטני	בו-זמני
פורמטים	תבניות/סוגי קבצים
פרקטיקות	שיטות
Bidding	מכרז
לינקים	קישורים
הקלקה	לחיצה
pagerank	דירוג דף
ווב	רשת/האינטרנט
אפליקציות	יישומים
און-ליין	באופן מקוון
כונן פלאש	החסן נייד
מכניזם	מנגנון
ספסיפיקציות	מפרטים

מסקנה: הדוגמות שהוצגו לעיל מייצגות את השימוש הרווח במילים לועזיות בתחום המחשבים גם כאשר יש חלופה עברית בשימוש. בחלק מהדוגמות נראה כי בתוך משפט אחד ניתן להיתקל ביותר ממילה לועזית אחת, לעתים אף ללא תעתיק עברי. למרות השימוש המוגבר בלועזית בתחום זה גם בטקסטים המתורגמים, בהשוואה למאגרים האחרים עדיין נראה כי בטקסטים המקוריים עולה שיעור המילים הלועזיות על זה שבתרגום.

5.1.1.2 כלכלה: מקור לעומת תרגום

נתבונן בתרשים הבא, הממחיש את הפערים בין השימוש בלעז בטקסטים המקוריים לעומת שימוש זה בטקסטים המתורגמים בצמד המאגרים מתחום הכלכלה.

תרשים מספר 3: מילים לועזיות בכלכלה: מקור לעומת תרגום

לפי הנתונים שבתרשים מספר 3, 0.29% במאגר הטקסטים המתורגמים לעומת 0.38% במאגר הטקסטים המקוריים. הפער בין המאגרים הוא 0.09% לטובת מאגר המקור. שוב נראה כי אנו עוסקים בתחום שבו ניכרת השפעה רבה של הלעז על אוצר המילים והמונחים. לשם המחשה, להלן יוצגו דוגמות נבחרות מצמד המאגרים, המייצגות מילים אשר הן בהקשרן והן שלא בהקשרן ניתן להמירן בחלופה עברית (ור' טבלה מספר 3 להלן).

מילים לועזיות שנמצאו בטקסטים מקוריים או מתורגמים בנושא כלכלה (דוגמות נבחרות)

- "בניגוד למוצרי הסקטור הפרטי, מעורבות הצרכן כלפי הנושאים המשווקים על ידי המלכ"רים גבוהה מאד".
- "מותג המדינה החדש של הונג קונג נולד בשנת [...] והוצג **בקמפיין** מושקע בשדות התעופה, בפרסומות בערוץ הטלוויזיה דיסקברי ו**בבאנרים** באתרי האינטרנט".
- "השירות של ניו-אקט הוא חלק מה**טרנד** של Cloud Computing".
- כשפרשתי ממיקרוסופט הוצע לי להצטרף להרבה **זירקטוריונים** ולהיות שותף בהרבה חברות **סטארט-אפ**.

כעת נבחן כיצד ניתן היה להמיר כל אחת מן המילים שבדוגמות בחלופה עברית מקבילה.

טבלה מספר 6: חלופות עבריות לדוגמות נבחרות בכלכלה

מילה לועזית	חלופה עברית
סקטור	מגזר

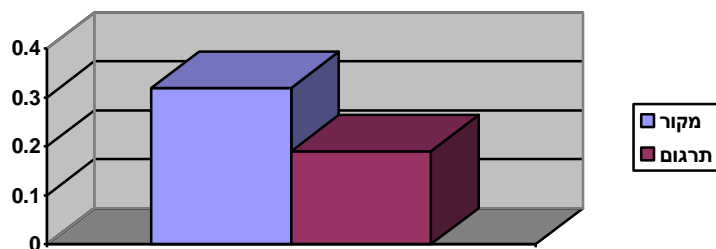
מסע פרסום	קמפיין
כרזה	באנר
מגמה	טרנד
חבר מנהלים	דירקטוריון
חברת הזנק	סטארט-אפ

הדוגמות שהוצגו כוללות מילים הייחודיות לתחום הכלכלה והשיווק (סטארט-אפ, מסע פרסום, באנר) אך גם מילים שניתן להיתקל בהן בהקשרים אחרים. ניתן לשער כי הסגנון הלשוני המיוחד לנושא הטקסט משפיע על כלל הבחירות הלשוניות באותו תחום, דהיינו: בתחום שבו מרבים להשתמש בלעז, הליעוז גולש גם לאוצר המילים שבשימוש הכללי. מה שכן ניתן לומר בוודאות על-סמך הנתונים שבידינו הוא שבטקסטים בתחום הכלכלה יש נטייה גבוהה לשימוש במילים לועזיות. נטייה זו גוברת כאשר מדובר בטקסט מקורי בהשוואה לטקסט מתורגם. נוסף על כך טבלה מספר 3 מוכיחה כי השימוש במילים לועזיות במאגרים מתחום הכלכלה הן מקוריים והן מתורגמים איננו הכרחי במרבית המקרים.

5.1.1.3 מדע וחברה: מקור לעומת תרגום

כאמור, בצמד מאגרים זה נמצא השיעור הנמוך ביותר של מילים לועזיות, הן במאגר הטקסטים המקוריים והן במאגר התרגומים. כמו במאגרים הקודמים גם כאן ניכר שיעור גבוה יותר של מילים לועזיות בטקסטים המקוריים: 0.38% בטקסטים המקוריים לעומת 0.19% בטקסטים המתורגמים. נתבונן בתרשים המציג את היחס בין שיעור המילים הלועזיות במקור לעומת שיעור זה בתרגום.

תרשים מספר 4: מילים לועזיות במדע וחברה: מקור לעומת תרגום

תרשים מספר 4 ממחיש את הפער בין שיעור הלעז בטקסטים המקוריים לעומת שיעורו בטקסטים המתורגמים: 0.13% לטובת המאגר המקורי. יש להתייחס לעובדה כי בשונה מהמאגרים הקודמים מאגר זה אינו מייצג תחום דעת מקצועי אחד, אלא מגוון של ידיעות מתחומי המדע הנוגעים למדעי החברה השונים.

להלן יובאו דוגמות נבחרות ממאגרים אלה כדי להמחיש מופעים של מילים לועזיות הניתנות להמרה בחלופה עברית.

מילים לועזיות שנמצאו בטקסטים מקוריים או מתורגמים בנושא מדע וחברה (דוגמות נבחרות)

- "נראה שילדים הימכורים' למשחקים דיגיטאליים [...] מבליים פחות עם חברים ועוסקים פחות בפעילות ספורטיבית ובקריאה".
 - "היו ביניהם אנשים שסבלו מדמנטייה ואנשים שמצבם [...] היה ירוד על פי מסמכי הניסוי עצמם".
 - "חוזה הלמידה שכתבתי היה היקפי ו"כולי" – הוא עסק בלימוד תיאורטי ופרקטי של תחומים סביבתיים מגוונים ובהתנסות והכרות עם מגוון מלאכות הקשורות בעשייה סביבתית".
 - "בשבוע שעבר הם פירסמו בכתב העת [...] מאמר התומך בהיפותזה חלופית"
 - "שתי התערובות התגלו יעילות יותר מאשר הפלצבו שקיבלו חלק מהמשתתפים בניסויים".
 - "המסקנה המפתיעה הזאת התגלתה לאחר שדיפרנזה ועמיתיו ביקשו מנחקרים בכל הגילים לדווח על סימפטומים המתאימים להתמכרות לניקוטין".
 - " האם טיפוסי הכשרה שונים נותנים למורים יכולות ודיספוזיציות להמשיך ללמוד?"
- כעת נציע חלופות עבריות לכל אחת מן הדוגמות שפירטנו.

טבלה מספר 7: חלופות עבריות לדוגמות נבחרות בנושא מדע וחברה

מילה לועזית	חלופה עברית
ספורטיבית	גופנית
דמנטיה	שיטיון
תיאורטי	עיוני
פרקטי	מעשי
היפותזה	השערה
פלצבו	אינבו
סימפטומים	תסמינים
דיספוזיציות	כושר, כישורים

מסקנה: המילים שבטבלה מייצגות מילים בשימוש כללי ושימוש מקצועי. יש ללמוד מכך על נפוצות השימוש בלעז בנושאים מדעיים וחברתיים בפרט, ובטקסטים פופולריים בכלל. כל אחת מן המילים שבטבלה

ניתנת להמרה במילה עברית, ולכן ניתן לומר שקיימת העדפה ברורה לשימוש במילה לועזית, ועל-כך נדון בהמשך.

5.1.2 שימוש במילים לועזיות לצד מילים עבריות

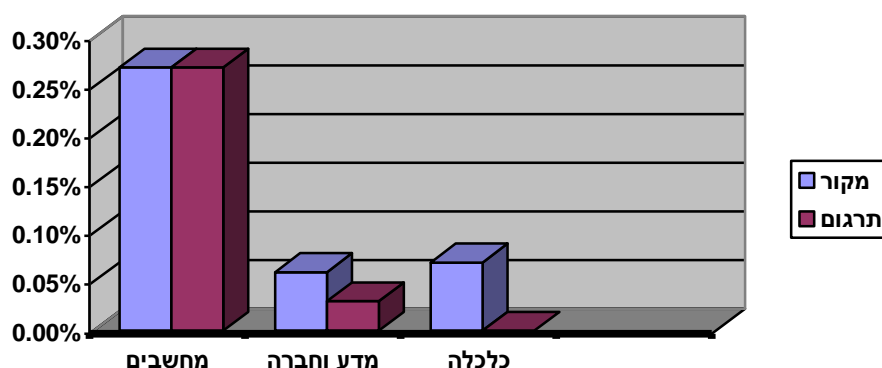
כאמור לעיל, במהלך הסריקה, שמטרתה הייתה איתור מילים לועזיות לפי הקריטריונים המנחים, התגלו מופעים של מילים לועזיות לצד מקבילותיהן העבריות בסוגריים או להפך. לעתים הופיעה המילה הלועזית בתעתיק לעברית ולעתים באנגלית. בקטגוריה זו נמנו גם ביטויים ומונחים, ולא רק מילים בודדות. טבלה זו מרכזת את מספר המופעים של מקרים אלה בכלל המאגרים בסדר יורד לפי מאגרי המקור. לאחר מכן נתמקד בכל אחד מצמדי המאגרים.

טבלה מספר 8: סיכום מספרי של מילים לועזיות שלצדן מקבילה עברית בכלל המאגרים

תחום	אחוז במקור	אחוז בתרגום
מחשבים	0.27%	69/25,000
כלכלה	0.072%	18/25000
מדע וחברה	0.068%	17/25,000
סה"כ	0.137%	103/75,000

בתרשים שלהלן נתמקד בפערים שבין צמדי המאגרים לפי סדר יורד של שיעורי הצירופים עברית-לועזית שנמצאו במאגרים המתורגמים.

תרשים מספר 5: מופעים של מילה לועזית לצד מקבילתה העברית

הנתונים שבתרשים 5 ממחישים כי שיעור הצירופים עברית-לועזית הגבוה ביותר מוצג בתרגום לעברית בתחום המחשבים. שיעור זה כמעט זהה לשיעור השימושים הללו בטקסטים המקוריים. בתחום מדע וחברה נמצא שיעור של 0.036% של שימוש בלעז לצד מקבילה עברית בטקסטים המתורגמים לעומת 0.068%

במקוריים, ואילו בתחום הכלכלה לא נמצא כלל שימוש בלעז לצד עברית בטקסטים המתורגמים. למעט
הבדל של פריט אחד יותר במאגר הטקסטים המתורגמים במחשבים, ניתן לראות כי הן בכל צמד מאגרים והן
בהשוואת כלל המאגרים יש צירופים רבים יותר של עברית לצד לועזית בטקסטים מקוריים.
להלן יוצגו דוגמות נבחרות משלושת צמדי המאגרים תוך דיון בהן. הדיון במאגרים יוצג בסדר יורד לפי גובה
השכיחות של צירופים אלה בטקסטים המקוריים.

5.1.2.1 לועזית לצד עברית במחשבים: דוגמות נבחרות

כמוצג בטבלה 5 ובתרשים 6 שיעור השימוש במילים לועזיות לצד מקבילה עברית זהה בשני המאגרים. להלן
נעין בדוגמות לשימושים אלה תוך עמידה על אפיוניהם.

דוגמות נבחרות – לועזית לצד עברית בטקסטים מקוריים בנושא מחשבים:

- "סביר להניח כי לפני ארועים אלה, ביניהם וקרוב לוודאי גם מתחילת השנה ועד היום היו מקרים
נוספים של אובדן פרטיות, זליגת מידע (Extrusion) וחשיפת מידע לגורמים..."
- " קידום יעיל, במיוחד של אתר נישה, צריך לכלול... מחקר מילות מפתח (Keyword Research)"
- " המערכת של Adwords מספקת מידע על מספר החשיפות (Impressions) "
- קידום אתרים (Search Engine Optimization)
- דפרגמנטציה (איחוי)
- תוכנה ניידת (Portable)

בדוגמות אלה, למעט מקרה אחד, כל המילים מופיעות תחילה בעברית ולאחר מכן באנגלית בסוגריים.
המשותף לכל אלה הוא קיומם של מונחים בעברית המשמשים את קהילת המחשבים והאינטרנט הן בצורתם
הלועזית והן בצורתם העברית. נשאלת אם כן השאלה מדוע בטקסט שנכתב עברית במקורו רואה הכותב
צורך להוסיף את המילה הלועזית (ועל כך בהמשך).

דיון בדוגמות

המונח זליגת מידע אינו מופיע במילון האקדמיה למונחי מידע ואף לא במילון "איתן הוד עמי למונחי
המחשב". עם זאת, ניתן למצוא אותו באינטרנט במספר אתרים העוסקים באבטחת תוכנה¹⁶. זוהי דוגמה

¹⁶ ר' <http://www.software.co.il/content/view/20/91>

נוספת לכך שכאשר קיים מחסר בעברית, והתרגום איננו מופיע רשמית באחד המילונים המקצועיים, הכותב מוסיף את המילה המקורית כצורתה באנגלית לאחר המילה העברית.

המונח *מחקר מילות מפתח* מופיע במילון המקוון למונחי פרסום באינטרנט (שלמון, 2008). ניתן אם כן לומר שהוספת הביטוי המקורי באנגלית אינה הכרחית. לעומת זאת, המילה *impressions*, המופיעה בדוגמה שלעיל בתרגום לביטוי *חשיפות*, מופיעה ברשת האינטרנט בכמה גרסאות של תרגומים לעברית. במילון לפרסום באינטרנט (שלמון) מכונה מונח זה *צפיית*. בתכנית הפרסום של Google, Adwords, מכונה ביטוי זה *הופעות*, והסבר המונח הוא כדלהלן:

"הערך 'הופעות' המופיע בנתוני הדוח שלך מתייחס למספר ההופעות עבור מודעתך. מספר ההופעות הינו מספר

הפעמים שמודעה מסוימת מוצגת ב-Google או באתרים או מוצגים ברשת..."¹⁷

ניתן לראות כי זהו מונח הקשור בפרסום באינטרנט, ומכיוון שקיים חוסר אחידות אשר לאופן שבו נוהגים לתרגמו לעברית, יש לשער כי הכותב מציע את המונח באנגלית לשם הבהרת כוונתו במדויק. המונח *קידום אתרים* אף הוא משמש בערבוביה עם מונחים אחרים, שכולם כוונתם אחת: Search Engine Optimization. שולמן (2008) מציע שתי אפשרויות: *קידום למנועי חיפוש* וכן *אופטימיזציה למנועי חיפוש*. בשונה מהמונחים שעבורם לא קיים תרגום מושרש וקביל, המילים *דפגמנטציה* וכן *portable* (כתיאור לתוכנה) ניתנות לתרגום לעברית. חברת Microsoft טבעה את המונח *איחוי הדיסק*¹⁸, וזהו הביטוי המוכר למשתמש בממשק עברי. לא זו בלבד אלא שקיים סיכוי נמוך יותר שהמשתמש העברי יכיר את המונח הלועזי *דפגמנטציה*. כך גם לגבי המילה *portable*, שאינה מציינת בהקשר המובא בדוגמה מונח מסוים אלא מתייחסת לניידות התוכנה¹⁹, ואין צורך להזכיר את המילה הלועזית לצדה.

דוגמות נבחרות – לועזית לצד עברית בטקסטים מתורגמים בנושא מחשבים:

- "יש כאלו הקוראים למה שהם עושים **תוכן גולשים** או **user generated content**"
- "ממשק המשתמש יהיה מאובזר בתפריט "**סרט**" (מכונה **ribbon**) שיחליף את התפריטים המסורתיים"
- "האינטגרציה עם AdWords מבית גוגל מקלה על השקה של קמפיינים ב-AdWords וניהול של **המוליכים (הלידים)** החדשים"

¹⁷ <https://adwords.google.com/support/bin/answer.py?answer=6320&topic=29>

¹⁸ ר' בכל גרסה של Windows בתפריט התחל-תוכניות-עזרים-כלי מערכת-מאחה הדיסק

¹⁹ הכוונה היא לתוכנה שניתן להוריד מהאינטרנט ואין צורך בתקליטור כדי להתקנה במחשב.

- "HTML 4.01 הינה, באופן רשמי, תבנית מסמך מבוססת SGML אולם רק ה- validators (מאמתי

תקנים) מתייחסים לטכנולוגיה זו כך"

דיון בדוגמות

דוגמות אלה מראות שגם בתרגום מופיעה המילה העברית ברוב המקרים בגוף הטקסט ולאחריה מילה לועזית. לעתים הסדר הוא הפוך, אך לרוב מופיעה המילה העברית בגוף הטקסט. שתי הדוגמות הראשונות עשויות להסביר חלק מן המקרים, בהיותן תרגום שהמתרגם הציע למושג קיים המוכר יותר בצורתו האנגלית. המילים "או" בדוגמה הראשונה ו-"המכונה" בדוגמה השנייה, המקדימות את המילה הלועזית, משקפות חוסר ביטחון מצד הכותב אשר לקבילות המילה העברית שהוצעה.

המילה מוליכים לא נמצאה במילון האקדמיה בהקשר של הפרסום באינטרנט²⁰ או של שיווק. בחיפוש חופשי באינטרנט אחר המילה *leads* עם הצגת תוצאות בעברית נמצאו תרגומים חופשיים כגון: הפניות, פניות, מוליכים, אך לרוב נמצאה המילה ליד בתעתיק לעברית. כמו כן התפקיד *validator* לא הופיע בחיפוש במאגר המונחים של האקדמיה ובמילון מונחי המחשבים המקוון של איתן הוד-עמי. ייתכן כי גם כאן הציע המתרגם חלופה עברית למחסר שטרם נקבע עבורו מונח עברי.

מסקנות

הדוגמות מהטקסטים המתורגמים מייצגות מחסרים לקסיקליים בתחום המחשבים והאינטרנט אשר עבור רובן הוצעה מילה עברית תחילה, ולאחר מכן הופיעה המילה הלועזית המקורית. בהתייחס לשאלה שהועלתה אשר לצורך בציון המילה הלועזית בסוגריים, עובדה זו עשויה להצביע על הבדל בולט בין הטקסטים שנכתבו במקורם בעברית לבין הטקסטים המתורגמים. בעוד בדוגמות שהוצגו בטקסטים המקוריים ניתן היה להמיר כל מילה אנגלית במונח עברי קביל במידה זו או אחרת, בטקסטים המתורגמים נעשה ניסיון להציע מילה עברית למרות העדר מינוח קביל או רשמי קיים. מבחינה כמותית נראה לעין כי שיעור הנוכחות של מילים הלועזיות בשני המאגרים זהה, אולם לאחר חקירה עולה כי בתרגום מנסה המתרגם להציע מילה עברית, ולא להסתפק רק במילה או במונח בלעז, לעומת הכותב בעברית אשר אינו מסתפק רק בעברית, אלא מוסיף את המקבילה הלועזית.

²⁰ נכון לתאריך 18/6/08

5.1.2.2 לועזית לצד עברית בכלכלה: דוגמות נבחרות

כמוצג בטבלה 5 ובתרשים 6, במאגר הטקסטים המתורגמים בכלכלה לא נמצאו כלל מופעים של מילה לועזית לצד מקבילה עברית. במאגר הטקסטים המקוריים נמצאו 18 מופעים בסך הכול. להלן שלושה מהם.

- "השימוש ברגש ויצירת תגובה רגשית (emotional response) נבחן רבות"
- "הוא מציין כי נאמנות למוטג (brand loyalty), שמייצגת מחויבות וקשר עמוק של הצרכן עם המותג, מושגת בשלבים"
- "... כלל סגנונות עיצוב המסרים ... : מסר נרטיבי, סיפורי"

בשתי הדוגמות הראשונות הביטוי העברי מופיע לצד המקבילה הלועזית ללא תעתיק עברי. בדוגמה השלישית מופיעה המילה הלועזית בכתב עברי ולאחריה המילה העברית. בכל אחת מן הדוגמות ניכרת ההשפעה של המינוח או הביטוי המקביל באנגלית. אמנם המילים העבריות מופיעות בגוף הטקסט, אך נראה כי כותב הדברים אינו מסתפק בביטוי או במילה בעברית אלא מחזק את דבריו על ידי הבאת המילה הלועזית כהשלמה.

דיון בדוגמות

כדי להבין מדוע הוסיף הכותב את המילים *emotional response* לצד התרגום המילולי תגובה רגשית נעשה חיפוש ברשת האינטרנט. תוצאות החיפוש כללו מאמר ובו מונח אנגלי זה בהקשר של שיווק, (Williams, 2008) בעניין השגת תגובה רגשית מצד הלקוח. יש לשער שהכותב, שכתב בעברית כשפת מקור, הושפע ממונח זה מתוך היכרות עם התחום, ומתוך היכרות זו עם המונח האנגלי הוסיף את הביטוי באנגלית כדי לכוון את דבריו לאותו הקשר. המונח נאמנות למוטג הופיע באתר איגוד השיווק הישראלי²¹ כמות שהוא. ניתן להסיק מכך שהמונח משמש בעברית ואין הכרח בהוספת המונח בלעז. המילה סיפורי המופיעה מיד לאחר המילה הלועזית נרטיבי מעידה בעצם הופעתה בהקשר זה כי היא מתאימה להקשר. מילון "רב מילים" בערך סיפורי מציע:

"שמעוצב כסיפור, שנמסר בסגנון של סיפור, שיש בו סיפור או יסודות של סיפור. בלועזית: נרטיבי"

אפשר להסיק מכך כי שתי מילים אלה יכולות לשמש זו לצד זו ללא בידול מיוחד במשמעות.

²¹ <http://www.otot.org.il/> בצד ימין של דף הבית יש תיבת חיפוש. ניתן להקליד את המונח ולמצוא מאמרים הכוללים אותו.

מסקנות

1. בעבור כל אחת מן הדוגמות הוצעה אפשרות לשימוש במילה עברית, ועובדה זו כבר מצביעה על עודפות המילה הלועזית.
2. נראה כי לעתים מטרת השימוש במילה הלועזית היא להצביע על מחסר קיים בעברית, שהביטוי העברי שניתן בעבורו מוצע בתרגום חופשי.

5.1.2.3 לועזית לצד עברית במדע וחברה: דוגמות נבחרות

בצמד מאגרי הטקסטים בנושא מדע וחברה נמצא הפער הגבוה ביותר של שימוש בלעז לצד עברית: 0.032%. עוד נמצא כי בטקסטים מקוריים שיעור השימוש בלעז לצד עברית עולה על שיעור צירופים אלה בתרגום כמעט פי שניים. להלן נציג דוגמות נבחרות המייצגות שימושים מעין אלה, ולאחר מכן נדון בהן.

דוגמות נבחרות – לועזית לצד עברית בטקסטים מקוריים בנושא מדע וחברה:

- "חשיבות של פריט תקשורתי נמדדת במונחים של "חדשותיות" (newsworthiness) הכוללת מנבאים כמו דרמטיות, הפתעה, אירועים שליליים באופיים, סנסציוניות ועוד".
- **דלקת גתות (סינוסיטיס)**
- "במספר מועט של מחקרים הוכח כי **אקופונקטורה (דיקור)** יכולה אף היא להפחית כאב".
- " על פי השקפה זו, קשה להבין כיצד מתקיימות בעולם החי דוגמאות מובהקות של שיתוף פעולה ואף **אלטרואיזם (זולתנות)** – הקרבת עצמך למען הזולת".
- " היו ביניהם אנשים שסבלו מדמנטייה ואנשים שמצבם **הקוגניטיבי (ההכרתי, התפיסתי)** היה ירוד על פי מסמכי הניסוי עצמם"

דיון בדוגמות

נדון תחילה בשתי הדוגמות הראשונות, שבהן מופיעה המילה העברית תחילה. הדוגמה הראשונה, המילה **חדשותיות**, מופיעה במירכאות²². במילון "רב מילים" לא נמצאה מילה זו כשם עצם, אולם היא הופיעה כשם תואר: **חדשותי**. ייתכן שהמירכאות מציינים שהכותב יצר נטייה חדשה כדי ליצור מילה מקבילה למילה האנגלית שהוא מכיר, המשמשת להעברת משמעות זו. נראה כי זוהי דרך לפיצוי על מחסר בשפה במקום שהתנתוק אינו מקובל בו או כשסביר שהקהל לא יבין את משמעותו.

הדוגמה השנייה, *דלקת גתות*, היא המונח העברי המקביל לדלקת הסינוסיטיס. הבאת המילה סינוסיטיס בסוגריים עשויה לציין כי זהו המונח העממי המוכר יותר, שכן בחיפוש ברשת האינטרנט במנוע Google נמצאו 304 מופעים עבור המונח דלקת גתות, לעומת 66,500 עבור סינוסיטיס. עובדה זו מצביעה על הנחה מוקדמת של הכותב אשר לתפוצת המונח בקרב הקוראים. נדון כעת ביתר הדוגמות, שבהן מופיעה המילה הלועזית בגוף הטקסט. המילה *אקופונקטורה* מוכרת פחות מהמילה דיקור, בהקשר של רפואה סינית. בחיפוש אחר המילה הלועזית ב-Google נמצא כי שיעור המופעים של *אקופונקטורה* הוא כ-25% מזה של המקבילה העברית. גם מילון "רב מילים" מציין כי המילה דיקור היא "קיצור מקובל של דיקור סיני", ומוסיף: "החלופה העברית לאקופונקטורה"²³. בכל זאת בחר הכותב להבליט את המילה הלועזית על-פני המילה העברית.

לעומת זאת בערך *זולתנות* מציין מילון "רב מילים" ש"זוהי חלופה עברית לא נפוצה למילה אלטרואיזם". יש להניח כי הכותב ידע שמילה זו אינה נפוצה בעברית, ולכן בחר להשתמש במילה הלועזית בגוף הטקסט. אשר למילה *קוגניטיבי* הכותב מציין שתי חלופות עבריות: *הכרתי*, *תפיסתי*. ליתר דיוק, על-פי מילון "רב מילים" בערך *קוגניטיבי*, המילה העברית שקבעה האקדמיה למונח זה היא *הכרני*. בכל אופן הכותב בחר במילה הלועזית לשימוש בגוף הטקסט למרות קיומן של שתי דרכים להעברת המשמעות שאליה התכוון.

טקסטים מתורגמים:

- "על פי המאמר, יש צורך במחקר מקיף על צמחי המרפא, אולם לפחות שתי "נוסחאות" הוכיחו את יעילותן במחקרים. תערובת אחת הכילה תמצית *זו-כנף מרה (candy tuft bitter)*, קמומיל, *קימל (caraway)*, *מנתה חריפה (peppermint)* ו*לקריצה (licorice)*. תערובת אחרת הכילה את כל המרכיבים האלה וגם *לצרי-לימון (מליסה)*, *קלדוניום (נורית הלב)*, אנג'ליקה וגדילן מצוי"²³
- "ד"ר דיפרנזה מציין שיש הבדל משמעותי בין בני נוער למבוגרים בכל הנוגע ל*סבילות (tolerance)* לניקוטין"
- "ואולם מלח הוא *חומר משתד (גורם קורוזיה)*, וכדי להשתמש בו נחוצה מערכת צינורות עמידה יותר."

²³ עיין ערך "דיקור" והפניה ל"דיקור סיני", מילון "רב מילים", 2008

דיון בדוגמות

בניגוד לדוגמות שהוצגו ממאגר הטקסטים המקוריים, שבהן מופיעות המילים העבריות לעתים בגוף הטקסט ולעתים בסוגריים, בדוגמות אלה ניתן לראות כי המילה העברית מופיעה בגוף הטקסט באופן עקבי ולאחריה המילה הלועזית בסוגריים, למעט פריט אחד ברשימת הצמחים המובאת לעיל. המילה הלועזית מופיעה הן באנגלית והן בתעתיק עברי. מעניין להבחין שבתרגום בחרו המתרגמים להציג את המילה העברית גם אם אינה שקופה די הצורך, ולאחר מכן לציין את המילה הלועזית ליתר הנהרה.

המילה *סבילות* מופיעה באתר האגודה למלחמה בסמים²⁴, ובמנוע החיפוש Google נמצאו 289 מופעים שלה בהקשר זה²⁵. המילה *שיתוך* נמצאה במנוע החיפוש Google 4,090 פעמים, ואילו עבור המילה *קורוזיה* נמצאו 61,700 מופעים²⁶.

מסקנות

מהדוגמות שהוצגו ממאגר הטקסטים בנושא מדע וחברה ניתן להסיק כי בטקסט מקורי יש נטייה רבה יותר לציין מינוח או מילים לועזיות לצד מילים עבריות. נוסף על כך בטקסט מקורי ניתנת העדפה להצגת המילה הלועזית בגוף הטקסט, בעוד בתרגום קיימת העדפה להצגת המילה העברית תחילה ולאחריה הלועזית. נקודה נוספת היא רמת השקיפות הלשונית: בעוד בטקסט המקורי נראו דוגמות היכולות לשמש הן בעברית והן בלעז באופן שווה, בתרגום נראו דוגמות אשר ברובן משמשות את דוברי השפה בגרסה הלועזית יותר מאשר בגרסה העברית. נתון זה מלמד על העדפת יתר של השימוש בלעז בטקסט מקורי לעומת שימוש לצורכי הנהרה וחידוד משמעות בתרגום.

²⁴ <http://www1.haifa.muni.il/h-n/article.asp>

²⁵ נכון לתאריך 23/6/08

²⁶ נכון לתאריך 23/8/06

הנתונים שנבדקו הם 26 מילים בכל אחד מן התרגומים שהתקבלו מ-16 הנבדקים. להלן יוצגו ממצאי הניסוי מבחינה כמותית ומבחינה איכותנית.

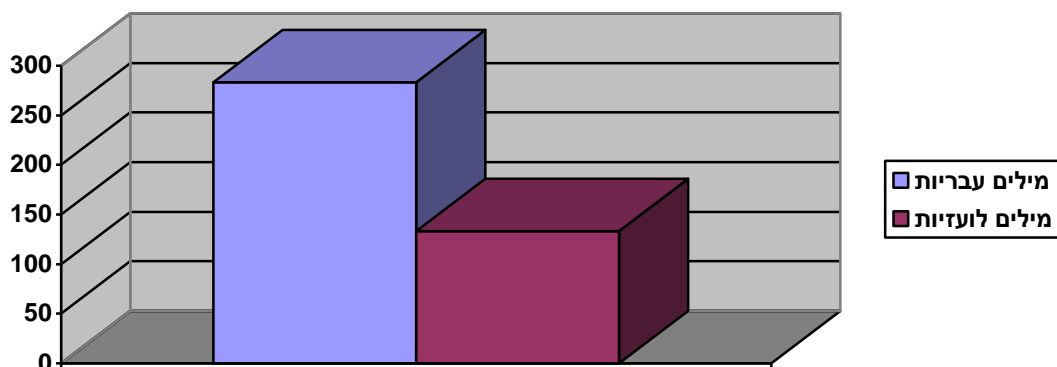
5.2.1 שיעור המילים הלועזיות בכלל הטקסטים

טבלה מספר 9: סיכום מספר המילים הלועזיות בכלל הטקסטים

16	מספר טקסטים
26	מספר פריטים בטקסט
416	מספר פריטים כולל (16 X 26)
133	מתוכם תורגמו כמילה לועזית
31.9%	אחוז המילים הלועזיות מכלל הפריטים

הנתונים שבטבלה 9 מראים כי שיעור המילים שתורגמו כמילים לועזיות בכלל התרגומים הוא 31.9%. הרוב המוחלט של המילים תורגמו כמילים עבריות. נתון זה מאשש את הטענה כי המתרגם מעדיף להשתמש במילה משפת היעד מאשר במילה לועזית, כאשר עומדות לפניו שתי אפשרויות כאלה.

תרשים מספר 6: שיעור המילים הלועזיות לעומת המילים העבריות בכלל התרגומים

5.2.2 שיעור המילים הלועזיות בכל אחד מן התרגומים

הטבלה שלהלן מציגה סיכום של מספר המילים הלועזיות מתוך 26 פריטים לשוניים בכל אחד מן התרגומים שהוגשו.

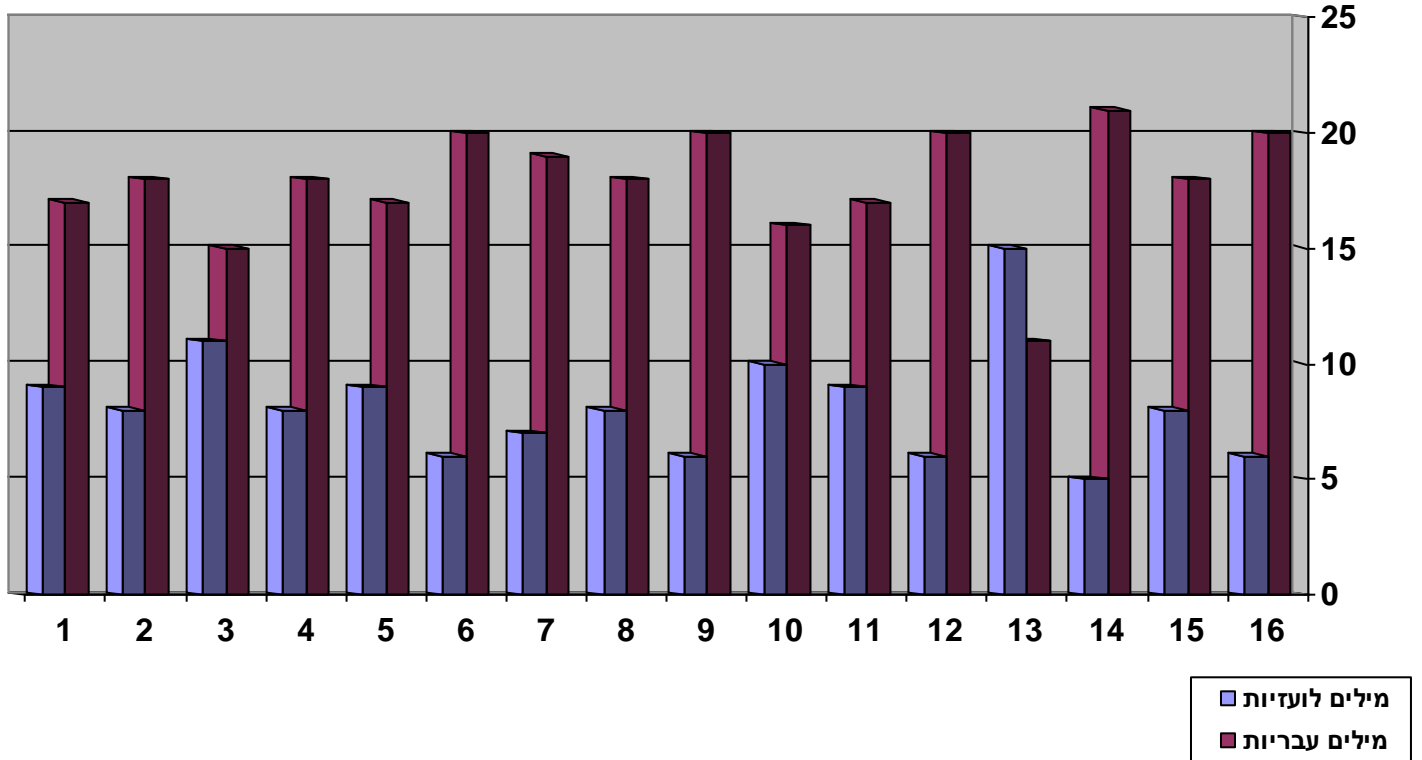
טבלה מספר 10: התפלגות מספר המילים הלועזיות בכל אחד מן התרגומים

מס' תרגום	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
מס' מילים לועזיות	9	8	11	8	9	6	7	8	6	10	9	6	15	5	8	6

ממוצע מילים לועזיות לתרגום: 8.18

אחוז המילים הלועזיות בממוצע בכלל התרגומים: 31.46%

תרשים מספר 7: התפלגות מספר מילים לועזיות בכל אחד מן התרגומים

נתונים אלה מראים שוב כי גם בתוך כל אחד מן התרגומים מספר המילים העבריות עולה בהרבה על מספר המילים הלועזיות.

5.2.3 תיאור הבחירות המילוליות של המתרגמים

ממצאי הניסוי הראו כי עבור מילים מסוימות הייתה עקביות בבחירת המילה העברית לתרגומן. שאר המילים תורגמו לעתים כמילה עברית ולעתים כמילה לועזית, והמילים שנבחרו כחלופות עבריות לא היו תמיד עקביות. כמו כן לא תמיד ניתנו הפתרונות ברמת המילה הבודדת אלא באמצעות דרכים אחרות שיפורטו בהמשך. בפרק זה יפורטו המילים העבריות שהוצעו לתרגום כל אחד מן הפריטים. לאחר מכן יידונו האמצעים הלשוניים והתחביריים שנקטו הנבדקים לתרגום המילים הנדונות.

5.2.3.1 בחירה במילה לועזית

אחת הדרכים לתרגום המילים הנדונות הייתה שימוש בצורה הלועזית. זוהי דרך פשוטה לכאורה, מאחר שכמעט ולא נדרשים בה שינויים תחביריים או מחשבה על המשמעות המדויקת של המילה. הנתונים שלהלן יפרטו בהרחבה באיזו מידה נעשה שימוש באמצעי זה, ובאילו חלופות השתמשו הנבדקים כדי להימנע מכתבת מילה לועזית. הנתונים מראים כי באמצעי זה נעשה השימוש המועט ביותר לעומת אמצעים לשוניים אחרים שיפורטו בהמשך.

טבלה מספר 11: התפלגות מספר הבחירות במילה לועזית לפי מילה

הטבלה שלהלן מסכמת עבור כל מילה את מספר הפעמים שבהן היא תורגמה באמצעות המילה הלועזית. הטבלה ממוינת בסדר עולה כדי להציג את מידת השקיפות של המילה העברית כפי שהיא באה לידי ביטוי בבחירות המתרגמים.

מספר בחירות במילה לועזית לתרגומה	מילה מקורית
0	adaptive
0	aspects
0	colleagues
0	information
0	longitudinal
0	predictor
0	prestige
1	analysis
1	correlated
1	individual

2	emotional
2	interacted
3	mechanism
3	status
4	specific
5	physical
7	critical
7	indicator
7	potential
10	psychiatric
12	socioeconomic
12	technique
13	chronic
14	subjective
16	autonomic
16	objective

כפי שניתן לראות, 7 פריטים מייצגים מילים שלא תורגמו כלל כמילים לועזיות. ניתן להסיק מכך שהחלופה העברית הקיימת עבור מילים אלה נתפסה בעיני המתרגמים כשקופה די הצורך כדי להביע את המשמעות הטמונה במילה המקורית. מילים אלה תורגמו באמצעות מילים עבריות שונות כמוצג להלן:

טבלה מספר 12: חלופות עבריות למילים שתורגמו כמילה עברית בלבד

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
aspects	היבטים	14
	גורמים	1
	השמטה	1
colleagues	עמיתים	13
	חברים	3
predictor	נטיות השורש נב"א	13
	חיזוי	1
	השפעה עתידית	1
	יכול להעיד	1

16	מידע	information
15	יוקרה	prestige
1	מוניטין	
10	נטיות השורש סג"ל	adaptive
4	נטיות השורש תא"מ	
1	משתנה	
1	השמטה	
16	נטיות השורש אר"כ	longitudinal

טבלה מספר 13: חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית פעם אחת בלבד

סך מופעים	חלופה	מילה מקורית
10	נטיות השורש נת"ח	analysis
2	בדרך מחקרית	
1	ביקורת	
2	השמטה	
10	נטיות השורש תא"מ	correlated
3	נטיות השורש קש"ר	
1	הלימה	
1	עלתה בקנה אחד	

טבלה מספר 14: חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית פעמיים

סך מופעים	חלופה	מילה מקורית
14	רגשי	emotional
6	קשרי גומלין	interacted
3	נטיות השורש תקש"ר	
2	נטיות השורש שפ"ע	
1	לפעול הדדית	
1	זיקה	
1	נפגשים	

טבלה מספר 15 : חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 3 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
mechanism	מנגנון	13
status	מעמד	11
	מצב	2

טבלה מספר 16 : חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 4 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
specific	מסוימים	5
	נבחרים	2
	מיוחדים	1
	ייעודיים	1
	מבוקשים	1
	השמטה	1

העובדה שהוצעו 6 אפשרויות לתרגום המילה *specific* מצביעה על השתמעויותיה הרבות של המילה האנגלית, שלא תמיד מועברות היטב במילה המקבילה בדרך כלל מסויים. מילון "רב מילים" מציע בערך זה ארבע אפשרויות: מוגדר, מיוחד, מסויים, ספציפי. בין האפשרויות הוא מכליל את המילה הזרה כאפשרות האחרונה, ומכאן שלא תמיד ניתן להמירה במילה עברית אחת, אלא יש להתחשב בהקשר הנתון. ממצא זה מחזק את דבריו של הופמן (Hoffman, 2004) המציין כי אמנם קיימת חלופה עברית למילה ספציפי, אך כאשר דוברי עברית בוחרים במילה הלועזית כוונתם היא לדבר מוגדר ומובחן אף יותר. למרות דברים אלה נראה כי הנבדקים בחרו לתרגם מילה זו באמצעות מילה עברית ולא הסתפקו בתעתיק פשוט של המילה האנגלית.

טבלה מספר 17 : חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 5 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
physical	גוף/גופני	11

המרת המילה *physical* במילה עברית אחת בלבד משקפת את היכולת לתרגמה לעברית ללא חשש לאיבוד משמעות המקור. קביעה זו מתחזקת כאשר מביטים בטבלאות 13 ו-15, המשקפות מצבי בחירה שבהן טווח האפשרויות הוא נרחב יותר.

טבלה מספר 18: חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 7 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
critical	חיוני	6
	מכריע	2
	השמטה	1
indicator	נטיות השורש מד"ד	4
	חיווי/מחווין	2
	מציין	1
	סימן	1
	השמטה	1
potential	אפשרי	3
	כנראה	2
	ייתכן	2
	חשוב	1
	בכוח	1

טבלה מספר 18 מייצגת שוב מילים שניתן לתעתקן לעברית ללא קושי, והנה בכל זאת בחרו הנבדקים להשתמש במשאביה של העברית, ולא במילה משפה זרה. ייתכן שטווח האפשרויות הנרחב להעברת משמעות המילים תרם ליכולת לתרגמן באמצעות מילה עברית.

הטבלאות שלהלן מייצגות את המילים שתורגמו ברובן המכריע כמילים לועזיות. הבחירה במילה הלועזית עשויה להצביע על שקיפות נמוכה יותר של המילים העבריות.

טבלה מספר 19: חלופה עברית עבור מילה שתורגמה כמילה לועזית 10 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
psychiatric	נפשי	6

טבלה מספר 20: חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 12 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
technique	שיטה	2
	אמצעי	1
	בדיקה	1

טבלה מספר 21: חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 13 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
chronic	ממושכות	1
	השמטה	2

טבלה מספר 22: חלופות עבריות שהוצעו עבור מילים שתורגמו כמילה לועזית 14 פעמים

מילה מקורית	חלופה	סך מופעים
subjective	אישית	2

המילים *autonomic* ו-*objective* תורגמו כצורתן הלועזית בכל תוצרי התרגום. גם מילון "רב מילים" מציע שתי אפשרויות בלבד: *אוטונומי*, *ריבני*. ההקשר הנתון בטקסט היה תגובה אוטונומית, כלומר תגובה של מערכת העצבים האוטונומית. כך היא נקראת בעברית (מאגר המונחים של האקדמיה, 2008), ומכאן שכאשר מדובר במינוח מקצועי מקובל, המתרגם נצמד למינוח ואינו מנסה להציע דרכים אחרות לתרגום. הנבדקים אף לא הציעו הנהרה כגון "תגובה של מערכת העצבים האוטונומית", אלא נצמדו למינוח המדעי הנתון.

המילה *objective* מופיעה במאגר מונחי פסיכולוגיה של האקדמיה בצורתה הלועזית. עם זאת בהקשר

הנתון יכלו המתרגמים לנסות לתרגמה כמילה עברית²⁷. ההקשר המקורי היה בקשה מנבדקים במחקר כלשהו להזין נתונים אובייקטיביים, כלומר: נתונים עובדתיים כפי שהם ללא עירוב תחושותיהם האישיות לגבי המידע. העובדה שאף לא אחד מהנבדקים בחר לתרגמה כמילה עברית או באמצעי אחר שאינו תעתיק עשויה להצביע על מחסר לקסיקלי בעבור מילה זו.

לאור הנתונים שפורטו עד כה ניתן לקבוע כי בתרגום לעברית קיימת העדפה ברורה לשימוש במילים עבריות על פני שימוש במילים לועזיות. ככל שטווח האפשרויות הסמנטיות בעברית גדול יותר, כך ניתן לצפות יותר שבתרגום ייעשה שימוש במילה עברית. כאשר מדובר במונח מקצועי המוכר כצורתו הלועזית, פוחתים הסיכויים לשימוש במילה עברית. כמו כן ככל שהמילה העברית שקופה פחות או כשיש חשש לאיבוד משמעות, כך גדלים הסיכויים לשימוש במילה לועזית.

5.2.3.2 מתן הסבר או תוספת מילולית

אמצעי נוסף שנקטו המתרגמים בתרגום המילים הנדונות הוא מתן הסבר או תוספת מילולית שתכליתה להסביר את המילה המקורית. להלן מספר דוגמות לאמצעי זה.

מקור

"They take advantage of the idea that the subjective perception of low socioeconomic status is a strong **predictor** of future health."

תרגומים

"הם ניצלו את הרעיון כי התפיסה הסובייקטיבית של מעמד כלכלי-חברתי נמוך היא **גורם** משמעותי **בחיזוי** הבריאות העתידית".

"הם עושים שימוש ברעיון שתפיסה סובייקטיבית של מעמד סוציו-אקונומי נמוך מהווה **אמצעי ניבוי** טוב לבריאות בעתיד".

" הם מנצלים את הרעיון שהתפיסה הסובייקטיבית של מעמד סוציו-כלכלי נמוך היא **כלי ניבוי** חזק לבריאות עתידית".

"הם נשענים על הרעיון שתפיסה סובייקטיבית של השתייכות למעמד סוציו-אקונומי נמוך היא **גורם ניבוי** חזק למצבו הבריאותי העתידי של אדם".

²⁷ עובדתי/בלתי מוטעה/ללא פניות, ור' סיוון, 1974

התרגום המילולי של המילה *predictor* הוא *מנבא* (מילון רב מילים, 2008). בתרגומים שלפנינו הוצעו ביטויים שונים לתרגום המילה שהמשותף להם הוא תוספת הסבר: גורם, אמצעי, כלי, גורם. ייתכן שמה שגרם לכך הוא העובדה שבעברית המילה *מנבא* מתפקדת כשם עצם וכפועל, והביטויים שהוצעו עשויים ליצור את בידול המשמעות הזה. יש בכך גם חיזוק לטענה כי בתרגום יש באופן כללי נטייה גבוהה יותר להנהיר (Papai, 2004).

מקור

"This result was consistent even when objective indicators of social status (such as income) were controlled for during subsequent **analyses**."

תרגום

"הממצא היה עקבי גם כשהובאו בחשבון מדדים אובייקטיביים של מעמד חברתי (כגון הכנסה), **לצורכי מחקרים** נוספים".

במשפט זה המילה *analyses* אינה מתועתקת אלא מוצע עבורה הסבר כללי: צורכי מחקרים.

5.2.3.3 שינוי מבנה המשפט

שינוי מבנה המשפט הוא אמצעי מקובל ליצירת תרגום קביל בשפת היעד (דגוט, תשל"ו). בניסוי זה שינו הנבדקים לא אחת את מבנה המשפט ובכך נמנעו מהצורך להשאיר את המילה הלועזית כצורתה. להלן דוגמות נבחרות.

מקור

"This finding builds on data showing that the perigenual area of the anterior cingulate cortex has a **potential** role in adaptive responses to emotional and physiological stimuli such as stressors."

תרגומים

"ממצא זה מתבסס על נתונים המראים כי **ייתכן** שהאזור ה-perigenual של קליפת ה-anterior cingulated ממלא תפקיד בתגובות הסגלתניות לגירויים רגשיים ופסיכולוגיים, כגון גורמי לחץ".

"ממצא זה מתבסס על נתונים המראים כי לאזור ה-perigenual של קליפת הסינגולום הקדמי יש **כנראה** תפקיד בתגובות הסגלותיות לגירויים רגשיים ופסיכולוגיים כגון, גורמי דחק (stressors)".

"ממצאים אלה מתבססים על נתונים שלפיהם **בכוחו** של האזור הפרינגניואלי שבקליפת ה- anterior cingulated **להשפיע** על התגובות המשתנות למחוללי מתח ולגירויים רגשיים או פיזיולוגיים אחרים".

הביטוי *has a potential role* בתרגום מילולי הוא **בעל תפקיד פוטנציאלי**. בדוגמות התרגום שלפנינו שינוי מבנה המשפט מאפשר שימוש בפועל כמו "יש לו תפקיד" ופיצוי על משמעות המילה *potential* באמצעות מבנים כמו **ייתכן, כנראה ו-בכוחו**.

מקור

"There have been fewer attempts to understand the neural pathways through which status and stress **may interact** in human society."

תרגומים

"הניסיונות שנעשו להבין את **יחסי הגומלין** בין סטטוס ועקה בחברה האנושית ואיזה הם הנתיבים העצביים האחראיים לכך מעטים יותר".
"אך נעשו פחות ניסיונות להבין את הנתיבים העצביים של **יחסי הגומלין** בין מעמד ללחץ בחברה אנושית".

בדוגמות אלה שוב ניתן לראות ששינוי סדר המילים במשפט והימנעות מתרגום מילולי מאפשרים תרגום עברי טהור יותר. כדי לחדד את הדברים נביט להלן בדוגמה שבה השתמש הנבדק במילה הלועזית **אינטראקציה**:
"רק ניסיונות מועטים נעשו להבין את הנתיבים העצביים, אשר באמצעותם תיתכן **אינטראקציה** בין מעמד לבין דחק בחברת בני-האדם".

משפט זה ניתן להקבלה מילולית מדויקת מול המקור, והוא מחזק את הטענה שתרגום מילולי צמוד מצמצם את שדה האפשרויות הלשוניות והמילוליות שהשפה מציעה.

5.2.3.4 שינוי חלקי הדיבר של המילים

מקור

"This finding builds on data showing that the perigenual area of the anterior cingulate cortex has a potential role in **adaptive** responses to emotional and physiological stimuli such as stressors."

תרגום

"הממצאים מסתמכים על נתונים המראים שלאזור הפריגנוואלי של הסינגולט הקדמי בקליפת המוח יש תפקיד פוטנציאלי **בהתאמת** התגובה לגירויים רגשיים ופיסיולוגיים כמו למשל מצבי עקה".

במשפט המקורי מופיעה המילה *adaptive*, המתפקדת כשם תואר. בתרגום המוצע לפנינו היא שונתה לשם פעולה.

מקור

"They take advantage of the idea that the subjective perception of low socioeconomic status **is a strong predictor** of future health."

תרגומים

"נקודת המוצא שלהם היא הרעיון שהתפיסה הסובייקטיבית של מעמד סוציאקונומי נמוך **מצליחה** היטב **לנבא** בריאות עתידית".

"החוקרים לקחו את הרעיון שהתפיסה האישית של סטטוס סוציו-אקונומי נמוך **יכולה להעיד** באופן די מדויק על הבריאות העתידית של כל אדם".

דוגמות אלה מצביעות על כך, שהשימוש בפועל במקום בשם עצם עשוי למנוע את הצורך בשימוש במילה לועזית.

6. דיון וסיכום

מחקר זה בדק ומצא, כי שיעור הלעז בטקסטים שנכתבו בעברית במקורם גבוה יותר משיעור הלעז בטקסטים שתורגמו מאנגלית לעברית. לפרק זה מספר מטרות. ראשית עלינו לבחון, לאור הספרות שסקרנו בפרק 3, סיבות אפשריות לשימוש המוגבר בלעז בטקסטים מקוריים. נוסף על כך נציע הסברים אפשריים לשימוש המופחת במילים לועזיות בטקסטים מתורגמים ודפוסי פעולה שהמתרגם נוקט לשם כך. לאחר מכן נדון בשאלה, מה ניתן ללמוד מכל האמור על המגמה הלשונית העכשווית בכתיבה בעברית כשפת מקור ובתרגום לעברית.

בסקירת הספרות (פרק 3) בדקנו את הסיבות האפשריות לשימוש בלעז ואת הגורמים העיקריים אשר ניתן להסביר באמצעותם את ממצאי המחקר.

1. גורמים בלשניים-מילוניים:

- חוסר ודאות אשר לשקיפות המונח העברי
- השתגרות נמוכה של המונח העברי
- קיום מחסרים למילים בתחומים שהתפתחותם מואצת

2. גורמים סוציו-בלשניים:

- העדפה מכוונת של המינוח האנגלי על המינוח העברי בכלל, ובתחומי מחשבים וכלכלה בפרט.
- חוסר מודעות לשונית מצד כותבי עברית כשפת מקור לעניין השימוש בלעז.
- העדר אידאולוגיה לשונית המכוונת להעדפה פעילה של העברית.
- גישה פונקציונליסטית לייצור טקסטים, שלפיה השיקול העיקרי טמון בהשגת מטרתו התקשורתית של הטקסט.

העובדה שבמאגרים המתורגמים נמצאו שיעורים נמוכים יותר של לעז באותם תחומים שנבדקו במאגרים המקוריים מצביעה על השפעתם של הגורמים הסוציו-בלשניים. הניסוי שנערך בקרב מתרגמים מחזק אף יותר את הטענה שעיקרי ההבדלים נעוצים בגורם הסוציו-בלשני. מן ההיבט הבלשני-מילוני, מחקר זה בדק העדפות לשוניות אך ורק במקרים שבהם ניתנה האפשרות להמיר את המילה הלועזית במילה עברית. מסיבה זו לא ניתן לטעון שהשימוש בלעז בכל המקרים שנמנו היה בלתי נמנע. עם זאת לא בכל המקרים מבטיח עצם קיומו של מונח עברי את השימוש בו (ניר, 1993), ולכן עלינו להתייחס לגורמים האחרים המסבירים, לכאורה, את השימוש בלעז במקרים שבהם החלופה אינה עונה

על צורכי הכותב. הממצאים הראו כי כאשר קיים חוסר ודאות אשר לשקיפות המונח העברי, יעדיף הכותב בעברית כשפת מקור את המילה הלועזית הרלוונטית. דוגמה לכך היא המילה *אלטרואיזם*, אשר הופיעה במאגר הטקסטים המקוריים בנושא מדע וחברה ולאחריה המקבילה העברית בסוגריים: *זולתנות*. המילה העברית במקרה זה אינה נפוצה בשימוש. יש לציין כי שיטה זו עשויה להחזיר למודעות הקורא את קיומה של המילה העברית, ולבסוף אולי אף להגביר את השימוש בה.

כמו כן כאשר המונח העברי מוכר, אך המונח הלועזי נפוץ יותר, יעדיף הכותב העברי את המילה הלועזית ברוב המקרים. דוגמה לכך היא המונח *כונן פלאש*, אשר נמצא במאגר הטקסטים המקוריים בתחום המחשבים. תחדיש האקדמיה, *החשן נייד*, המופיע במאגר המונחים המקוון (2008), איננו נפוץ בשימוש. דומה לכך הוא המונח *חברת סטארט-אפ*, ממאגר הטקסטים המקוריים בכלכלה, אשר מוכר יותר בשימוש זה מאשר המונח העברי *חברת הזנק*.

הטענה בדבר קיום מחסרים בתחומים שהתפתחותם מואצת עשויה להסביר באופן כללי את השימוש המוגבר בלעז בתחומי המחשבים והכלכלה. דוגמה כמו *חשיפות (Impressions)*, אשר הופיעה במאגר הטקסטים המקוריים במחשבים, מייצגת מונחים שנולדים כדי לתאר מושגים חדשים הנוצרים על-ידי דוברי שפות זרות. העברת המושג לעברית מצריכה תרגום שיטתי, אשר לא תמיד קיים בנמצא או שנוצר באיחור, וכך משתרש המונח בצורתו הלועזית. במקרה זה המונח העברי המוצע אינו רשמי, והוא משתנה לפי הכותב.²⁸ הסבר לכך מציעים גודמן וולטמן (Godman & Veltman, 1990), המדברים על היווצרות מחסרים בשפה שאינה מובילה את ההתפתחות המדעית.²⁹

נתייחס עתה לגורמים הסוציו-בלשניים שמנינו לעיל, העשויים לשפוך אור נוסף על השימוש המוגבר בלעז בעברית כשפת מקור. בפרק 3 סקרנו בהרחבה את הספרות העוסקת במודעות הציבור לשימוש בלעז בעברית ובעמדות כלפיו. ראינו שעמדות אלה נעות מהקוטב הטהרני לקוטב המתירני, וככל שעובר הזמן ההתקדמות היא לכיוון המתירנות. הוכיח זאת מחקר שנערך לאחרונה (Rosenhouse & Fisherman, 2008), המראה שבעיתונות העברית קיים שיעור גבוה של שימוש בלעז. אחת המסקנות של החוקרות הייתה שהשימוש בלעז נובע מההשפעות התרבותיות של המערב. לצד דעה זו הצגנו מקורות נוספים, המתייחסים אף הם לשימוש בלעז בקרב דוברי עברית בימינו כאל תופעה חברתית (ר' רבי, 1994; רוזנטל, 2004; רוזנבלום וטריגר, 2007; רוזנטל, 2007).

פתיחות זו, כך עולה מן הספרות (Rosenhouse & Fisherman, 2008), מתבטאת בקרב עיתונאים. זהו הסבר אפשרי לשיעור הגבוה של השימוש בלעז במאגרים שנבדקו במחקר זה, שכן הטקסטים נלקחו מכתבי

²⁸ ר' מילון מונחים של Adwords, תכנית הפרסום במנוע החיפוש "גוגל":

²⁹ <http://adwords.google.co.il/support/bin/answer.py?answer=6320&topic=29>, שם מתורגם מונח זה כ"הופעה".

²⁹ ר' עוד על היווצרות מחסרים בפרק 3.3.

עת המופצים לציבור הרחב. הסבר נוסף לכך הוא נושאי הטקסטים, מחשבים וכלכלה, אשר כבר נכתב על הנטייה הגבוהה לשימוש בלעז בהם (רוזנטל, 2004 ; גולדברג, 2002, בתוך: Rosenhouse & Fisherman ; רוזנטל, 2007).

גורמים סוציו-לשוניים אלה, נוסף על הגורמים הבלשוניים-מילוניים שהצגנו לעיל, מסבירים את התופעה של השימוש המוגבר בלעז בטקסטים שנכתבים עברית במקורם. נשאלת כעת השאלה מהם הגורמים לשיעורם המופחת בטקסטים מתורגמים. כדי לענות על שאלה זו נתייחס לממצאים שעלו מבדיקת המאגרים המתורגמים וכן לממצאי הניסוי, אשר אפשרו את ההתמקדות בדפוסים הייחודיים להתמודדות עם הלעז בתרגום.

ההסברים שנציע לממצאי התרגום מתחלקים לשלושה סוגים: (1) הסבר בלשני (2) הסבר פדגוגי (3) השערה פסיכולוגית. מאחר שהמחקר לא התיימר להתחקות אחר תהליך התרגום ושיקוליו של המתרגם בעת ביצוע המשימה, לא ניתן להסיק מסקנות אשר למניעים האישיים של המתרגמים, כמו מניעים אידאולוגיים טהרניים, העדפות משיקולים של נוחות, העדפה של מילה עברית קצרה יותר או בחירה לשונית שרירותית.

מההיבט הבלשני ראינו שקיים שוני בין האתגרים הלשוניים של המתרגם לבין אלה של הכותב עברית כשפת מקור (הלר, 1999). כמו כן ראינו כי בכל שפה קיימים אתגרים הייחודיים לתרגום וסקרנו דרכים אפשריות להתמודדות עמם (דגוט, תשל"ו; Ivir, 1987; יאקובסון, 1986). הבדלים אלה התבטאו בממצאי המחקר, ודרכי ההתמודדות השונות שימשו את המתרגמים שנבדקו במחקר זה לצורך עקיפת השימוש במילה לועזית.

דגוט ואיביר (תשל"ו; Ivir, 1987) הציעו דרכים שונות להתמודדות עם מחסרים בתרגום. בניסוי שנערך במסגרת מחקר זה נמצא שימוש בארבע מהן: תעתיק, יצירת תחדישים, הוספת הסבר או הגדרה ועקיפת המחסר באמצעות שינוי מורפו-תחבירי. התעתיק הוא הדרך שנמצאה בשימוש תכוף פחות, ולעיתים רבות נמצא השימוש בה לצד מילה עברית נפוצה פחות או לצורך חידוד משמעות. התחדיש שעליו מדברים דגוט (שם) ואיביר (שם) משמעותו שהמתרגם יוצר מילה חדשה שאינה קיימת בשפת היעד. במחקר הנוכחי התגלו תחדישים מסוג זה, בעיקר בתחום המחשבים. דוגמה לכך היא המונח *מאמת תקנים*, שהופיע במאגר הטקסטים המתורגמים בתחום המחשבים לצד המילה *validator*. דוגמה דומה נמצאה במשפט הבא: "ממשק המשתמש יהיה מאובזר בתפריט 'סרט' (מכונה **ribbon**) שיחליף את התפריטים המסורתיים". המתרגם אינו מעתיק מאנגלית אלא מציע תרגום, ורק לאחר מכן מציין את המילה האנגלית כדי להבהיר את כוונתו.

תחדיש מסוג אחר שנמצא בשימוש המתרגמים הוא תחדיש קיים שחידשה האקדמיה ללשון העברית או גוף אחר. בדוגמה סבילות (*tolerance*), המילה סבילות אינה נפוצה בשימוש, ובכל זאת המתרגם השתמש בה לצד המילה האנגלית. דוגמה נוספת ממאגר הטקסטים המתורגמים בנושא מדע וחברה היא *חומר משתך* (*גורם קורוזיה*), המייצגת שוב את השימוש בתחדישים למרות השימוש המקובל יותר במילה הלועזית. זהו הסבר בלשני להפחתת שיעור הלעז בטקסט מתורגם: המתרגם דולה את מרב האפשרויות הלשוניות מאוצר המילים העברי.

דרך נוספת שנמצאה בשימוש היא מתן הסבר או הגדרה. המילה *predictor*, למשל, תורגמה כ- *כלי/אמצעי/גורם ניבוי*. נוסף על כך, המתרגמים שינו את מבנה המשפט ובכך נמנעו מתרגום מילולי. אמצעי זה אפשר הימנעות מהשימוש במילה הלועזית הרלוונטית. דוגמה לכך היא הביטוי "has a **potential** role", שמבנהו שונה ותורגם באופן שאינו מקביל לחלוטין: "יש **כנראה** תפקיד". אמצעי מורפו-תחבירי נוסף שנעשה בו שימוש הוא שינוי תפקידה של המילה, כמו בדוגמה הבאה: "has a potential role in **adaptive** responses [...]" שתורגמה כך: "יש תפקיד פוטנציאלי **בהתאמת** התגובה [...]". המילה *adaptive* הפכה משם תואר לשם פעולה, ובכך נמנע המתרגם מהאפשרות של שימוש במילה *אדפטיבי*.

בהסבר הבלשני ניתן לכלול גם את הנורמות הלשוניות הרווחות בתרגום. אמנם, מהספרות שסקרנו בפרק 3 עולה כי בסוף המאה ה-20 המתרגם רשאי ליטול חרות רבה יותר מבעבר בבחירותיו הלשוניות (ויסברוד, 1989; Toury, 1998; הלר, 1999), אך לפי הממצאים נראה כי יש מקום לקשור את השימוש בעברית "טהורה" ככל שניתן למגמה הטהרנית שרווחה בשנות ה-50 וה-60. עדותו של אבינרי (1964) על תרומתם של המתרגמים להעשרת השפה העברית נכונה, כנראה, גם לימינו.

אולם, בשונה משנות ה-50 וה-60 ומן השנים שקדמו להן, שבהן היה התרגום כלי שרת להעשרת השפה מתוך מגמה מוצהרת, לפי נתוני מחקר זה לא ניתן לדעת אם הטהרנות היחסית (לעומת עברית כשפת מקור) היא תוצר של תהליך מודע. מחקר זה לא בחן את הנורמות הקיימות בבתי הוצאה לאור ולא תשאל את המתרגמים אשר לעמדותיהם כלפי השימוש בלעז. השערה זו מתבססת על תוצרי התרגומים בלבד. עד כה עסקנו בהסבר בלשני לשיעור המופחת של שימוש בלעז בתרגום. נתייחס עתה להסבר פדגוגי, הקשור בהכשרה המקצועית של המתרגמים. משיחות עם מתרגמים מקצועיים עולה כי תכניות הלימודים במוסדות להכשרת מתרגמים בישראל מדגישות את חשיבות הסגנון העברי ומעודדות העדפה של מילים עבריות, כמו גם היכרות עם חידושי האקדמיה.

הכותבת, כבוגרת המחלקה לתרגום ולחקר התרגום באוניברסיטת בר אילן, יכולה להעיד על חלק מדרכי העידוד השונות³⁰: קירות חדרי הלימוד של המחלקה מעוטרים בגיליונות "למד לשונך"³¹; שיעור סגנון עברי נפתח בהצגת מונחים חדשים; המרצים משתמשים בתחדישים עדכניים; רשימות מונחים מתגוללות על שולחנות מועדון הסטודנטים – כל אלה מגבירים את מודעותו של מתרגם מקצועי לשימוש במילה עברית כאשר הדבר אפשרי.

ניתן להסביר את ההימנעות היחסית משימוש בלעז גם מהיבט פסיכולוגי. יש לשער כי מכיוון שהתרגום הוא תהליך של העברה משפה אחת לאחרת, חש המתרגם כי מחובתו להשתמש באוצר המילים של שפת היעד. השימוש במילה לועזית עשוי להיתפס בעיניו כהעסקה, ולא כתרגום.

מחקר זה בחן את אפנות התרגום בכתב בלבד, ולא הייתה בו כל התייחסות לתרגום בעל-פה. עם זאת ממצאי המחקר יוצרים רצף עם ממצאי מחקר שנערך לאחרונה, שבו השוותה שלזינגר (2008) תוצרים של תרגום בכתב ושל תרגום בעל-פה שבוצעו עבור אותו טקסט מקור על-ידי אותם המתרגמים/מתורגמנים. בין יתר ההבדלים נמצא, כי רבות מן המילים שתורגמו בכתב באמצעות מילה עברית נותרו בצורתן הלועזית בתרגום בעל-פה. כללית, שיעור השימוש בלועזית בתרגום בעל-פה היה גבוה בהרבה מזה שבתרגומים בכתב. אם נתייחס לממצאי שני המחקרים – מחקרה של שלזינגר והמחקר הנוכחי – נמצא מעין רצף יורד של שיעור השימוש בלועזית:

- בתרגומים בעל-פה יימצא השיעור הגבוה (כפי שהראה מחקרה של שלזינגר).
- בטקסטים הכתובים בעברית (מקור), יימצא שיעור גבוה יותר מאשר בתרגומים בכתב (כפי שהראה המחקר הנוכחי) ונמוך יותר מאשר בתרגומים בעל-פה (כפי שהראה מחקרה של שלזינגר).
- בתרגומים בכתב יימצא השיעור הנמוך ביותר (כפי שהראה המחקר הנוכחי).

מתברר אפוא כי הטקסט העברי (מקור) הכתוב יימצא בתווד מבחינת שיעור השימוש בלועזית, בין התרגום בעל-פה לתרגום בכתב. הסבר אפשרי לרצף זה טמון בבדיקת האילוצים הפועלים על כל אחת מן האפנויות: בתרגום בעל-פה, הכרוך באילוצים קוגניטיביים קיצוניים בשל התיהלוך הבו-זמני, יבחר המתורגמן ב"ברירת המחדל" (קרי, הלועזית) ויוותר על החיפוש אחר מקבילה עברית; ואילו בתרגום בכתב, יושפע התוצר מנורמות המניאות את המתרגם מ"להסתפק" בלועזית ומכוונות אותו לחפש תחליף עברי. וכך נותר המקור בין שתי אפנויות התרגום הללו.

³⁰ אשר הובילו בעקיפין להולדתו של מחקר זה.

³¹ אחד מפרסומי האקדמיה ללשון העברית שבו מפורטים מילים ומונחים חדשים

סיכום המסקנות

ההסברים שהעלינו מצביעים על יחס שונה כלפי השימוש בלעז בתרגום לעברית לעומת כתיבה בעברית (מקור). ממצאי המחקר מעידים על כיוון ברור של פתיחות לשונית בעברית בת-זמננו כלפי השימוש בלעז לעומת טהרנות יחסית בתרגום לעברית. בדיון זה הרחבנו על הגורמים האפשריים להבדלים אלה תוך הפרדה בין הטקסטים המקוריים לטקסים המתורגמים. להלן נסכם את עיקרי המסקנות שעלו מן המחקר תוך הדגשת הניגודים הנלמדים בין מקור לתרגום.

1. המתרגם מעדיף מילה עברית על פני מילה לועזית כאשר קיימת כזו והוא מנצל את משאבי השפה ככל האפשר. כמו כן המתרגם עשוי להשתמש במילה עברית לא נפוצה כאשר זו ממלאת מחסר, ואף ליצור מילה עברית לצרכיו, בעוד הכותב עברית כשפת מקור עשוי להשתמש במילה לועזית גם כאשר קיימת מילה עברית נפוצה.
2. בטקסטים בנושאי מחשבים וכלכלה קיימת תפוצה רחבה במיוחד של מילים לועזיות, והעובדה שבתרגום תפוצה זו נמוכה יותר למרות המחסרים הרבים ולמרות הנטייה הקיימת לשימוש בלעז בתחומים אלה, מעידה על קיום מגמה אחרת בתרגום.
3. גם כאשר המתרגם נזקק למילה לועזית, הוא ייתן לה מיקום משני למילה העברית, בניגוד לכותב עברית כשפת מקור, שעשוי לנהוג פעם כך ופעם כך.
4. המתרגם שומר על טהרת העברית גם מבחינה אסתטית, כלומר: הוא ממעיט בתוספות לועזיות בניגוד לכותב בעברית כשפת מקור.
5. המתרגם מארגן את המשמעויות באמצעי הבעה שונים, ולא רק מילוליים. בעוד הכותב עברית נזקק למילה לועזית, המתרגם יכול להעביר משמעות זהה בדרך אחרת.
6. הטהרנות האופיינית ללשון התרגום ניכרת במידה מסוימת עד היום, וזאת ביחס הפוך למגמת הפתיחות כלפי הלעז, השוררת בכתיבה בעברית כשפת מקור.

עוד ניתן להסיק כי תרגום טקסטים בנושאים הקשורים במחשבים ובאינטרנט מציב בפני המתרגם אתגר מיוחד בשל אופיו הדינמי של תחום זה ובשל קצב התפתחותו הבלתי פוסק. מחד גיסא, העובדה שבטקסטים עבריים נכתבים מונחים לועזיים מצביעה על הנחה מוקדמת של הכותב אשר להיכרות הקהל עם מונחים אלה. מאידך גיסא, ניסיונו של המתרגם להציע מילה עברית גם כאשר אין כזו עשוי לסייע בטווח הקרוב והרחוק בהרחבת התפוצה של שימוש במינוח עברי בתחום המחשבים.

המלצות להרחבת המחקר ולהעמקתו

- להרחיב את היקף הקורפורה ולבצע מחקר המשך דומה
- לתשאל את המתרגמים לגבי עמדותיהם הברורות בנושא ולבחון אם קיימת אצלם מודעות לבחירות לשוניות מסוג זה
- לבחון את השפעת התרגומים על השתגרות מילים עבריות בשימוש, לדוגמה על-ידי בדיקה של נושא נגיש כמו מחשבים, שבו מרבית הטקסטים מתורגמים מאנגלית ולמתרגמים השפעה רבה על קביעת המינוח הרווח בעברית
- לבחון את הקשר בין ניסיונו המקצועי של המתרגם לבין עמדותיו כלפי השימוש בלעז
- לערוך בדיקה דיאכרונית של השימוש בלעז בעברית, הן זו הכתובה עברית במקור והן זו המתורגמת
- להשוות את היכרותם של מתרגמים מקצועיים ומנוסים עם תחדישים בהשוואה לאנשי מקצוע (בהתבסס על מחקרה של שמש, תשנ"ה)
- לחקור מדיניות של קובעי מדיניות פרסום ביחס לשימוש בלעז במטרה לבחון אם יש הבדל בין מדיניות זו כלפי מקור לעומת תרגום

7. ביבליוגרפיה

- אבינרי, י. (1964) *יד הלשון: אוצר לשוני בסדר אלף-בית של הנושאים*. תל אביב: יזרעאל.
- אבן-זהר, א. (1976) "מה ביטלה גיטל ומה אכל צ'יצ'יקוב? – למעמד הדנוטאציה בלשון הספרות העברית בדורות האחרונים". *הספרות* 23 : 2-6.
- אורנן, ע. (1996) *מילון המילים האובדות*. ירושלים: כרטא.
- אלון ע, גרילק ל, שילה ג. (2006). *הטקסט הכתוב בעברית בת ימינו: מאפיינים מבניים, תחביריים ולקסיקליים*. תל אביב: מכון מופ"ת.
- אלוני-פיינברג, י. (1977) *גורמים לשוניים וסוציו-דמוגרפיים בסיכויי התקבלות מונחים עבריים חדשים*. (עבודת דוקטור), ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- אלוני-פיינברג, י. (1977) "השפעת השפה האנגלית על המינוח הרשמי בעברית". *בלשנות עברית חפ"שית*, 11 : 113-121.
- אלוני-פיינברג, י. (1978) "תכנון לשון בתחייתה של השפה העברית: דרכים ועקרונות". *בלשנות עברית חפ"שית*, 13 : 13-27.
- בלום, ש. (1976) "מבעיות התרגום הספרותי לעברית – ג'. ד'. סאלינגר: יום נפלא לדגי בננה". *כלשון עמו*. ירושלים: המועצה להנחלת הלשון. בעריכת: פישלר, ב וניר, ר. 9-10.
- בן-שחר, ר. (1989) "עליסה בארץ הפלאות – קווים לשוניים סגנוניים לתרגומו של אהרון אמיר". *מעגלי קריאה*. 18 : 75-87.
- בן-שחר, ר. (2002) "סוכנים יוונים מוסווים". בתוך: מוסף תרבות וספרות, הארץ, 6.12.06.
- דגוט, מ. (תשל"ו) "המחסר הסימנטי כבעיית תרגום מאנגלית לעברית". *כלשון עמו: אסופת מאמרים בבלשנות שימושית, מוקדשת לחיים רבין במלאת לו ששים שנה*. בעריכת: פישלר, ב וניר, ר. ירושלים: המועצה להנחלת הלשון, 43-46.
- החלטות האקדמיה ללשון העברית (2007) באינטרנט: <http://hebrew-academy.huji.ac.il/decision2.html> כניסה בתאריך: 3/1/08.
- הלר, ע. (1999) "האסתטיקה ושאלות של עברית קלוקלת: חדירת לשונות תת-תקניות לספרות המקור והתרגום בשנות ה-80", בתוך: *העברית שפה חיה*. בעריכת: בן שחר, ר וטורי, ג. תל אביב: הקיבוץ המאוחד. ב: 94-97.
- הרמתי, ש. (1997) *עברית – מ"שיח שפתיים" ללשון לאומית*. תל-אביב: ירון גולן.
- ויסברוד, ר. (1989) *מגמות בתרגום סיפורת מאנגלית לעברית*. עבודת דוקטור, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- חומסקי, ז. (1977) *הלשון העברית בדרכי התפתחותה*. ירושלים: ראובן מס.
- יאקובסון, ר. (1986) "על כמה אספקטים בלשניים של התרגום". *סמינטיקה, בלשנות, פואטיקה: מבחר מאמרים*. בעריכת: אבן-זהר, א וטורי, ג. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד והמכון לפואטיקה ע"ש פורטר. 36-43.
- ינאי, י. (1989) "חידוש מילים בעברית". *העלון השבועי*: האקדמיה ללשון העברית, ג.
- ניר, ר. (1989) *דרכי היצירה המילונית בת זמננו*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

ניר, ר. (1982) "השקיפות הלשונית של חידושי האקדמיה ללשון העברית. בלשנות עברית חפ"שית. 19 : 21-33.

ניר, ר. (2003) "מילים מחודשות וסיכויי קליטתן בשימוש". בתוך: למ"ד לאיל"ש : קובץ מחקרים במלאות שלושים שנה לאגודה הישראלית לבלשנות שימושית. בעריכת: שלזינגר, י ומוצ'ניק, מ. 185-191.

נצר, נ. (תשמ"ח) "פרגן – חסר לשוני שנתמלא מן היידיש". בלשנות עברית חפ"שית. 26 : 49-59.

סיוון, ר. (1974) לקסיקון לשיפור הלשון. תל-אביב: קרני.

סיוון, ר. (1976) על אובני לשון ימינו. ירושלים: א' רובינשטיין.

סיוון, ר. (1981) "התפתחותה של העברית המדעית הטכנית". מדע. 5-6 : 233-237.

פלד, ע. (2007) "אגוז קשה לתרגום", בתוך: מוסף תרבות וספרות, הארץ, 30/11/07.

רבי, י. (1994) לשון בריאה. ירושלים: ביאליק.

רוזנבלום, ע, טריגר, צ. (2007) ללא מלים: התרבות הישראלית בראי השפה. אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר.

רוזנטל, ר. (2004) חדוות הלשון: שיחות על העברית הישראלית. תל-אביב: עם עובד.

שור, ש. (1999) עברית: אידאולוגיה, חברה ופוליטיקה. תל-אביב: מוסד הרצל לחקר הציונות וללימודה.

שמש, י. (1995) "מונחים עבריים ברפואה". בלשנות עברית 39 : 91-99.

Baker, M. (1995) "Corpora Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research" in *Target* 7:2: 223-243.

Baker, C. (2006). *Foundations of Language Education and Bilingualism*. NY:Buffalo.

Even-Zohar, I. (1990) "The Role of Russian and Yiddish in the Making of Modern Hebrew." *Polysystem Studies :Poetics Today*. 11:1:111-120.

Godman, A.& Veltman, R. (1990). "Language Development and the Translation of Scientific Texts". *Babel* 36:4, 193-212.

Herscovitch, F. (2005 [unpublished, Department of Translation, Bar Ilan University]). *About Aliens and Translation*, online version at <http://www.biu.ac.il/HU/stud-pub/tr/tr-pub/hersco-aliens.htm>, last accessed on: 29/4/07

Hoffman, J, M.(2004) *In the Beginning: A Short History of the Hebrew Language*. New York University Press.

Ivir, V. (1987) "Procedures and Strategies for the Translation of Culture." *Translation Across Cultures (Indian Journal of Applied Linguistics)*. ed. Gideon Toury. New Delhi: Bahri Publications. 13:2: 35-46.

Jantuen, S.H. (2007) "Collocational fixedness in translations: the case of synonomous boosters." *Text, Processes, and Corpora: Research Inspired by Sonja Tirkkonen-Condit*. ed. Riita Jaakelainen, Tiina Puurtinen and Hikka Stotesbury. Joensuu: Publication of the Savolinna School of Translation Studies.

Johansson, S. (2007) "Contrastive Linguistics and Corpora." *Corpus Linguistics*. ed. Wolfgang, T. & Krishnamurthy R. USA: Routledge.

Kowner, R. & Rosenhouse, J. (2008) "The Hegemony of English and Determinants of Borrowing from its Vocabulary." *Globally Speaking: Motives for Aopting English Vocabulary in Other Languages*. Great Britain: Cromwell Press.

Kroskity, P.V. (1999) "Language Ideologies, Language Shifts, and the Imagination of a Western Mono Community: the Recontextualization of a Coyote Story." *Language and Ideology: selected papers from the 6th international pragmatics conference* ed. J. Verschueren. Belgium, Antwerp: International Pragmatics Association. 1: 271- 287.

Laviosa, S. (2002) *Corpus-based Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.

Laviosa, S. (2004) "Corpus-based Translation Studies: Where does it come from? Where is it going?" *Language Matters: studies in the languages of Africa*, ed. Barnes, L. University of South Africa: Unisa Press. 35:1, 6-28.

Lawrance, R. (2004) *Language, The Basics*. NY: Routledge.

Lewis, G. (1999) *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. Oxford University Press.

Mutesayire, M (2004) "Apposition markers and explicitation: a corpus-based study. *Language Matters: studies in the languages of Africa*. ed. Barnes, L. University of South Africa: Unisa Press. 35:1: 54-70.

Mydans, S. (2007) "As English's dominance continues, linguists see few threats to its rule." at www.boston.com/news/world/asia/articles/2007/04/29/, last accessed on 29/4/07.

Papai, V.(2004) "Explicitation , a universal of translated text?" in *Translation Universals, Do they Exist?* ed. Mauranen, A & Kujamaki, P. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 144-161.

Rosenhouse, J.& Fisherman, H. (2008) "Hebrew: Borrowing Ideology and Pragmatic Aspects in a Modern(ised) Language." in *Globally Speaking: Motives for Aopting English Vocabulary in Other Languages*. ed. Rosenhouse, J.& Kowner, R. Great Britain: Cromwell Press.

Shlesinger, M. (2009) "Towards a definition of *Interpretese*: an intermodal, corpus-based study". *Models in Interpreting & Translation Research*, eds. G. Hansen, A. Chesterman & H. Gerzymisch-Arbogast. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins. 237-252.

Shlesinger, M. & Malkiel, B. (2005) "Comparing modalities: Cognates as a case in point". *Across Languages and Cultures* 6:2: 173-193.

Stubbs, M. (1998) *Text and Corpus Analysis: Computer Assisted Studies of Language and Culture*. USA: Blackwell Publishers.

Toury, Gideon (1998) "Hebrew [Translation] Tradition". *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. Mona Baker, assisted by Kirsten Malmkjaer. London and New York: Routledge. 439-448.

Zulla, H. (2002) "Don't Fret, It's Only Denglish." available online at http://userpage.fu-berlin.de/~berling/Heike_DENGLISH.htm. last accessed on 25/9/08.

Zuckermann, G. (2003) "Language Contact and Globalisation: The Camouflaged Influence of English on the World's Languages – with special attention to Israeli (sic) and Mandarin". *Cambridge Review of international Affairs*. 16:2: 287-307.

חומרי עזר נוספים

מאמר בנושא אבטחת תוכנה : <http://www.software.co.il/content/view/20/91> : כניסה בתאריך : 4/5/08

איגוד השיווק הישראלי : <http://www.otot.org.il> : כניסה בתאריך : 4/5/08

אבניאון, א. (2004) *לקסיקון לכלכלה*. תל-אביב : ידיעות אחרונות : איתאב.

מילון מונחים של Google Adwords

<https://adwords.google.com/support/bin/answer.py?answer=6320&topic=29> : כניסה בתאריך

4/5/08

"רב מילים" : מילון עברי-עברי-אנגלי בגרסת המנויים <http://www.ravmilim.co.il/default.asp>

מאגר המונחים של האקדמיה ללשון העברית <http://hebrew-terms.huji.ac.il>

המילון הרפואי המקוון אינפומד <http://www.infomed.co.il/medGlossary.asp>

שלמון עידן, מילון למונחי פרסום באינטרנט <http://www.signup.co.il/glossary-index.php>

מילון מונחים של Adwords – תכנית הפרסום של Google באינטרנט

<https://adwords.google.com/support/bin/answer.py?answer=6320&topic=29>

שלמון, ע. (2008) מילון למונחי פרסום באינטרנט <http://www.signup.co.il/glossary-index.php>

Williams, T. (2008) "Emotional Response Marketing - The Key To Producing Results!" online at <http://www.bankersonline.com/marketing/produce.html> last accessed on 4/5/08

נספחים

נספח 1: המאגרים הטקסטואליים

שלום רב,

להלן הוראות לתרגום הטקסט:

הטקסט נלקח מתוך "סיינטיפיק אמריקן". תרגמו אותו כאילו הייתם מתרגמים את הטקסט לגרסה

הישראלית של המגזין. מונחים המסומנים בכוכבית ניתן להשאיר באנגלית.

אשמח להשיב על כל שאלה המתעוררת במהלך התרגום.

תודה על ההיענות!

Membership in a high social class is thought to contribute to good mental well-being and physical health. Low socioeconomic status, in contrast, increases one's vulnerability for developing psychiatric or chronic medical conditions, research suggests. Various aspects of socioeconomic status could affect personal health in different ways, but most scientific attention has focused on the role of stress. Surprisingly, the most stressful part of being of lower socioeconomic status might not be feelings of deprivation, as might be expected, but rather the subjective perception of our lower social standing.

Although epidemiological associations between low socioeconomic status and stress, and their consequences on mental health have been well documented, there have been fewer attempts to understand the neural pathways through which status and stress may interact in human society. That is the goal of the intriguing study by Peter Gianaros and colleagues. They take advantage of the idea that the subjective perception of low socioeconomic status is a strong predictor of future health.

The authors recruited 100 middle-aged volunteers from a Pennsylvania community

registry and acquired three important measures from each. First, participants provided information that qualified as an objective indicator of personal and community socioeconomic status (for example, educational attainment and household income). Second, they received a scale in which they were presented with a 10 step "social ladder" and asked to place an "X" on the step they perceived as their social standing in comparison with the rest of the United States in terms of income, education and occupation prestige. Finally, the authors also acquired structural *neuroimaging data using *magnetic resonance imaging (MRI). This technique allows investigators to quantify an individual's total gray matter volume in targeted brain regions, which can highlight specific deficits in clinical cases, as well as show the presence of greater aptitude with different executive skills .

To examine general changes in brain volume among the 100 volunteers, the authors selected three specific brain regions previously linked with chronic stress and social standing in non-human animal research: *the anterior cingulate, the hippocampus and the amygdala. All three are thought to be critical components of a circuit that integrates autonomic and emotional responses to environmental stimuli and thereby direct the appropriate behavioral response (for instance, coping with stressful situation). The authors found that a lower subjective perception of one's own social status correlated with reduced gray matter in a specific subregion of the anterior cingulate. This result was consistent even when objective indicators of social status (such as income) were controlled for during subsequent analyses. In addition, subjective social status ladder rankings did not correlate with gray matter volumes in either the hippocampus or the amygdala. This evidence suggests a role for the *perigenual area of the anterior cingulate in the subjective perception of social standing, which may, in turn, contribute to health-related issues.

The Next Step

This finding builds on data showing that the perigenual area of the anterior cingulate cortex has a potential role in adaptive responses to emotional and physiological stimuli such as stressors. The region is connected with other brain structures, such as the amygdala and hippocampus, involved in learning and memory, emotional processing and the brain's response to stress. Thus, based on the role of the perigenual area and its connectivity, we can infer that decreases in brain volume in the perigenual cingulate cortex have an impact on a broad set of functions related to maintaining emotional stability and wellbeing. The fact that such decreases in brain volume are greater for individuals that perceive themselves as lower on the totem pole highlights a neural mechanism for why low socioeconomic status contributes to poor health in the long run. One potential interpretation of the authors' findings is that chronic stress over many years has led to the observed decrease in brain volume. Longitudinal studies, aimed at tracking brain volume changes over an individual's lifespan, might shed light on some of these remaining issues.

Abstract

This study tests the extent to which non-Hebrew words are used in original Hebrew texts versus translated ones. The study is based on a variety of recent studies in translation indicating the existence of differences between original and translated texts (e.g. Baker, 1993). Based on that assumption, it sets out to examine whether the number of non-Hebrew words in an original Hebrew text is higher than that found in a translated Hebrew text. The objectives of this study are both quantitative and qualitative. The quantitative aspect makes it possible to find whether the proportion of non-Hebrew words is different, and the qualitative aspect helps qualify the ways in which non-Hebrew words are used in both original and translated Hebrew texts.

The definition of a non-Hebrew word for the purposes of this study is based on Nir (1993): a Hebrew word originating in a foreign language and functioning as a semantical equivalent of an existing Hebrew word. This definition makes it possible to explore the way translators deal with cases where both options, Hebrew and non-Hebrew words, are available.

Two methods have been used, in keeping with the objectives specified above. The quantitative one compares two Hebrew corpora (original and translated), each consisting of 75,000 words, comprising texts from the domains of economics, computers and socio-scientific periodicals (25,000 words of each). Based on a method that has gained currency in translation research (Baker 1993), the number of non-Hebrew words was counted for each subcorpus and then for each corpus as a whole.

The experimental part of this study, involving 16 translators, had both quantitative and qualitative dimensions. Sixteen translators rendered into Hebrew an English text containing 26 words for which both a Hebrew and a non-Hebrew word was available.

The aim of this experiment was to trace the translators' choices and to examine the alternatives they chose in order to avoid the use of a non-Hebrew word.

From the quantitative perspective, both methods support the hypothesis that original Hebrew texts present a larger amount of non-Hebrew words than translated texts. From the qualitative aspect, the experiment supports the hypothesis that Hebrew words are the preferred form in translation whenever this is possible. The translators were found to share a tendency to use Hebrew words even when these are not common ones, and even at the cost of having to devise an appropriate Hebrew word. In addition, when no Hebrew equivalent exists, the translator uses the non-Hebrew word along with a Hebrew explicitation.

Future directions recommended following this study include extending the corpora in terms of scope and disciplines; diachronically examining translated versus original Hebrew texts; conducting a survey among translators as to their preferences regarding the use of non-Hebrew words in Hebrew translation; exploring the policies of Israeli publishing houses regarding this issue; comparing the level of familiarity with Hebrew neologisms among professional versus unprofessional translators and the extent of using them; and ultimately, conducting a longitudinal or a subject-oriented study aimed at examining the ability of translators to promote the use of existing Hebrew terms or general words, in cases where non-Hebrew words are more commonly used instead.

Bar-Ilan University

**Use of Non-Hebrew Words in Hebrew Texts:
A Comparative Study on Original vs. Translated Hebrew**

Bracha Lang

Written under the supervision of: Prof. Miriam Shlesinger

Submitted in partial fulfillment of the requirements for the Master's Degree in
the Department of Translation and Interpreting Studies.

Ramat Gan

October 2008